Галина Пагутяк

Слуга з Добромиля

Роман

Лаврів, 1939 рік

Село обтулилось туманом і не бачило, або не хотіло бачити того безчинства, що діялось у василіянському монастирі. Бачити це було небезпечно, значно небезпечніше, ніж за пацифікації. Пізнали небезпеку спершу із Заходу, коли вступили до Польщі, а тепер зі Сходу, про який мало що чули, й не зичили собі ані мобілізації, ані конфіскації, ані безчестя дівок і молодиць, бо від діда-прадіда добре знали, чим обнртається для простих людей війна. За два місяці при більшовиках зрозуміли, що сам Антихрист ступив у їхні Бескиди, й чекали, що те проголосить отець-настоятель монастиря у недільній проповіді, але той посеред відправи почорнів на виду й став битися в корчах. Двоє братів, Павло й Никодим, прискочили до нього, аби не розтяв собі голови об камінні приступки, затулили від цікавих очей своїми чорними реверендами1.Треба ж було такому статися... Ну, ходили чутки, ніби отець-настоятель мав чорну хворобу й лежав щорік у шпиталі аж у Львові, і що дістав її на війні штирнадцятого року. І хотіли навіть вибрати нового, але Антихрист тому завадив, вступивши спершу до Львова, далі до Старого Самбора, Добромиля... Ченці вже знали, що той Антихрист палить церкви, котрі дерев"яні, а з кам"яних робить вертепи й стайні.

У настоятелем приступи бували десь раз на рік, і він міг їх передбачити, та від літа почастішали, і ось маєте: у церкві, в неділю, коли ціле село зійшлося, аби почути розважливе слово про те, що їм чинити далі. Чи втікати дальше у гори, чи чекати, най діється воля Божа. Бо люди хотіли знати правду, саму лиш правду, а тоді вже будуть

рішати, що далі робити.Стояли перестрашені, німі, а тоді отець Никодим, високий повний мужчина, випростався і звелів:

— Моліться!

І люди з плачем стали мовити перше, що на їхню думку було найпомічніше "Отче наш",проте невлад з великого страху, а отець Никодим, сівши настоятелю на ноги й наказавши отцю Павлу тримати хворого за руки, намагався розчепити йому зуби срібною ложкою для причастя. У храмі стояла незвична задуха, але люди боялись відчинити двері надвір.Напруга наростала, й тут раптом тріснуло червоне скло на вікні.Куля пролетіла над отцем-настоятелем, що звивався у щораз слабших корчах, і вцілила просто в чоло Матінки Божої на образі добромильському. Настала тиша, а за нею почувся знадвору регіт, свист, і шум вантажівки, що під"їжджала до церкви.

— Моліться! – наказав отець Никодим. – Молитва нас спасе!

По тому, як в настоятеля минувся напад , його занесли до монастиря, куди просто з церкви був прохід, а люди почали розходитися, обходячи вантажівку з солдатами так далеко, як тільки могли. Солдати зіскакували з борту, брязкаючи зброєю і казанками. Деякі посунули відразу до церкви і стали на порозі. Були подібні на людей, стояли сумирно, оглядаючи позолочені царські ворота, багато розмальовані стіни, обкладені вишитими рушниками образи, вистелену кольоровими плитками підлогу. На них чекало багато роботи.

Листопадова імла не впала навіть в обід, сповзла з гір хіба на третій день, коли у Лаврові закінчували вивозити старі книжки й папери. Ні вдень, ні увечері не стихав у монастирі шум, а в селі боялись навіть сокирою голосно цюкнути. Тримали худобу по стайнях ; хіба ті, хто жив у горішньому кінці села, виганяли корови на кілька годин попастися за лісом.Ченцям не вільно було ходити по монастирі, ані до церкви, але вночі їх пильнували менше , і наймолодший серед братів, послушник

Ілля, прокрадався на кухню й з дозволу армійського кухаря варив якусь страву.

Отець Теофіль, настоятель, ще був дуже слабим, але вже при пам"яті, хоча й не такій, як треба, бо відтепер пам"ятав лише війну чотирнадцятого року.Часом подивиться в кут і скаже жалібним голосом:

— Брате-сербе, не сироти моїх малих діточок!

Десь ті, не його власні слова, мусив добре пам"ятати стільки років. Або чіплявся за руку отця Никодима, котрий не відходив від нього:

— Паліть книжки, виймайте з наплічників усе, що горить, бо зимно, дуже зимно...

Мав гарячку, бо таки вдарився головою у тому місці, де була пам"ять про полон в Албанських горах. Нічого не знав про нові порядки в монастирі : як виносять звідти образи, свічники, книги, а рушники зривають і кидають собі під ноги люди, що їх звуть енкаведистами, хоч насправді то слуги Антихриста. Втім, дещо вдалося сховати.У давні часи монастир грабували й татари, і свої, тому не це було найгірше.Отець Никодим думав у ці тривожні дні, що Господь карає не за осквернення храмів, а за опаскудження власної душі. Карає тим, що діти родяться каліками й без розуму.Як сказано в Біблії: "Отці їли виноград, а в дітей оскома."

Отець— настоятель заснув чи впав у забуття, але дихав рівно.Ходив сьогодні Никодим до найстаршого офіцера, щоб привезти лікаря зі Старого Самбора, бо стан хворого дуже тяжкий. Своїми кіньми.А той : " Не положено! Скоро вас всех отсюда увезут."

— Куди? — спитав отець Николим.

— Военная тайна.

Радилися з братами, що робити."На все Божа воля", — сказали Павло й Атаназій.А молодий послушник Ілля закусив губу, і в очах у нього застигла велика печаль.Що з такими зробиш?

Никодим покликав послушника за двері, коли старі ченці задрімали коло недужого настоятеля, звісивши голови на грудях:

— Ходи зі мною!

Хоч у коридорі було темно, отець Никодим знав, як вийти без шуму на стрих, і де можна запалити свічку, щоб не побачив вартовий знадвору.

— Ну, то що? – спитав чернець Іллю.

— Я записав, у кого яка книжка, і хто ховатиме образи.

— Дай сюди!

Ілля вклав йому в руку вчетверо зложену картку.

— Я ще зробив копію.

— Добре.Тепер слухай мене. Мусиш нині вночі покинути обитель.Зараз переберися в одежу, що тут лежить.Переночуй десь у селі, а завтра втікай через гори до Польщі. Доберися до василіян у Любліні.Там безпечніше.Ти — молодий, а те, що робиться в наших краях позбавить тебе змоги вести чернече життя.Чи ти вже не хочеш цього?

— Хочу, ой, як хочу! – гаряче зашепотів Ілля. – Але хотів би зостатися у Лаврові...

— Завтра нас відвезуть до тюрми, або не знаю ще куди. Пощо тобі, молодому, сидіти в буцегарні? Дасть Бог, скінчиться панування Антихриста і ти відновиш цей монастир.Знаєш, перше монастирі будували з дерева, потім з каменю, але нам, ченцям, завжди треба бути як із заліза.Як вийти звідси, я вже тобі показував.Попід конюшню.Підеш над рано, коли оті заснуть.

— Отче, Никодиме, я хотів би зложити обіти вже нині. Благаю вас!

— Як буде воля Божа, зложиш у Любліні.

— Але ж...

— Вчися послуху, — суворо мовив старий чернець. – Треба дотримуватись закону, якщо навіть світ валиться.У мирні часи він видається обтяжливим, але Церква стоїть на послушенстві й терпінні вже майже дві тисячі літ. Ходімо!

— Отче, — пошепки спитав послушник, — а інші отці знають, що я піду звідси?

— Не знають. А коли нічого не знають, то й нічого не скажуть. Я про них подбаю.І про отця Теофіля, нашого настоятеля, також, якщо йому судилося пережити цю ніч. Вберися у мирську одіж, а зверху вдягни реверенду...

Коли вони повернулися, отець Павло і отець Атаназій прикладали мокрй рушник до чоло недужого, бо в того знову почався жар.Видавалося, ніби вони й не помітили чиєїсь відсутності .Обидва вже понад тридцять літ жили в монастирі й перебували наче в іншому світі. Серце молодшого за них отця Никодима стислося : як їм буде там, поза монастирем, таким лагідним, спокійним і милосердним до кожної істотки? Не мали жодного мирського минулого, рано віддані з багатодітних священницьких родин під опіку Ордену отців Василіян. Як

їм завтра їхати під отим похмурим сірим небом поміж брутальних слуг Антихриста? Сказати їм це, чи не сказати?

— Що казав отець настоятель? – спитав Никодим. – Приходив до тями?

Отець Атаназій перехрестився. :

— Казав, аби ми палили книжки.Господи, борони й заступи!

— Браття дорогі, — м"яко мовив отець Никодим.— Наш настоятель, почувши постріли й гук гармат за горами, згадав минуле...

— Але ж палити книжки! – аж трусився отець Атаназій.

— Якби я замерзав, як отець Теофіль, і від одробини вогню залежало моє життя і життя товаришів, то я теж палив би книжки.

— І Святе Письмо?

— Хіба отець говорив, що треба палити Святе Письмо? Ти чув, брате Павле?

— Ні.

— Отже, він мав на увазі просто книжки, а не Святе Письмо..

Атаназій відав монастирською бібліотекою і ходив ці дні, як струтий.Точніше не ходив, а сидів коло настоятеля, щоб не дивитися на те страхіття.У перший день його ледве не застрілили, вже вивели надвір, бо перешкоджав виносити книжки, але отець Никодим не дав. Викотив з пивниці барильце старого угорського вина, і зняв з себе золотий хрест, подарований мамою на іменини. Після того отець

Атаназій більше не ходив до бібліотеки, за тим пильнував Павло. А послушник Ілля підбирав те, що губилось, і приносив старому. Навіть допомагав зносити книжки вниз. Мав таке добродушне лице, що навіть у лейтенанта не виникало підозри. Але безцінні рукописи всеодно щезали в пащі вантажівки. Якби їх не застали зненацька, ченці встигли б сховати більше. Великого болю завдавав прострілений образ Діви Марії.Вони ховали його тепер в келії отця настоятеля за шафою, виймаючи на ніч.

Отець Павло виглядав спокійнішим: саду, яким він опікувався , не чіпали.Стояв собі незворушно, добре затулений високими мурами від вітрів зі сходу і заходу..Та й з городу встигли все зібрати.Не було що топтати й ламати.Але що буде з ним у тюрмі, — журився отець Никодим, — де все кам"яне? Ще тиждень тому їздив до Добромильського монастиря, радився з братами, але ті нічого не знали так само.А про те, що будуть вивозити архіви, ніхто й гадки не мав.Навіщо?

— Документ... – бурмотів бідний отець Атаназій, — він міг би нас порятувати...

То була давня легенда, бозна з якого віку, можливо, навіть з часів князя Лева, однак Никодим вірив у Божу ласку, а не у якісь байки.

— Бо як потрапить до них, що тоді буде?

— Молися, брате...Найперше за нашого недужого брата, отця Теофіля. Молитва зрушить навіть ці гори, а той папір, хто його бачив? Якщо й був, то миші згризли. Ти думаєш, що той кавалок пергаменту чи паперу може щось важити для отих хамів? І що він її спинить таку навалу ?

— Ну, то він прийде! Тільки не знати, яким...

— Почув би тебе отець — настоятель, — гнівно мовив Никодим, — то наклав би покуту.Ми маємо покладатися лише на Бога і на свої сили Дивись, як терпить отець Теофіль..Він бореться зі смертю як правдивий лев..Завтра йому стане ліпше, побачиш, брате.

" Там, куди нас відвезуть, легше буде знайти лікаря, — подумав він. – У кожній тюрмі є шпиталь"

Отець Теофіль розплющив очі, подивився у кут і прошепотів:

— Він каже: " Бога нема."

— Хто каже?

— Слуга з Добромиля... знає..

Отець Никодим глянув перше на отця Анастазія. У того був тріумфуючий вигляд.Очі аж заблищали від утіхи.

— Господи, помилуй! – перехрестився Никодим і обернувся, щоб подивитись на молодого послушника: У того на вустах була ледь помітна посмішка.Знав їх обох віддавна і се його неприємно вразило.

Слуга з Добромиля, 1939 рік

Те, що сталося наступного дня вранці, можна було б назвати чудом.Лише отець Никодим не вважав його Божим. Зрештою, завжди ставився скептично до різних об"явлень, бо насправді лишень порядок і закон рятують віру від занепаду.Він жив по різних монастирях: у Львові, Бучачі, Любліні, й надивився там усього.Є речі, які недоступні розуму, і якщо хтось не годен їх осягнути, то не треба вигадувати різні небилиці. Він навіть пішов з Добромильського монастиря, коли там нібито почав з"являтися світлий Янгол і пророкувати кінець світу. Не повірив, бо сам

того не бачив, хоч стояв на тому місці, у дзвініці, не раз. Поза очі називали його Хомою невіруючим.

Тієї ночі у монастирі всі спали: як свої, так і чужі, ніби заколисані. Навіть вартові заснули навстоячки: один під дверима церкви, другий притулився до яблуні в саду. Можна було всіх виносити. І село теж спало. Довкола панувала незвична тиша. Не чути було гуку гармат за горами. Наче по цілім світі настав мир. Під час війни особливо цінують подібне затишшя. І хоч ніхто не запам"ятав, що кому снилось; прокинулись з відчуттям того, ніби побували так далеко, що могли звідтіля не повернутись. Лейтенант, який командував невеликим загоном осквернителів Лаврівської святині, став на сходах і довго дивився на гори, оповиті туманом. Відчував якусь слабість і невпевненість, навіть нехіть до того, що нині має від"їжджати до Стрільниці. Вперше за два місяці виспався, але сон був як прірва. Зараз лейтенант не нагадував уже обережного звіра.Уявив, що в цілому світі раптом зникли люди, а, значить, уся небезпека, що йшла від них, і він може розпоряджатися тим, що тут є, на власний розсуд. Він би залишився тут надовше, щоб побачити, які в цих краях літо, зима, весна. Був сам із степу, мав у жилах трохи татарської крові, і в нього з"явилося, як кажуть французи, дежа вю: гори, які не вдасться завоювати, зрівняти із землею, а не тільки випалити дотла ліси, щоб там ніхто не міг сховатися. Як і його предки, він вважав основою військового мистецтва – жорстокість і терор.На цьому стоїть влада.Попри все, тиша вже починала його дратувати, бо вуха не чули пострілів, плачу, благань, а ніс тужив за запахом крові й пороху.Його плоть розчинялась у чужому пейзажі й слабла без поживи. Він ще не знав, що починає змінюватись, і тепер, скільки б він не прожив, багато чи мало, вже не зможе бути рабом, котрий потребує лише роботи, сну, їжі і не боїться смерті.І найгірше, що мусить вдавати, ніби захищає отих недолугих істот, яких хочеться садовити на палю, розпанахувати їм черева, виривати серце й печінку, пити ще теплу кров із золотої чаші, садженої дорогим камінням. У нього ледь не вирвався різкий гортанний крик , та сон закінчився і збудження почало осідати на дно підсвідомості. Час було братись до щоденної рутинної роботи.

Отець Теофіль прокинувся з ясною головою й великою спрагою.Він потягнувся до миски з водою й ненароком перекинув на підлогу. Але це не збудило братів.Вода розтеклася по підлозі темною плямою.Настоятель вхопився рукою за столик, підтягнувся, сів на ліжку і подивився у запітніле вікно.Хоч і не бачив нічого, але знав, що там має бути видно верхівку дуба, що посадили ще за князя Лева. Бо ж не міг сам вирости: мусив його хтось посадити й оберігати, доки не набереться сили. Дивно, що брати сплять.Такої пори розвидняється пізно.

— Браття, вставайте! – покликав він, ледве ворушачи пересохлими неслухняними вустами.Але й це не допомогло.Тоді він помолився сам, мовчки, бо від напруження боліла побита голова.Потім взяв патерицю Павла, чомусь прислонену до його ліжка, й ткнув нею в Никодимові коліна.

Знизу чулася брутальна лайка і тупіт кованих чобіт.Тоді отець Теофіль пригадав, що до них прийшла війна, і, як у кожній війні, у ній не буде нічого святого.

Першого дня книжки зносили сільські люди і за ними важко було встежити. До церкви вони навідріз відмовились йти, здогадуючись, яка їх чекає робота. А там було видимо-невидимо добра, свого і зі Спасівського монастиря, який розібрали ще за Австрії: ікони, коштовні срібні оклади, свічники, напрестольні хрести…За все це отець настоятель ніс подвійну відповідальність. Церква завжди вимагала відповідальності, навіть коли храми палили й грабували чужинці та свої.Тепер від неї залишились лише розгублені ченці, налякані священики й отупілі від власного горя миряни..Але спершу на те не виглядало. Історія зашпорталась об повалений хрест, й лежить на дорозі між Старим Самбором і Лавровом, а люди сподіваються, що вона до них не прийде.Але ні, вже прийшла…

Скарби двох монастирів вивезли ще на другий день, а куди, знав лише лейтенант, у чиїх жилах перемішалась кров убивць і злодіїв.У мирний час вона нічим себе не видавала, але тепер бродила як

перестоялі помиї. Книжки скидали у вантажівку, а що не вміщалось — на конфісковані у ченців фіри. Було їм там незручно лежати, вивалювались у болото. Лейтенант не розумів, навіщо везти їх аж до Стрільниці, коли відро солярки довершило б справу на місці.

Люди голосили, стоячи під липами, ніби з монастиря виносили небіжчиків, а не старий мотлох. Щось у тому монотонному плачі було приємне для лейтенантових вух, може, кров його згадувала посаджених на палю бояр, такого ж золотого осіннього дня, бо той, хто бачить чужі муки, страждає так само, навіть більше. Посеред того руйнування, поєднаного споконвічно з кровопроливттям і вогнем, тільки пробуджувався кат ,але вже прагнув для себе нових привілеїв.Втім, боявся трибуналу.Чувся тепер, як Калігула, або як Нерон на сцені, командуючи своїм загоном, бо сільські хлопчики дивились на нього з цікавістю, і не плакали. Сам колись задивлявся на ремені й кобури червоноармійців. Він не заливав сумління горілкою, бо ніколи не мав сумління й нікого, перед ким зміг його вдавати. Читав "Майн Кампф" і комуністичний Маніфест , але нічого не знав про маркіза де Сада. Не мав часу заглядати в ті смердючі книжки, що розсипались від старості.Його відтручувала від них чистота радянського офіцера, як від зарази, або як опира відтручує дванадцять разів свячена пшениця. Поглинутий собою, він спершу не зауважив чоловіка, що самотньо стояв під величезним дубом, нижче від монастирської брами, але його вже встигли побачити з вікна Никодим і Атаназій.Стояв собі вільно, притулившись спиною до дуба заклавши ногу за ногу. Був у самій картатій сорочці й сірих штанях." Чи се не Ілля? – злякався Никодим. – Він що, вдурів?"

Отець Атаназій впізнав у тому чоловікові когось іншого: свого брата, коли той ще вчився у Політехнічному університеті у Львові.Таке ж високе чоло й брови, що зрослися у переніссі. Брат загинув ще на тій війні, в Румунії, але не від кулі, а від тифу.Небіжчики серед білого дня не являються.Але попри свідомість того, що він помилився, серце Атаназія огорнула тепла хвиля й на очах виступили сльози. Він бачив перед собою сцену, що нагадувала похоронний ритуал.Сплакані люди, котрі

туляться одне до одного, вервечка солдатів, що несе оберемки паперів, і лиш дві постаті вирізняються окремо. Один розмахує рукою, так ніби тримає в ній пістолет, інший виявляє незворушний спокій.На одного всі дивляться, а тому не видять другого.Отцеві— настоятелеві незнайомець під дубом нагадав його товариша Юхима, зухвалого і веселого, якого не брала куля,Усім було би дуже шкода, якби такий чоловік згинув на війні, незважаючи на те, що кожної хвилі самі могли впасти мертвими .Сонце продерлося крізь хмари, дуже жовте і якесь загрозливе, ніби хтось змусив його з"явитися просто над дубом, святинею природи., і лаврівські люди теж зауважили того чоловіка. Одному здалося, що у нього очі його матері, іншому він нагадав швагра з Ляшок Мурованих, а діти впізнали у ньому нібито свого вчителя, що пропав через тиждень після того, як совіти перейшли Збруч...Може, він сам собі міняв подобу, догоджаючи кожному: той впізнавав, і через хвилю бачив, що помилився. Люди вже не плакали, ніби стало їм легше на серці, та й сонце визирнуло. Але з боку Тершова вже насувалась величезна хмара, ніби скирта, що по краях взялася вогнем. І вона теж поспішала зіграти свою роль у цьому драматичному дійстві, перетворивши його на містерію.

Нарешті лейтенант, чиї предки, можливо, спалили Александрійську бібліотеку, бо кожен з нас носить у своїх генах й крові тисячі предків від початку світа, відчув присутність того чоловіка, коли на того перемістився центр уваги. Сонце засліпило йому очі, а тінь від хмари погасила те світло, і він упізнав у ньому , навіть не здивувавшись, свого одвічного ворога.У голові в нього зашуміло, сигналізуючи про наближення шалу.Цей ворог робив усе, щоб перервався його рід, хоч лейтенант не знав навіть свого батька, не те, що діда або прадіда. Він був молодий, жорстокий, і мав стати катом, якого ще не знав цей стривожений, проте не заляканий, світ у горах. Що робив у минулому, те будеш робити у майбутньому – таким був девіз його роду, котрий за тисячі років не спромігся навіть окреслити цю думку.Її писали його діяння..

Попри різні візії, чоловік був молодий, близько тридцяти літ.Він стояв безоружний, склавши руки на животі, і від того здався лейтенантові особливо небезпечним.

Та тут почувся крик й по сходах скотився отець Атаназій.Упав на коліна й скрутився наче їжак.За ним вибіг солдат, на ходу зриваючи гвинтівку з плеча, й далі почав копати скуленого ченця.Люди обурено загуділи й зрушились у той бік.До ченця підбігло ще декілька солдатів, намагаючись перевернути його на спину й відібрати те, що той намагався втримати.Видовище було ганебне, й отець Никодим картав себе, що не допильнував отця-бібліотекаря..Він разом з Павлом кинувся до лежачого, вже тоді, коли того облишили.Очевидно, їм вдалося вирвати з кволих старечих рук якусь дорогоцінну річ.Тим часом один з бійців підійшов до командира, увесь червоний і розкуйдовджений:

— Разрешите, товарищ лейтенант!

Той з огидою взяв до рук пожовклого папірця, подивився у нього й сказав:

— Что за чертовщина?

— Это ноты какой-то поповской песни, товарищ лейтенант.Я учился в музыкальной школе.

— Сам вижу.

Спостерігаючи за дійством на землі, присутні забули про містерію, яка розігрувалась на небі: від зіткнення сонця з хмарою народився вітер, порив якого шугнув униз і вирвав з рук лейтенанта кавалок паперу, поніс його невидимою рукою, плавно керуючи нею в повітрі, понад головами людей, вздовж муру. Піднявся вище, ніби для того, щоб оглянути краєвид, вище самої церкви, а тоді спустився просто до рук таємничого незнайомця, котрий досі стояв під дубом.Той взяв його і, не

довго думаючи, поклав за пазуху.А вітер шалено обкрутився довкола велетенського дерева, сиплючи довкола листя й сухі гілки.Лейтенант більше не міг на те дивитись.Він перший кинувся до дуба, вихоплюючи пістолет.Важко повірити тому , хто не бачив цього на власні очі, але кулі, а далі автоматна черга, не заподіяли незнайомцю жодної шкоди. Бо навіть не долітали до нього.Він і далі стояв непорушно у тому вихорі, де літали кулі, папери, вирвані з вантажівки, листя, та гілля, шапки людей і пілотки бійців.А потім зник, провалившись під землю, що у Лаврові, Спасі та Добромилі з їхніми підземними ходами, не так уже й важко.Просто треба тут мешкати...

Але й це ще не був фінал. У горішньому кінці Лаврова , у вербах коло потоку, знову з"явився незнайомець у запорошеній одежі.Він перескочив через дві лати на городі,геть захащеному кукурудзинням і бур"яном, посеред якого росла грушка. Земля довкола неї була всіяна гниличками, що закотилися аж під малесеньку хатку.

Всередині хатинки було тепло й темно, і як тільки чоловік увійшов, одразу ж полив рясний дощ, що стримувався відучора.Назустріч йому привітно муркнув великий смугастий коцур, що грівся на печі, яка займала майже всю кімнату.

— Маєм, котусю, трохи часу, — сказав весело незнайомець.

Налив собі й котові з ринки, що стояла на припічку, теплого молока, накришив котові у миску хліба.

— А тепер спати!

І поліз на піч, простягнувшись на грубій вереті, під яку було настелено вівсяної соломи.Кіт приєднався до нього, влігся на груди, але , ненароком торкнувши лапкою папір, запитально м"явкнув.

— Це за тим я ходив, котусю.І через нього ми тепер лишилися без хати. Не думав, що буде так тяжко...

Кіт засопів і почав місити лапами груди господаря.Чоловік заплющив очі й миттю заснув, почуваючи себе у повній безпеці.Хатина стояла на одному боці потоку, а з другого боку була стрімка гора, поросла лісом. Паралельно до потоку йшла дорога у гори, на захід..Гарна дорога, але не його. У сні лице чоловіка втратило здатність змінюватись на догоду людям, й стало таким, що його важко запам"ятати: без різких акцентів.Під тонкими повіками ховались сірі очі, колір яких легко змінювався під впливом світла чи настрою, губи, з яких довго не зникала усмішка, довше, ніж треба, темне волосся з ледь помітною сивиною...Нічого особливого.Кіт, що від кількох літ йому товаришив, читав тепер короткі уривчасті людські сни, трохи підправляючи їх на веселіший лад, далі зсунувся набік, щоб не тиснути на серце.Він спав під пахвою, коли чоловік прокинувся.

— Уже коло школи, — сказав він, приставивши вухо до печі. – Вставай, небоже!

Той, хто був його одвічним ворогом, наближався.Вітер розвіяв по горах листки документів і книг, які вже ніхто не складе докупи.Дещо піде на розпал, а дещо сховають під стріхами, а решта зітліє по лісах.Не те, щоб це дуже смутило господаря цієї хати, головної дійової особи сьогоднішньої драми.Він не вірив у щирість книг та їхню правдивість.Найбільше відповідає істині слово за зціпленими зубами, затиснутими устами, які отворяються для того, щоб передати його іншим устам. Книги – це, здебільшого, марнославство, пиха, фальш, облуда. Правду кажуть: які люди, такі їхні книжки.Мусив забрати те, що належало йому, і ще не знав, як його знищить.Вдягнув грубого сірого светра й піджак, налив собі й котові решту молока.

— Їж швидше, котику, бо він чує мене по запаху.Треба йому присвітити, аби не перечепився на дорозі...

Він помацав долівку й потяг за металеве кільце, замасковане глиною.

— Пора, котусю, пора!

Взяв з кута бляшану банку з гасом, відкрив, полив рідиною лавку, стіл, столи й солому на печі.Тоді кинув банку в отвір, що з"явився посеред хати.Якусь хвилю вагався,а потім кинув папір, що наробив стільки клопоту на те місце, з якого мала початись пожежа. А вже по тому підхопив кота і зачинив ляду.

На краю Лаврова розцвіла огненна квітка, що пахла гасом. Ніхто не міг зрозуміти логіки цього підпалу.Натомість на другий день у селі Стрільниця в одному вогні горіли книги й архіви одразу двох монастирів св.Онуфрія.: Лаврівського та Добромильського, а також давні образи, що їх називали в народі "добромильськими мальовидлами".Згоріло те, чому суджено було згоріти.А інше сховали так, що з часом забули, де саме. Кострище у Стрільниці було гарячіше, і ще тиждень по тому курилася купа попелу.Дехто людей познаходив у ньому майже необгорілі книжки, що сильно смерділи соляркою і димом.Той запах тримався у селі аж до весни, проте тільки чужі його чули. Місцевий люд звик.Не було від нього жодної шкоди.А попіл від спалених книжок рознесли навесні по городах, які скоро відібрала нова влада.

Із лаврівських ченців ніхто не залишився живий.Усіх чотирьох розстріляли у 1941 році. Список врятованих книг та образів отець Никодим вивчив напам"ять і наказав це зробити молодому хлопцеві з Хирова, що вчився колись у тамтешній гімназії, а, отже, нічого не міг переплутати:

Филип Красицький – образ Йоана Хрестителя,

Іван Миронців — образ св.Онуфрія,

Петро Онишкевич – Євангеліє рукописне 1491 року,

Семен Лозина – Ірмолой Йосифа Крейницького, 1667 року,

Стефан Страшівський – "Наука Добромильська" Яна Щасного Гербурта,

Клементій Фагараш – "Опис Лаврівського монастиря" єпископа Перемиського Антонія Винницького

Марічка Звіринська — "Граматика" Лаврентія Зизанія,

Дмитро Паска – печатка Лаврівської обителі,

Ганна Олексин – дві вервиці й "Молитовник" 1705 року,

Василько Будзиків – " Плач руської церкви",анонім, 1 611 рік

Гриць Волощак — наперстольний срібний хрест і "Покаяння", анонім, кінець шістнадцятого віку.

Розалія Ступак – " Чудо на Івановій горі у Лаврові", 1523 рік

Добро миль,1949 рік

Сніг сходив помалу, а на північному схилі гори тримався аж до початку квітня..Вітер і дощ нарешті здолали ту сіру зледенілу субстанцію , і Олексій Іванович, головний лікар Добромильської лікарні для психічно хворих, думав, чому подібні заклади завжди розміщують в ущелинах, ямах, куди сонячне світло проникає з великими зусиллями.Або в колишніх замках та монастирях, ніби для таких хворих шкода навіть будувати просторі світлі будинки в оточенні життєрадісного краєвиду.Тримав свої думки при собі; просто це була

загадка, яку пробувало розгадати не одне покоління радянських лікарів.Крім нього тут був ще один лікар, геть старий. Звали його Адам Вікентійович, і своїми химерною вдачею той скидався більше на пацієнта, ніж на лікаря. Олексій Іванович , комуніст і фронтовик, боявся, що сам стане колись таким самим, день у день занурюючись у безпросвітню темряву надломленої людської психіки.Йому було прикро опинитися в такому місці, і заразом шкода старого лікаря, якого послали сюди аж зі Львова, ніби якийсь непотріб.Лікарня знаходилась у колишньому монастирі, на горі, а далі піднімались ще вищі гори. Влітку тут, напевно, було дуже гарно, але Олексій Іванович приїхав сюди пізньої осені.Тепер зима ніяк не хотіла закінчуватись., а життя в лікарні не вдавалось налагодити.Можливо, причина полягала у відсутності організаційних талантів в самого головлікаря, а, може, у спротиву хворобливих свідомостей, що чулися зле в колишньому монастирі, де свого часу, як розповідав завгосп Степан, виганяли злих духів, тобто займалися екзорцизмом. До війни Олексій Іванович працював на Волині терапевтом у поліклініці райцентру, але ж не психіатром...Та це не мало значення.Мало значення те, що він був партійним і фронтовиком, і мусив їхати на передній край, туди, де тривала війна.Найдовше війни тривають у горах. Влітку, казав той же завгосп, більшість хворих розбрідається світ за очі: хто до родичів, а хто просто на жебри, і тоді стане легше дихати, не доведеться думати, як їх прогодувати ." Як це, на жебри?" – здивувався головлікар. " А що, ви не знаєте, докторе? Свіже повітря йде хіба на користь.Або наймуться до господарів, до сіна чи до дров.Усе це вони й тут роблять, тільки задурно." Олексій Іванович не був хлопчиком, на війні надивився усякого. Пошкріб рукою потилицю й спитав: " А як дізнаються в облздраві?" " А! — махнув рукою Степан. – Випишете додому, а восени знову приймете.Ви ліпше подивіться, що у нас у пивниці лишилося. Купка бульби й трохи буряка.На селах нічого не купите, бо ніц не вродило.Люди самі пухнуть з голоду.А скоро почнуть мерти й наші пацієнти." " Я поїду до Львова., — пообіцяв Олексій Іванович.— Фронтовику не відмовлять."

Ночами було неспокійно, чулася стрілянина.Головлікар заборонив відчиняти браму після смерку, однак досі ніхто їх не турбував.Іноді

Олексію Івановичу здавалося, що вночі монастир стає невидимим, а сам він опиняється десь поза реальністю, і прокинеться колись в іншому місці.Адам Віцентійович, можливо, теж почував себе тут не зовсім добре, бо рано лягав спати і вдосвіта вже ходив коридорами.Мав дуже хворобливий вигляд, тужив за кавою, до якої звик ще в довоєнні часи у Львові, і завжди просив головлікаря привезти її зі свого рідного міста.Іноді Олексію Івановичу вдавалося роздобути меленої кави впереміж з ячменем, та й то з великими труднощами. Сам він пив міцний плиточний чай.

Тут він теж змушений був лягати рано, бо електрику часто вимикали.У лікарні навіть не було радіоточки, щоб почути новини і якусь музику. А на хворих,чув він, музика добре впливає. Місця тут вистачало, монастир був величезний, але бракувало ліжок, постілі, й харчів.Дійшло до того, що прибуття нового пацієнта вганяло його в холодний піт.Де мав його покласти, чим годувати? Та й ліків не було.

Іноді вдень Олексій Іванович підіймався на дзвіницю, де не було жодного дзвону, й дивився звідти на містечко й вершини гір.У нього тепер часто немилосердно болів шлунок, і він мусив пити лише ріденький чай з сухарями, а під очима з"явились темні кола.Але лягти на обстеження не міг, бо лишати лікарню на дивакуватого старого психіатра не наважувався.Той міг щось вчудити і втратити роботу.Куди би він подівся? Олексій Іванович мусив про нього дбати, щоб не опинився на вулиці.

Та найбільше муляло головлікаря, що насправді все йому було байдуже.Терпів свій власний біль мовчки, і ніяк не міг зрозуміти, чому людина божеволіє , й чому її так неможливо вивести з цього стану. Мав один підручник з психіатрії, а в Адама Віцентійовича була ціла купа літератури, правда, німецькою мовою, яку він тримав у своїй кімнаті під ліжком.Він часто цитував Фрейда і принижував методи передової радянської медицини. Його легко було позбутися, але саме тому, що легко, Олексій Іванович нікому не прохопився словом, бо одразу ж по старого приїхали б енкаведисти, яких він, як колишній фронтовик,

зневажав.Посадити в тюрму старого лише через якогось Зигмунда Фрейда, котрий давно помер, яке безглуздя!

У світі було стільки абсурду, що більшість пацієнтів цього закладу видавались цілком нормальними людьми, тільки дуже самотніми.Вони не тримались купи: їх не об"єднувала жодна ідея чи мета, і дехто був просто щасливий за цими грубими мурами.А з іншого боку цих стін залишалось чимало людей, котрі воліли би жити тут.Однак, ні ті, ні ті інші

не були по-справжньому в безпеці.Попередника Олексія Івановича звільнили через те, що хтось доніс, ніби він ходив молитися до церкви Може, хтось з персоналу, бо тут було четверо санітарів і дві медсестри середнього віку, обидві місцеві.Було їх три, але одну заарештували одразу по приїзді нового головлікаря, бо чоловік її мав якийсь стосунок до бандерівців.Обіцяли прислати їй заміну,зі Сходу, але й досі нікого не прислали, чому Олексій Іванович був навіть радий. Але, швидше всього, міг проговоритися перед родичами хтось із хворих , що мають у себе "побожного"доктора. Тим часом Олексій Іванович вів документацію, їздив на партійні збори, а Адам Віцентійович займався лікуванням, призначаючи в основному бром , хоча більше бесідував з хворими.Часом він забував, хто перед ним, на мить стаючи пацієнтом.

У другій половині квітня Олексій Іванович повернувся зі Львова з мішком перлової крупи , ящиком маргарину і пакунком ліків.Привіз ще п"ять кілограмів цукру, кави для старого, і зарплату.Але його радість була затьмарена.Минулої ночі вмерло одразу двоє пацієнтів: стара жінка й чоловік з п"ятої палати.Адам Віцентійович видибав аж надвір на негнучких ногах, і хотів, мабуть, сказати щось гостре, але прибулий головлікар обійняв його за плечі й повів до свого кабінету.

— Тут стіни не мають вух.Скажіть, що маєте сказати, тільки швидко.

Старий мовчав.

— Думаєте, я не знаю, кого ви звинувачуєте у смерті пацієнтів?

— А кого? – невинно спитав старий.

— Невже ви не розумієте, що країна пережила страшну війну, і немає коштів на утримання лікарень.Я знаю, що у майже всіх пацієнтів дистрофія, авітаміноз, але так всюди.У-сю— ди!

Старий замахав руками, ніби відганяв від себе бісів, і через силу вимовив:

— Прошу не кричати на мене.

— Ще трохи і ви ляпнули б щось таке...Я мусив би повідомити про це самі знаєте кого.

— Але ж я нічого не хотів сказати! Лише: "Добрий вечір!" Вам щось здалося.Доктор Фройд сказав би, що насправді ви почуваєте провину і намагаєтесь випередити звинувачення.Але смію вас запевнити, мені й на гадку не спадало вас особисто у чомусь звинувачувати, та ще й у присутності персоналу.Ваш тягар, тягар сумління, просто вам потрібно його скинути хоч на часину...

— Не розводьте демагогії! – буркнув Олексій Іванович, зворушливо червоніючи. – а то я вас звільню коли-небудь.Я хотів вас порадувати, кави привіз.Може, й мене пригостите?

— З великою охотою! Трохи згодом.Я виписав свідоцтва про смерть

— А розтин зробили?

— Перепрошую, але я психіатр, а не патологоанатом, — набундючився лікар.

— А яку ж тоді причину смерті ви поставили?

— Найбільш прийнятну в наші часи: серцеву недостатність., — з іронією відповів Адам Віцентійович.

Олексій Іванович знову відчув, що червоніє.Звідки старий міг знати, що десять років тому його змусили у в"язниці НКВС оглядати розтерзані трупи й виписувати свідоцтва про смерть з таким діагнозом? Фронтовий госпіталь — то було зовсім інше.

— Нас з вами обох виженуть, якщо діагноз буде інший, — спокійно мовив старий. – І сюди пришлють когось більш політично свідомого.Хочете, підемо разом?

— Куди? – пошепки спитав Олексій Іванович.

— До трупарні, або моргу, як тепер кажуть.Я вам допоможу.Тільки переодягніться.

— Так-так.

Обоє дверей до церкви були забиті навхрест дошками, але з монастиря йшов підземний хід під саму церкву, а звідти – нагору.Під церквою було просторе приміщення, де стояло два столи, грубо збиті з дощок.У куті знаходився штабель простих трун, що залишились ще з монастирських часів, а тепер у них клали померлих пацієнтів, ховаючи на цвинтарі, що розмістився на схилі гори, трохи вище монастирської брами, ясна річ , без хрестів.Ніхто не залишався у монастирі навічно: або сходив своїми ногами у Діл, або його виносили на гору.Олексій Іванович, оглянувши це "багатство", трохи отямився і пошкодував, що не відклав візит до моргу на пізніше.

— Ви знаєте, пане Олексію, — сказав раптом Адам Віцентійович, — що гітлерівці вбивали психічнохворих, щоб очистити, як вони казали,

суспільство від людського непотребу? Проте через кілька літ їхнє число знову виросло до попереднього рівня.Природа не терпить пустоти.І психіатри завжди матимуть роботу. Прошу!

Двері до трупарні були замкнені хіба на засув, а зсередини мали защіпку.На підлозі стояла шафка, де мали бути інструменти для розтину, однак ніхто їх там не тримав.Олексій Іванович приніс усе з собою: трофейні гумові рукавички, скальпелі,йод,перекис водню та інші елементарні речі, бо в Добромилі ще не було своєї аптеки.

На столі лежали тіла, прикриті драними простирадлами.Олексій Іванович, поставив саквояж на маленький столик і застиг в нерішучості.

— Перепрошую, з якого ви року? – спитав Адам Віцентійович.

— З вісімнадцятого.

— А коли вродились?

— 25 липня.

— Значить, Лев. Маєте великодушну й відважну вдачу.Я се відчув...

Старий стягнув простирадло з ближчого тіла, котре було колись чоловіком сорока п"яти літ, а тепер скелет, обтягнутий шкірою.

-Господи! – вирвалось у головлікаря..Лікував він від простуди, слухав легені, але ніколи не бачив своїх теперішніх пацієнтів голими.Одразу було видно, що чоловік помер від виснаження.

Тоді психіатр стягнув простирадло з другого трупа – старої жінки, висхлої як мумія.У наготі обох мертвих тіл було щось священне.

— Ну, то що? – спитав Адам Віцентійович. – Виглядають так, ніби опирі виссали з них усю кров.Але ми з вами обоє знаємо, що ці фантастичні істоти тут ні при чому.Голод, тривалий голод, з"їв їх.Маю сумнів, що всередині в них ви знайдете кишки, шлунок та печінку.

— Як вони вмерли? – спитав Олексій Іванович, ледве стримуючи тремтіння.

— Без сповіді й покаяння.

— Я не про це питаю!

— Звечора ще були живі, а на ранок вже готові.Хтось підв"язав їм щелепи, положив руки на грудях і вклав до них хрестики з патичків.Я не знаю, хто.Пацієнти відпираються.Бачите, їм тепер добре, аж ніби посміхаються.Напевно чули ангельський спів.

— Та замовкніть нарешті!

Одексій Іванович натягнув рукавички й приступив до процедури.Зробив розтин грудної клітки чоловіка й вийняв звідти змучене серце.

— Бачите, серце є! – спробував пожартувати головлікар. – Записуйте!

І почав говорити завчені фрази протоколу розтину.

— Не спішіться так, я не встигаю! – попросив старий.

— Я не збираюся тут сидіти до ночі!

— А ви не припускаєте думки, що душі небіжчиків спостерігають за вами й чують, як ви непоштиво говорите про смерть?

— Душі нема. Бога нема . — відрізав Олексій Іванович. – І так само потойбічного життя.

— То виходить, від них нічого не зосталося?

— Ну, діти, пам"ять...

— Які діти? У тієї старої жінки двох синів спалили живими у стодолі.А доньку забрали до Німеччини. Щодо цього чоловіка, то в нього зроду дітей не було. Пас людську худобу і сам був німий, як та худобина.Міг говорити, але не хотів.

— Чому не хотів?

— Людська душа незвідана.О, чуєте? – показав старий на склепіння. – Знову ходить!

— Хто ходить?

— Ангел.

— Ангели не ходять , а літають.

— Добре, що ви хоч в ангелів вірите ...

— Ходім, подивимося! – відчайдушно запропонував Олексій Іванович

-А що буде, як ангел побачить вас із закривавленими руками? І зашийте нарешті рани тим нещасним.О, тепер двері риплять!

— У завгоспа має бути ключ.

— Не певен. Ключі від таких дверей, як оці, — старий показав на напівкруглі ковані двері, що, мабуть, вели до храму, — губляться. Я , здається, чув, ключі від усіх церков має комендант Добромиля. Він носить, напевно, ті ключі на поясі, навіть від тих церков, що спалив власноручно.Тяжко бідаці. Пане Олексію, мені якось не по собі, зашивайте, й ходімо.Тепер від нас нічого не залежить.Завтра Настю Вовк і Данила Домницького поховають.Як кажуть, прах до праху.

— Як, отак без одежі?

— Що, ми варвари? Може, ще скажете вапном залити? Настя приготувала собі вбрання на смерть, і Данилу щось підберемо. У нас цим займаються самі пацієнти. Ями вже викопали, труни готові.Але на похорон приходить начальство з усім персоналом.

— Ясно.Цікаво,хто ж то ходить нагорі? Мусить бути ще якийсь хід, бо двері забиті знадвору дошками.

— Є три світи: небесний, земний, і підземний, а, отже, між ними існують якісь комунікації.

Опівдні Олексій Іванович спостерігав найхимерніший похорон у своєму житті. Пацієнти, десь двадцятеро, оточили дві ями, викопані поруч.Був сильний вітер, і вони понатягали на себе різне ганчір"я, але всеодно дрижали від холоду. Були схожі радше на одвічних волоцюг, а не на підопічних радянської медицини."Колись таке вже було", — подумав він....Литки стискають пружні боки білого коня, а довкола провалля замість носів, криваві рани замість очей; покручені руки, яким бракне пальців, хапають за стремена, а його ліва рука наосліп кидає жмені дрібних монет. Відчуття жалю, огиди, відчаю, що це — незмінне, бо і найбільші скарби не можуть заткнути бездонну прірву вбогості.. Лікар стріпнув головою. Певно, десь вичитав.Труни лежали у ямах , і

ніхто нічого не робив.Олексій Іванович злякався, що так вони можуть простояти до заходу сонця., яке , незважаючи на холод, пригрівало; подекуди навіть повипростувались жовті квіточки мати-й-мачухи.І співали пташки.Тільки з лісу йшов якийсь хижий вологий дух.

— Що вони там собі думають? – хотів спитати Олексій Іванович. – Чого вони чекають?

Йому стало прикро, що не знає нікого з пацієнтів по-імені: ні чоловіків, ні жінок.Тільки те, що он той – епілептик, у того – легка форма шизофренії, у того – амнезія.А в тієї молодої жінки у квітчастій хустці – післяродовий психоз.Один чоловік із запалими очима, в калошах на босу ногу, зміряв поглядом головного лікаря, ніби порівнював з кимось. Щось у рисах його обличчя було знайоме, і Олексій Іванович раптом захотів , щоб той помітив у ньому щось таке, чим варто пишатися. Так ніби той був суддя, а головлікар – арештант.І тут люди розступилися.

— Ходіть, кинете грудку землі, — шепнув до нього Адам Віцентійович.

— Щось сказати?

— Ні, але можете перехреститись, якщо вмієте.

— Комуністи не хрестяться, — нагадав Олексій Іванович.

Підійшов до могили, до країв якої налипла жовта глина, похилив голову, як на військовому похороні, тоді взяв грудку землі, розділив її надвоє і кинув на одну й на другу труни.Невідомо, у якій лежала Настя , а в якій – Данило.Це його чомусь стурбувало.Усюди має бути порядок.Постояв трохи, намагаючись не дивитись у яму, а потім відійшов, пропустивши Адама Віцентійовича.Той не барився довго, і після того, як кожен кинув свою грудку землі, всі почали

розходитися.Залишилися троє пацієнтів засипати могилу і два санітари, понурі сільські дядьки, за ними спостерігати.

— Чому ви не перехрестились? — спитав головлікар психіатра.

— Бо я – єврей.

— А...

— Цікаво, як я лишився живий? Мене двічі розстрілювали.Один раз у львівському гетто, а другий – тут, — і він показав на Діл, де у сонечку ніжився Добромиль.

— Вибачте, — тільки й вимовив Олексій Іванович.

Увечері він пішов до третьої і п"ятої палати.Аби було тепліше, на зиму хворих поселили тісніше. На фронті він заходив у палати, переповнені стогонами і гарячкою. А тут панувала тиша: кожен перебував у власному світі.У жіночій палаті стояло порожнє ліжко, на якому померла та стара жінка.Усі пацієнтки були якогось невизначеного віку, закутані в дрантя, скорцюблені.Вони трохи злякано подивились на нього, наче оберігали якісь скарби, а він міг їх відібрати. Олексій Іванович завжди ходив разом з медсестрою чи старим психіатром, тому не знав, як себе поводити.Він давно не бував у суто жіночому товаристві.Одна жінка зайшлась кашлем.

— Давно кашляєте?

— Відучора.

Це його трохи потішило.Записав у блокноті.

— А де пан доктор? – спитала жінка, схожа на циганку, пальцями розчісуючи довге волосся.— Помер?

— Чого ви так думаєте?

— Бо він старий. Йому не страшно вмирати.

Олексій Іванович згадав, що на похороні були лише дві жінки.Може, причина їхньої хвороби — страх? Не кажучи ні слова, він розгублено вийшов з палати,як з лігва дикого звіра, і вже у коридорі згадав, що йому було потрібно.Проте не вернувся.

У п"ятій палаті було семеро пацієнтів і таке саме порожнє ліжко.

— Ну, що, хлопці, як настрій? – сказав він весело, бо знав тут Тимка, котрий допомагав на кухні.— Скоро почнемо город садити! Так, Тимофію?

— Так, товарищу докторе, — відповів за всіх Тимко. – Хіба не посилайте мене жебрати.На Спаса мене побили в селі...забув у якому...не пам"ятаю...

Він жалібно подивився на Олексія Івановича, ніби той мав пам"ятати, у якому клятому селі могли побити такого бідолаху:

— Голова від того болить.

— Добре, що ти сказав мені , Тимофію.Нікуди ти не підеш.Без тебе ми не обійдемося.

Той засяяв:

— Я казав хлопцям, що тепер нам буде ліпше!

— Обов"язково.Посадимо багато всього..Бачу, вам добре напалили.А не снилось вам поганих снів? – він показав на порожнє ліжко.

— Ми всі добре спали, — сказав Тимко.

— Ой, не всі! – покивав пальцем лікар.— Хтось з вас не спав на вчора.Хотів би я знати, хто.

— Я спав.

— І я, — озвався його сусід, молодий хлопець.

— Як тебе звати?

— Міська.

— А , може, ти, Міську, випадково збудився і побачив ...ну, щось дивне ?

— Бігме, я спав! – плаксивим голосом сказав Міська.

— Лишіть, пане докторе, хлоця в спокої, — озвався з кутка немолодий вусатий чоловік.— Він вам ніц не скаже.

— То , може, ви скажете? Хто підв"язав бороду небіжчику? Хто склав ще теплі руки на грудях і вклав до них хрестика? Нічого поганого ви не вчинили. Я хотів навіть похвалити, а не знаю кого.Мене ж не було.Але ви могли покликати когось з санітарів, Адама Віцентійовича. Я хотів би знати, чи мучився Данило перед смертю, чи ні.

Хлоп перехрестився:

— Дай, Боже, кожному так файно вмерти! Під музику...

— Яку ще музику?

— Небесну.Хто почує її, або вмирає до трьох днів, або буде жити дуже довго.

— Я щось не розумію.Хіба між вас є музиканти? І на чому тут грати? – лікар роззирнувся по вбогій палаті.

— Пан доктор думає, що, як ми варіяти, то над нами можна сміятись! – буркнув хлоп і вкрився з головою, навіть повернувся на другий бік.

— Ну.добре. добре, — примирливо мовив лікар, щоб не тривожити хворих. – Я думаю провести вам радіо.Там передають всілякі концерти з Києва, Москви...А я хотів би послухати вашої музики.

Тимко перезирнувся з рештою, і як по команді, всі поховались під ковдри.Така злагодженість дій вельми здивувала Олексія Івановича і він тихо вийшов.

Одразу по тому в коридорі блимнуло і погасло світло, що, зрештою, траплялось часто.Олексій Іванович вийняв з кишені недогарок свічки.У дзвініці був цілий ящик таких недогарків зі справжнього бджолиного воску. Заболів шлунок, спочатку не дуже, а потім різонуло як ножем. З"їв нині пару ложок перлової каші, дурний. Знав, що приступ минеться.Треба полежати спокійно, притиснувши болюче місце долонями, щоб зігрілося.У вікно світив круглий великий місяць і лікар погасив свічку.Майже впав, не роздягаючись, на ліжко,заліз під два тонкі коци."Власний біль завжди буде ближчий, ніж чужий", — подумав, зціпивши зуби.Накрився з головою й лежав на спині.То було єдине, що відрізняло його від поведінки цих , зболених тілом і душею, людей, які відгороджувались шматком вилинялої байки, вважаючи, що коли світ їх не бачить, то й не може скривдити.І вони згортались в клубок, як їжаки, або скорцюблювались в позі ембріона, однак ніколи не лежали горілиць, як лежать мертві.Олексій Іванович заснув, коли біль стишився, але ще

не покинув остаточно, і переродився у страшний сон. Ніби він стояв над ямою в оточенні хворих, і раптом земля порушилась, і він упав у яму навзнак.Над ним зімкнулись обличчя, дуже багато облич, потворних, огидних, злих.Вистачило б кожному кинути по грудці глини, щоб яма зрівнялась із землею. Чомусь він виявився зв"язаним, мотузки боляче врізались у живіт і шию."Хто був угорі, тепер – внизу", — майнула думка.Він не почував жалю чи образи, лише страх перед невідомістю наступного кроку, до якого вдадуться ті жахливі істоти.

Тут Олексій Іванович прокинувся з мокрим від поту лицем.Лежав горілиць, зі складеними на животі руками, як оті двоє, що померли вчора, ні, позавчора.Будильник не цокав, бо забув його завести, і панувала неймовірна тиша. Місяць помандрував світити кудись далі, можливо, у вікно п"ятої палати.Усім відомо, як погано впливає світло місяця на людей з порушеною психікою. Адам Віцентійович мав би подбати про це , позаслонювати вікна.Чи, може, той волів спостерігати за перебігом хвороби?Міг належати до тих безжальних дослідників, які рятують ціною життя одного – тисячі життів. Саме тому й втримався на посаді. Біль знову розлився по всьому тілу.Ту стару жінку теж міг боліти шлунок, що не приймав жодної їжі. Шлунок— вмістилище життя, генератор життєвої енергії.Як лікар він розумів, що йому потрібне повноцінне харчування, але по селах і містах люди мерли з голоду, і в облздраві йому сказали: приїжджайте восени.У нас — діти в інтернатах, ветерани голодують.

Він заплакав від безсилля перед власним болем і перед несправедливістю, що ділила одних людей на гірших і на кращих, від того, що хворі підуть жебрати, а він їх буде чекати восени.Але Тимко залишиться.Заплакав від приниження, бо бачив, як завгосп Стефан всипав собі до торби мисочку перлової крупи. Мав дома четверо дітей, і ті діти йому важливіші, і що він міг би повідомити про це органи, й тоді Стефан опинився би за гратами на 5 років, чи скільки тепер за це дають після війни.І скільки він, головний лікар, міг би заподіяти зла кожному з цих людей, і, певно, зробив би, якби війна не зрушила сталеву вісь порядку, не змусила ігнорувати закони задля власного чи чужого

порятунку.Але війна скінчилась, і знов усе поверталось, навіть божевільні не сміли говорити зайвого. Цікаво, чи Адам Віцентійович мав у своєму арсеналі отруту, яка вбиває людську свідомість, чи користався з неї хоча б раз?

Може, він людина, яку не можна вбити, посадити в тюрму, бо від нього йде сила, яка змушує відступати кожного.Старим людям можна позаздрити: вони стоять на порозі остаточного звільнення.

Нарешті з"явився пульсуючий біль, що підкоряє тіло й думки єдиному ритмові.Єдині ліки, які він міг собі дозволити, це абсолютний спокій .І ще трохи музики, такої, у якій безконечно повторювалась би проста мелодія, біз крутих підйомів і різких спадів.Вона звучить в нього у голові, догоджає болю, щоб не став сильніший. Мабуть, це флейта, бо скрипка не така ніжна, у ній не бере участі дихання. І під цю музику, яку чують ті, що сплять і ті, хто ще не заснув у Добромильському монастирі, лікар заснув вдруге, перевернувшись на бік, підібгавши ноги, зовсім близько від дитинства і материнського лона.

Три дні в лісах було чутно вибухи й стрілянину.А шкода, бо стояла сонячна тепла погода, і когось, напевно, убили. Не можна було піти до лісу, піднятись до монастирського саду в горах, до руїн замку. Вони жили наче в облозі, й навіть місцеві жителі не насмілювались йти до лісу, щоб не стати жертвою сліпої кулі.Тому й начальство сюди не їздило, ні зі Старого Самбора, ані зі Львова.Тільки вночі підіймались у гори й спускались з гір найвідважніші..Олексій Іванович, котрий пробув на фронті цілих чотири роки, боявся, щоб повстанці не захопили лікарню згідно неписаних правил партизанської війни, і щоб звідти їх не вибивали війська НКВД. Він заборонив хворим підходити до вікон, попереставляв подалі від них ліжка, а коли стрілянина наблизилась, зігнав усіх до їдальні. Деякі пацієнти виглядали наляканими, ховались .А інші, навпаки, не звертали на постріли жодної уваги..Ані ті, ані інші, проте, не виглядали нормальними, здоровими людьми. Безлад і відчуття небезпеки загострювали ледь притлумлені хвороби, про остаточне вилікування яких навіть не йшлося. Не така то була лікарня.

Ніхто не знав, чи це надовго, бо тривало воно вже кілька років. Олексій Іванович був тут новою людиною і кожний постріл сприймав як катастрофу.Йому здавалось, що після війни він вже ніколи не почує цих моторошних звуків.Після кількох місяців розгубленості й дошкульного почуття того, що він не на своєму місці., лікар нарешті почав давати собі раду, як полководець в оточенні.Але ж не в облозі! Попри все спускався у Діл за електриком, за хлібом, який допомагав нести завгосп Стефан. Хліб був чорний і глевкий, але його можна було виміняти на молоко, яйця чи сушені гриби. Де б він не був у Добромилі, звідусіль видно було монастир і три гори, на одній з яких стояв зруйнований замок. Звісно, то насправді не був монастир ще від 1939 року, але стояли дзвіниця, яку видно було найперше, і церква..Десь у закапелку Олексій Іванович запримітив купу старих паперів, та не мав часу їх оглянути..Найліпше було те все спалити, щоб не накликати біди.Але усе начальство сиділо тихо, наче миші, і можна було зачекати з ліквідацією залишків релігійного культу.

Що діялось в лісі, він не питав, але бачив, як звідти везли на фірах трупи у Діл на опізнання. Війна ніяк не закінчувалась в цих горах."Навіщо це? – запитував себе колишній фронтовий лікар. – Відомо, хто переміг, для чого гинути молодим хлопцям і вбивати таких самих молодих? Це – божевілля. "Він бачив гори трупів, пекельний вогонь, мародерство, розбій. Ось це була війна. А зараз – полювання, де люди полюють на людей.І поспішав сховатися в монастирі, як раніше ховались тут люди, котрі не хотіли ні вбвати, ні бути убитими.Щось у ньому зламалось. Забагато крові.Він не міг її бачити. Вона ввижалась йому скрізь: уся дорга, що вела в Діл, була захляпана кров"ю, і його очі помічали найменшу плямочку загуслої, свіжої, затоптаної людської крові

У неділю до монастиря під"їхала вантажівка з червоноармійцями. Олексій Іванович був у себе в кімнаті, пришивав гудзик до сорочки. Брама була відчинена, щоб впускати родичів хворих, попередньо обшукавши. Ніхто не нарікав, але прикро було дивитись в очі тим збідованим сільським жінкам, старшим чоловікам, які приносили трохи їжі хворим, відриваючи від себе. Олексій Іванович чекав швидку з

лікарні, що мала привезти хворого, і зауважив вантажівку, коли та в"їжджала уже на подвір"я. Він пішов до Адама Віцентійовича, але той відповів через зачинені двері, що як їм треба, нехай прийдуть до нього самі.

Із солдатами був капітан НКВС. Із тих, що ніколи не воювали самі й не нюхали фронтового пороху. Очі у нього блищали від збудження, ніздрі роздимались. З таким треба бути особливо обережним, як з пацієнтом-параноїком. І лікар ще подумав, може, справді він стане колись їхнім пацієнтом, і на нього санітари вдягнуть гамівну сорочку.Це трохи зняло напруження.Офіцер поставив бійців довкола усіх входів, а сам у супроводі двох молоденьких солдатиків звелів показати йому всі приміщення.Олексій Іванович то блід, то червонів, коли капітан обзирав кожного хворого, чи немає у нього поранень, або слідів від ременя гвинтівки.Деякі хворі тихо схлипували, а головлікар з відразою дивився на наваксовані чоботи, вгодоване лице й новеньку форму. У четвертій палаті на підвіконні вікна, чомусь відчиненого, сидів пацієнт, схрестивши на грудях руки.

— Отойти от окна! – наказав капітан.

Чоловік навіть не поворухнувся.Олексій Іванович кинувся до нього.

— Назад!

— Це наш хворий Він...він.. – забелькотів Олексій Іванович, але не міг пригадати ні імені, ні прізвища. – Він може випасти!

"Усе пропало!" – майнуло у нього в голові, коли клацнули затвори обох гвинтівок Хоч такого не могло бути, як згодом дійшло до нього. – Товаришу капітан, він глухонімий ! Ідіот....

Хворий вискалив зуби. Він явно прикидався

— Где-то я его видел, — задумливо мовив капітан.

— Подивіться нього, — лікар навшпиньки підійшов до пацієнта і підняв на ньому сорочку. – Поранень немає.

Тоді взяв його за руку й посадив на ліжко, а сам зачинив вікно, на яке ніхто й досі не поставив грат.Втім, то був перший поверх.Капітан трохи постояв, ворушачи своїми енкаведистськими мізками, а тоді повернувся і вийшов з четвертої палати.Олексій Іванович поволікся за ним. Він опинився у цілковитій владі цієї істоти, котра не просто виконувала свій обов"язок, а ще й насолоджувались цим. Головлікар не був маленьким хлопчиком: ціле життя виконував накази і вмів себе поводити.Але тепер було інше: він стрівся зі злою владою, яка сама напрошувалась, щоб їй чинили опір, бо тільки тоді могла стати сильнішою.Водночас у ній було щось магічне і Олексій Іванович йшов за капітаном як заворожений, дозволяючи тягнути із себе силу, якої й так мав небагато.Він боявся проявити запопадливість, і соромився б найбільше Адама Віцентійовича, якби той був тут.Капітан йшов попереду, зупинявся перед кожними дверима, але відчиняти їх мусив головлікар, що мав нині єдиний вихідний, й підбираючи ключі, відчувавв, що зараз йому урветься терпець. До того ж він не знав, що за дверима, і страх наростав з кожною хвилиною, замість того, щоб спадати, бо все було наразі в порядку, тобто нічого не трапилось. Капітана зацікавила купа паперів, що лежала за сходами, які вели на дзвіницю.Олексій Іванович навіть не здогадувався, яку бурю спогадів викликали ці абияк звалені рахунки, рукописи, здебільшого, німецькою та польською мовами.Намагаючись приховати сіпання повіки на лівому оці, капітан різко кинув:

— Что делает здесь этот мусор?

Олексій Іванович задивився кудись угору, де з отворів у камені лилося світло.

— Я вас спрашиваю!

— Ми беремо звідти папір на розпал, щоб тріски загорілись.

— Чтобы завтра здесь не было этой поповской мрази!

" Чому я дозволяю так з собою розмовляти? – дивувався Олексій Іванович. – Я ж теж капітан, я тут господар."І пригадав собі чорний 1937 рік, коли був на волосину від Сибіру. Але й капітан боявся не менше за нього , тому відразу скис.

Наостанок головлікар повів їх до моргу, що знаходився під церквою.Там було пронизливо холодно й вогко, як ніколи дсі . Зате порожньо. Столи, оббиті бляхою, помили й зовсім не відчувалося запаху тліну, лише слабкий повів дезинфекції, однак очі в капітана якось дивно заблищали.

— Морг, — коротко кинув Олексій Іванович, гадаючи, що це все пояснює.Однак погляд капітана був спрямований на двері, обкуті залізними штабами.

— Открывайте!

— У нас немає ключа від цих дверей.Вони у коменданта Добромиля.Це лише вхід до церкви.

— Ведите в церковь! – наказав капітан, що вже геть остогид Олексію Івановичу.

У церкві сам головлікар не був.Обоє дверей були забиті дошками І навіщо туди йти? Олексій Іванович згадав, як недавно чув у підвалі звуки, ніби хтось ходив у церкві, й похолов.

У церкві на диво було тепло і зовсім не затхло.Бракувало, зрештою, кілька шибокНа викладеній кольоровими плитками підлозі лежала купка торішнього листя.Розбиті царські ворота акуратно поскладані на місці вівтаря.

— Кровь, — сказав капітан. – Здесь пахнет кровью.

Олексій Іванович безпорадно оглянувся.Йому нестерпо захотілось стати під купол, звідки падав пучок теплого сонячного проміння, підставити йому голову, болючий живіт, вічно змерзлі ноги через те, що мав порушений кровообіг.Т реба ступити лише два кроки й він майже їх зробив, коли почув слово "кров".

"Звідки тут кров? – здивувався він.— Та він і справді ненормальний!" Досить було глянути у ці очі, що стали раптом непроникно чорними.А ці ніздрі, що ворушаться, ніби у пса, який натрапив на слід.Він знав, що є люди, яким подобається когось мучити, садисти.Але їх збуджують крики, стогони, а не кров.Зараз обличчя капітана в ясному світлі виглядало просто потворним: брезкле, нездорове, з борознами, прооранимичасом. Він аж тепер почув запах немитого тіла, не старості й не вбогості, а сморід розпусти й нехлюйства. Але Олексій Іванович зумів позбутися упередженості. На мить йому навіть стало шкода цього офіцера, на якого постійно чигає смерть в горах і долинах. Він промовчав і ступив другий крок до світла.

Їх було усього двоє у величезній церкві. Солдати пішли чатувати надвір. Капітан обернувся і пішов на ногах, що не згиналисьв колінах, у бічний вівтар, чи як це називалось, бо головлікар нічого не тямив у церковній архітектурі.Олексій Іванович ступив ще крок і опинився у світлі, заплющивши очі від втіхи.Він хотів би розчинитись у тому світлі назавжди.Це було так, якби він сидів на сонячному пагорбі над рікою.Та раптом до нього долетів здавлений крик жаху, і він розплющив очі, чекаючи на постріл, на багато пострілів.

...У кутку висів образ Божої Матері. Лікарю здалось, що він чимось вимазиний, бо на золотому тлі вирізнялись дві темні смуги.Він наблизився і справді відчув запах крові.Під іконою була темна калюжа загуслої крові.Із очей Богоматері текла кров.А між бровами був темний отвір, наче від кулі.Олексій Іванович не знав, що йому робити.Він став свідком приниження офіцера НКВС, його тваринного жаху, і це його у першу хвилю вразило більше, ніж кров, яку він звик бачити в найнесподіваніших місцях.Тепер це не була мана: вони обоє бачили її, але сприймали по-різному. Якби лікар побачив ікону в крові сам, то підійшов би ближче.Але він не насмілився цього зробити, бо в капітана був геть божевільний вигляд.Олексій Іванович позадкував і сховався за колоною, щоб не потрапити під кулі.У нього спрацював інстинкт самозбереження."Хай воно все горить!" – подумав він, опинившись у безпеці. Хотів притьмом вискочити з церкви, але боявся, що його там схоплять, як підозрюваного в злочині, тому вийшов повільно й одразу відчув щось схоже на зловтіху.Торкнувся рукава солдата, що курив при вході:

— Слухай, капітану трохи недобре.Йди до нього, а я принесу чогось заспокійливого. І пішов до лікарняного корпусу, як господар, якому нема куди тікати."От і скінчилось моє перебування", — подумав так, ніби між іншим.Зрештою, пожив трохи на світі. Мав дружину, яка померла при пологах разом з дитиною у 1940 році, мав квартиру, в якій поселились інші люди, поки він був на фронті. Мав друзів, яких пропав слід, і двадцять років втручався у функції людського організму, нічого не знаючи про людську душу.

Слуга з Добромиля , 1949 рік

Трохи нетвердою ходою Олексій Іванович подався до свого кабінету, машинально вийняв пляшечку валер"янки, поставив на стіл, і виглянув у вікно, хоча й не хотів цього робити.Загалом картина була мирна.Кілька солдатів оточили криницю під дашком, намагаючись витягти води. Хотіли пити. Коло церкви не було нікого.Це занепокоїло головлікаря.: безневинний весняний полудень, щебет птахів під дахом, і похоронна

тиша в коридорі, бо відвідувачі мали прийти пізніше, або їх завернули, — здавались затишшям перед бурею.Як на фронті, порівняв він.Та ні, на фронті йому не загрожувало нічого, крім смерті чи поранення, бо снаряди часом вцілювали й у госпіталі,і тоді доводилось вивозити поранених глибше в тил.Однак ніколи він не почував себе заручником ситуації.Дивно поводився Адам Віцентійович.Спершу його відмову спілкуватися з офіцером НКВС головлікар сприйняв як страх перед мундиром., але тепер це виглядало на тихий бойкот.І про нього наче забули! Старий розчинився у повітрі.Навіть кімнату його не оглянули, бо десь у туалеті загримотіло відро, й стався переполох у капітановій свиті.Не буде кому навіть передати ключі.Зрештою, залишить на столі.

Олексій Іванович не мав наміру йти дивитися, що з капітаном, хоч почувався трохи незручно, бо він як лікар мав би надати тому допомогу.Але щось поки що його стримувало.

Шкода, що він не дізнається, звідки взялася кров на іконі.Чия то була кров? Ікони не плачуть і не стікають кров"ю. Хто міг так підставити його і цілу лікарню? А якби в церкві знайшли пораненого бандерівця? Персонал весь із місцевих, окрім нього і Адама Віцентійовича. Яка ж тоді стаття йому світить? Або розстріл, або 25 років без права переписки. Втім, він і так не має кому писати.Навіть з фронту не було кому. За вікном виднілося дивовижне мереживо молодого листя, затуляючи зеленувату траву на горах, залитих сонцем.На якусь мить він уявив те, чого ніколи не зробить: піде до якоїсь порожньої кімнати з північного боку, вилізе через вікно й піде до лісу. А там знову фронт, де все значно простіше.Тільки, якби він мав переконання, ідею, а не для того, щоб врятувати себе від НКВС.

Та раптом він побачив, яе содати швидко сідають у вантажівку й заводиться мотор.Від"їхали! Олексій Іванович відкрутив корок і втягнув у себе знайомий запах валер"янки, щоб пересвідчитись, що він у себе в кабінеті, а не сидить зараз у кузові зі зв"язаними руками, або не лежить в калюжі з власної крові.

У понеділок вони палили торішнє листя в саду і папери, помічені капітаном у дзвініці.Щоб вижити, треба звертати увагу й на такі дрібниці.Паперів було зовсім небагато.Олексій Іванович навіть не здогадувався, хто і де міг переховати частину архіву Добромильського монастиря, який не вивезли увесь у тридцять дев"ятому році.Але спалення паперів відбувалось при свідках.Церква була відчинена аж до сьогоднішнього ранку, доки не прийшов завгосп і знову не забив двері дошками.Він нічого не казав, чи бачив щось у церкві незвичайного. Олексій Іванович прийшов туди сам.Ікона була чиста, однак на підлозі залишилася пляма від засохлої крові.Стефан не прибрав її. Він навчився бути мудрим: не виявляти жодної ініціативи, нічого не питати. Адам Віцентійович теж нічого не питав про вчорашній інциндент,так ніби все знав, або вмів бачити крізь стіни. Один тільки головлікар усвідомлював, якої біди їм вдалося уникнути.Увечері він пройшовся палатами.Хворі поводили себе, як звичайно, навіть повеселіли, бо після обіду були відвідувачі.Зрештою, той світ, у якому перебувала їхня свідомість, міг виявитися значно страшнішим, аніж той, що увірвався до них недільного ранку.Олексій Іванович спинився коло пацієнта, який так не сподобався капітану, й спитав, як той себе почуває

— Чудово! – посміхнувся той якоюсь світлою дитячою посмішкою, через що не хотілось йому докоряти.Проте Олексій Іванович усе ж зітхнув:

— Ледь не втратили до халепи, шановний...

— Я маю дар потрапляти в халепу, пане докторе.

" Який же в нього діагноз? — подума лікар. – От, чорт, дірява голова!" Те, що він хотів спитати у пацієнта, мусив знати сам.Однак, наступного дня завгосп затіяв генеральне прибирання території, і потребував допомоги.

— Скоро Паска. У моєму селі хати білять, перуть, церкву обновляють...

— Церква нам не належить, — нагадав головлікар. – Клич надвір усіх, хто бажає погрітись на сонечку. Я потім підійду.

Найбільше роботи виявилось у саду, що впирався до гори.Після обіду посеред саду височіла величезна купа сміття, довкола якої зібрались усі хворі.

— А вогонь їм не зашкодить? – спитав Олексій Іванович старого психіатра. – Ну, те, що вони дивитимуться на вогонь?

Той криво посміхнувся: — Це – не вогонь, а правдиве автодафе!

— Що-що?

— Спалення книг, заборонених Інквізицією.

— Де ви тут бачите хоч одну книжку? – обурився Олексій Іванович. – Та. якби на карту було поставлена ваша чи моя свобода, здоров"я пацієнтів, я спалив би навіть книжки із вашої валізи. Ви не розумієте, що вас можуть звинуватити в нацизмі!

— Паліть, я їх давно знаю напам"ять, — здвигнув плечима Адам Віцентійович. – Але паління книжок легко переростає у звичку. І знаєте, шановний пане докторе, як би ви не вичищали усе, завжди знайдеться привід, аби вас і мене відправити самі знаєте куди.Існує лише один засіб – протиотрута...

— Що ви маєте на увазі?

— Писати доноси.Тільки, якби усі це почали робити, не залишилося б нікого.Треба просто прийняти те, чого не можна змінити.Бути бездіяльним, пасивним...

— Ви не бачили того капітана, — чомусь пошепки сказав Олексій Іванович

— А ви не знаєте, що у тридцять дев"ятому році цей капітан, тоді ще лейтенант, вивіз звідси і з Лаврівського монастиря бібліотеки кудись, здається, у Стрільницю, де їх спалили.І вивіз усіх ченців. Звісно, він виконував накази, втім, люди кажуть, ніби він сам нечистий, бо навіть куля його не бере.Він нас усіх переживе..

— Отже, цей енкаведист безсмертний? – іронічно посміхнувся головлікар.

— Таким, як він, колись відтинали голову, а серце пробивали осиковим кілком. Моліться Богу, щоб він не стрінувся вам знову...

— Я – атеїст.

— Богові байдуже, чи ви атеїст, католик чи юдей.Без його волі жодна волосина не впаде з голови. Я це знаю. Коли мене двічі розстрілювали, я казав собі: " Бог зі мною , а тому не може трапитися нічого лихого."

— Але ж інших вбили!

— Так, їм не пощастило.

Мусили незабаром відійти від вогню, бо стало гаряче.Листки, змережані старанним почерком давно померлих ченців, корчились у полум"ї.

— Ну, що ж, — сказав Адам Віцентійович, — мої предки не раз спостерігали подібні видовиша у Фламандії, Іспанії, Німеччині, а потім їх самих спалювали на кострищах як єретиків або чаклунів. Коли я дивлюся, як горить папір, у мені щось оживає.Здається, ніби ось-ось розірветься запона, яка відділяє минуле від майбутнього, і я згадаю все.От тільки не знаю, навіщо це мені. Піду, прогуляюсь садочком...

Олексій Іванович заплющив очі й запах диму пригнав йому видіння: туша вепра на величезному вогні, золотистий килим, розстелений поверх гістої зеленої трави, оксамитовий присмак мальвазії.Перстень з печаткою врізався у палець руки, спухлої від меча.Рожеве небо на заході...Хлопчик — слуга накладає мазь на поранену ногу....

Лікар стріпнув головою, відганяючиману.У нього ж ні роду, ні племені: мати — прибиральниця у школі, з варикозом на ногах, тата взагалі не було.Стеля , що завжди протікала і доводилося підставляти миски, вічний запах сирої крейди."Де мій батько?" – кричить він, худющий підліток. І мати б"є його по лиці.Кров з розбитої губи, гидкий присмак крові...

Тим часом старий лікар майже зникає у надвечірньому тумані. Олексій Іванович повертається у 1949 рік, як у нову реальність, і бачить пацієнтів,санітарів, завгоспа Стефана з розчервонілим лицем і вилами в руках. Дим від автодафе XX століття підіймається вгору, але, здається, тільки Олексій Іванович сприймає його, як жертву, марну жертву.Він дивиться на людей, котрих неможливо вилікувати, бо душу лікує тільки інша душа.Рани закриваються і відкриваються, ніби двері. Їх не можна забити дошками навхрест Вони відкриваються від кожного подуву вітру Історії чи навіть випадково підслуханого слова.

" Я теж божевільний – думає з жахом Олексій Іванович, — тільки ще здатний себе опанувати." У гарячому повітрі над вогнищем тремтять обличчя людей, яких він бачив досі сидячими на ліжку, або згорнутих в позі ембріона із закутаною головою.Тут, у саду, на свіжому повітрі, вони такі самі змучені, виснажені, але вогонь відбивається в їхніх очах,

дерева, він, їхній лікар, стіна, за якою – Добромиль з його убогим базаром, заповненими трупами криницями і соляними шахтами, де непохованими лишились останки їхніх родичів.Саліна, Саліна, Саліна. Це слово він чув від одного чоловіка, що міг би стати його пацієнтом.Сидів на землі коло ринку, заросли, брудний, і повторював це слово. Люди його оминали, хрестились, а дехто плакав.Але ні про соляні шахти, ані про розстріляних євреїв лікар нічого не знає.Це стане відомо через п"ятдесят років, коли його вже давно не буде на світі.

До нього підходить чоловік, котрий стояв зі схрещеними на грудях руками учора, в четвертій палаті на тлі розчиненого вікна.Це його думки про Саліну і людей, чиї поламані кістки лежать на споді соляної шахти, а не думки лікаря, у кого рани подібні до дверей, які не можна замкнути, бо від них немає ключа.Він стає навпроти лікаря і той починає розмову першим:

— Подобається?

Він має на увазі вогонь, що стає щораз яскравішим у сутінках, які наближають неминучу темряву ночі.

Той посміхнувся лагідно:

— Ніхто так не любив вогонь, як я. Мені доводилось віддавати йому все.Я розпалював його і сам гасив.Можна сказати, що я народився у вогні, і вже не знаю, чи супроводжую його,а чи він супроводжує мої вчинки.

— Вчинки?

— Ви думаєте, пане докторе, що тут, поміж ваших пацієнтів, ніхто не робить вчинків, що ми існуємо, як бур"ян?

— Не знаю, що ви робите Але кожен має підстави перебувати тут, і ці підстави задокументовані, — трохи роздратовано мовив лікар.

— Я потрапляв у гірші ситуації.Мене намагались знищити ще немовлям.А люди, котрі врятували мене, не питали, чи хочу я жити далі.Я мушу бути їм зобов"язаний. Ви хочете сказати, що ніхто нікому не зобов"язаний ? З юридичної точки зору – так, тобто vita minima.Але з точки зору vita maxima я маю досі борги.

— І доки це буде?

— Доки не залишиться жодного живого нащадка моїх доброчинців.

— Дивно це чути.Оригінальна теорія...

— А ще мені треба багато чого робити, що випливає з мого статусу боржника: виправляти заподіяну кривду, пом"якшувати зло.Світ стає щораз складніший, і мені важче сповняти мої обов"язки, бо я вже старий...

— Скільки ж вам років?

— Моя доля звершилась у 1301 році від народження Христа.

Дечого головлікар таки навчився за півроку свого урядування в Добромильській психіатричній лікарні. Наприклад, не сперечатись зі хворими.

— Он як, — сказав він ущипливо.— Як на такі літа виглядаєте ви нівроку.

— Коли я почав себе пам"ятати, мені було два роки, отже, народився я приблизно у 1287 році .Признайтеся чесно, ви колись заглядали до моєї історії хвороби?

— Не встиг.

— І не дивіться! Записи робив Адам Віцентійович, проте він не не зміг нічого путнього написати, хоч знає напам"ять Фройда і вважає мене симулянтом під прибраним ім"ям.

— Прибране ім"я – не дивина.Розшукувані злочинці роблять це не раз. – Олнксій Іванович делікатно кашлянув. – Я не вас маю на увазі.Просто знаю, що в нашій країні це не допомагає.Тут якщо можна від когось сховатись, то тільки від себе.Втім, без документів вас сюди б не прийняли.У вас же є документи?

— Аякже!

— І як вас звати згідно документів?

— Можете звати Іваном,або Петром, мені байдуже. Я маю до вас пильну справу, але, щоб залагодити її, мушу багато чого спершу пояснити. Я бачив, як ви щойно дивились на вогонь, ніби тримали в руках келих вина, а поруч лежав меч . Цілком можливо, що ваш предок, втіленням якого ви є, має стосунок до моєї історії. Бо тільки лицар міг відмовитися від теплого місця у Львівській поліклініці для військових. Вам треба було зробити лише малесеньку поступку вашій гордості...

— Неправда, все було не так! –вигукнув Олексій Іванович. – Я погодився, але туди призначили досвідченішого лікаря, кандидата наук.

-Так, це пояснює все.

— І взагалі, дайте мені спокій!

— Добре, — здвигнув плечима химерний пацієнт. – Вже даю....

І повернувшись, пішов у напрямі лікарняного корпусу.Полум"я хитнулось йому вслід.Всі охнули, бо, здавалось, вогонь зараз побіжить,спалюючи усе на своєму шляху.

"Маячня якась," – подумав лікар.Йому щось перехотілось дивитися на вогонь, і він пішов углиб саду, не туди, де мав бути Адам Віцентійович, а трохи вправо у бік залісненої гори,до якої впритул наблизився сад.Звідти йшов дикий первісних запах моху, прілого листя, плісняви.Гора була природньою огорожею для велетенського старого саду, про який давно вже ніхто не дбав, але, безперечно, користав з яблук, горіхів та слив, коли надходила їхня пора.Олексій Іванович сперся на стовбур і став дивитися на гору знизу, думаючи, що по тому крутому схилу напевно не здіймалася жодна людина: суцільне плетиво буків і грабів, поміж яких дощі й вітри влаштували цілі загати хмизу й змертвілого листя.Цікава тут природа.Коли настане мир в цих горах, він зможе краще їх пізнати.

Щось свиснуло йому над вухом і по плечі вдарила відчахнута гілка.Олексій Іванович інстинктивно сховався за стовбур, хоч його добре було видно з гори.Але другого пострілу не було.Його попередили.Він навіть не встиг злякатись того лісового снайпера.Тільки чомусь стало прикро.Мав на собі лікарський білий халат і прийняв усі правила, які йому нав"язали як з Гори, так з Ділу, а тому досі був живий.

Він поволі рушив назад, до вогнища, у якому згорів увесь папір й тріщало лише сухе гілля.Хворі розійшлися по саду в пошуках палива, щоб продовжити існування вогню. Помітивши, що двоє йдуть у його бік, до того місця, де він щойно стояв, лікар замахав руками:

— Не смійте туди йти! Не можна!

Як на маленьких дітей.Бо чувся наче ошуканим.Не через постріл, ні.А тому, що як дитина, вірив у те, що казали йому пацієнти, та й просто інші люди.Не любив наказів, проте був піддатливий на прохання, як усі самітники.Але ж знав життя...Не злічити на ньому було синців, подряпин, ран, завданих часом. Це зношене життя мало би з кожним роком цінуватись все менше, та чомусь ті, кому воно належало, ставились до власної руїни щораз із більшою шанобливістю. Парадокс! Молоді ведуть війну, наче дикі звірі, ховаючись по ярах, вмирають, віддаючи своє життя за безцінь. Натомість старі правлять тим часом світом без найменших докорів сумління, бо .зрештою, виживають не найкращі. Хіба було по-іншому у тому 1301 році?

"Доля звершилась." Що це має означати?

У казенній кімнаті, майже палаті, де в холодних кутках зависла припорошена павутина, Олексія Івановича охопив смуток Він міг би піти до свого кабінету, попрацювати з паперами, заварити міцного чаю, але думка, що його можуть вбити тепер, після чотирьох років війни, що він і далі залишається мішенню для тих, що з лісу, і для тих, хто з міста, не вступалася з голови.Життя не повинно бути безглуздим, принаймні, його кінець. Мабуть, для того люди вигадали Бога, щоб виправдати абсурдність власного існування.

Він просто ліг собі на ліжко, ногами до вікна, ніби вечірне темносинє небо було чимось кращим, ніж бруднобіла стіна з потрісканими дверима й поламаним замком.І нічим не відрізнявся від тих, кого віддано під його опіку: такий самий убогий, напівголодний, покинутий. Мабуть, Бога треба було вигадати ще й для того, щоб мати з ким говорити на самоті.

Від хвороби та поганого харчування Олексій Іванович весь час хотів спати, тому заснув і цього разу, як , зрештою, усі, хто лишався на ніч у лікарні.Знову у його голові з"явилась сумовита музика: не скрипка, а флейта, а ,може, навіть людський голос.Та зненацька тіло його струсонуло від внутрішнього поштовху, аж підкинуло на ліжку: не спи! За вікном шумів дощ, падав непроникною сірою масою.Отже, настав

ранок. Годинник стояв на сьомій годині, зупинений.Давно пора його викинути.Олексій Іванович прислухався: у коридорі жодного звуку. Невже усі проспали? Він вийшов у коридор і зазирнув найперше до кімнати санітарів.Ті спали, посхилявшись на стіл.Лікар не насмілився їх будити. Краще піде сам подивиться, як там хворі. Але усі мирно, аж наче солодко спали, навіть не вкриті, як завше, з головою.І їхні відкриті обличчя випромінювали спокійну захищеність. Не зайшов він лише до четвертої палати. Натомість постукав до Адама Віцентійовича, а коли той не озвався, натиснув на клямку дверей й тихо увійшов. Старий психіатр спав також на боці, і обличчя із заплющеними очима було звернене до фотографії в рамці, яка стояла на столі: жінки і троє хлопчиків, що тулились до неї.Олексій Іванович ніколи не бачив у нього цієї фотокартки і не чув, чи була в старого родина. Була, а тепер немає.Він згадав його слова про гетто, два розстріли, і щось здусило йому горло.. Тихо зійшов сходами до кухні, що знаходилась у цоколі будинку.Там було холодно і тихо.Кухарка Ганна, що часом ночувала тут, аби встигнути приготувати сніданок, спала на лаві біля плити, дбайливо вкрита ковдрою.

— Тихо! – почув він шепіт за спиною, і рвучко обернувся.За ним стояв вчорашній його співрозмовник. – Не будіть їх?

— Чому ? – пошепки спитав Олексій Іванович.

— Бо їм добре так, а надворі дощ, і він буде падати, скільки я йому скажу.А ви ходіть зі мною.

Щось було в його голосі таке, що Олексій Іванович без вагання рушив за тим чоловіком.Це був не той стан, майже паралізованого страхом цивільного перед людьми в погонах НКВС, а почуття майже сліпої довіри. Краще б пацієнт з четвертої палати мовчав, але він обернувся на сходах, що вели униз, і сказав:

— Може статись так, що хтось потім не прокинеться.Так буває, коли вони чують цю музику. Але смерть і так стоїть уже в них у головах, і нічого тут не вдієш.

— Яка ще музика?

— Моя музика, — з якоюсь гордістю відказав чоловік.

— Стривайте! – вхопив його за рукав лікар. – Як це можна не прокинутися від музики? Що ви цим хочете сказати?

— Музика , яка лежить в основі гармонії світобудови, пане докторе. Її можна почути у собі й вийняти з себе. А потім відтворити. Ця музика не вбиває. Але ми матимемо час ще про це поговорити, я вам обіцяю.

Його спокійний тихий голос знову повернув лікарю почуття дитячої довіри. Треба було просто йти за ним, дивитись, як він впевнено знаходить вимикачі, запалює світло в підземеллі, відсуває засув, заходить до моргу, де, на щастя, немає жодних мертвих тіл, і жодного запаху, що нагадував би про смерть.Олексій Іванович подумав, скільки життєвої сили забрав у нього позавчорашній день, коли він водив туди капітана. Але тут чоловік впевнено підійшов до дверей, від яких нібито не було ключа, вийняв з кишені той ключ і легко повернув у замку.

— Це я, Олю! З паном доктором.

Почулось шарудіння і загорілось світло.

— Заходьте!

За дверима була маленька кімнатка, навіть не кімнатка, а площадка, з якої вели сходи нагору.На соломі у кутку лежала купа дрантя, а коло нього сиділа молода дівчина, тримаючи на колінах якийсь згорток.Але погляд у неї був насторожений, а не привітний.

— Не бійся, Олю! Пан доктор допоможе нам.

— Та я не боюся, — відповіла вона трохи хрипкуватим, застудженим голосом, — але йому зовсім зле...

Олексій Іванович аж відсахнувся, одразу второпавши, у яку страшну пастку його заманили.

— Це пан доктор боїться, — сміло мовила дівчина. – Треба було нам усім підірватись на гранаті..

— Не мели дурниць, — м"яко сказав чоловік.— А ви, докторе, огляньте пораненого.Запали, Олю, ще одну свічку.

Олексій Іванович розгорнув дрантя й подивився спершу на рану, а тоді на обличчя пораненого.Зачепило легені, але не так, щоб викликати швидку смерть, і рана вже почала гноїтись.Хлопець, що отримав кулю в легені, розплющив очі, цілком свідомий того, що відбувається. Сильний, мабуть.

— Коли його поранили?

— Позавчора.

— Ага, то цей спектакль із закривавленою іконою – ваша робота? А не виглядає це на святотатство?

— Пусте! – махнув рукою пацієнт з четвертої палати. – Нам треба було відволікти увагу.І заодно дещо нагадати з того, що було десять років тому. Мене турбує куля в легенях. Її треба витягти.

— Мені потрібні інструменти.

— Вони вже тут. Я їх забрав з вашого кабінету.

Олексій Іванович аж розкрив рота від обурення.Потім спромігся на слово:

— Ну, знаєте, я ще не стрічав такого пройдисвіта! Ладен присягтися, що й ваша хвороба цілковита фальшивка.

— Ага.

— Треба його перенести на стіл, туди...— лікар не насмілився вимовити слово "морг".А тоді звернувся до дівчини: Це ваш чоловік?

— Так, це мій чоловік і моя дитина,— вона гойднула сповитком, який не випускала з рук.— Ми воюємо разом.

— З дитиною?!

— Василько вже звик.

— Знаєте, шановна, я був на війні цілих чотири роки, але не бачив, щоб немовлята воювали. Діти мають залишатися в тилу.

— Може, на вашій війні й був тил, але на нашій його немає!

Олексій Іванович зітхнув:

— Треба ноші, щоб його перенести.Там є в кутку.

Коли нарешті поранений опинився на столі, лікар помив руки і облив їх спиртом.До нього повернулося давно забуте відчуття того, що він потрібен і на своєму місці.Сказав тим обом:

— Хтось з вас буде мені асистувати.Швидко вирішуйте.

— Я, — сказав чоловік.

— Від цієї хвилини не задавати мені питань і робити все, що я вимагаю.Попереджаю, може трапитись усе, що завгодно.

— Якщо він помре, я вас уб"ю! – і жінка витягла з пелюшок пістолет.

— Сховай ту штуку, Олю! – гримнув на неї чоловік. – Йди з дитиною до комірки! Не переживайте, пане докторе, сюди ніхто не прийде.Усі сплять, як після купелі.

— А якщо хтось приїде?

— У такий дощ і туман жодна машина не виїде на гору.Дощ буде падати, скільки треба.

— Ви, що чарівник?

— Ні, я його слуга.Ну, а слуги повинні вміти все.

— Слуга? Що це може означати?

— Тільки те, що означає це слово.Ви хіба забули, що я казав вам коло вогню? Місцеві люди чули про Слугу з Добромиля, проте ніхто не знає його в обличчя. Бо у мене їх багато. Впізнають не по обличчі, а по вчинках, як казав мені колись один добрий чоловік.

Час зупинився для тих, хто зараз спав у психіатричному закладі. Щільна завіса дощу відділяла їх від Добромиля, а, отже, від решти світу. Працівники не змогли вийти на роботу, бо, як тільки ступали на дорогу, що вела до колишнього василіянського монастиря, їх охоплювало

почуття страху, а відтак з"являвся вихор вітру й відпихав їх вниз, на стерню.Вертали назад у Діл, куди завжди могли вернутись.

Під оточеним муром костелом брів під дощем чоловік, що його давно не було видно: той жебрак, що перше сидів на базарі, повторюючи одне-єдине слово – "Саліна" Йшов помалу, видно, тіло його боліло, а одне око цілком заплило.

— Так-так, — промовляв він беззубим ротом, — Слуга з Добромиля... дуже добре!

Ніхто його не чув, а якби чув, то не кожний би зрозуміів, що до чого. Понаїжджало сюди повно чужих людей з великої України і навіть Росії, і селились у порожніх жидівських та польських кам"яницях, де пахло сльозами і кров"ю, і де було страшно їм жити.І хоч то теж були підневільні люди, однак, коли чоловік боїться, то помалу починає звіріти.

Нещасний каліка причвалав до костельної брами й запхався у нішу в мурі.Повернувся туди, звідки вийшов.Така його доля – бути жебраком при костелі панів Гербуртів: за них і після них.За що? За те, що колись показував пальцем на відьму, котру палили на вогні? Чи за те, що гострив сокиру для ката, що відрубав голову писареві Миронцю, єретику й святотатцю? А, може, за те й друге. Однак, звикся з тим і зараз чувся щасливим, повернувшись додому.Заснув так само солодко, як ті з монастиря, відпочиваючи від голоду, страху, горя і хвороби.

Старий лікар знову опинився серед своєї родини при суботній свічі, і їх було там семеро, стільки, скільки свічок у підсвічнику

Санітарам , Федю і Йосипу, снився однаковий сон, бо голови лежали близько одна від одної на столі: ніби вони малі хлопці й збирають гриби на подвір"ї замку Гербуртів.

Кухарка Ганна вибирала собі хустку на базарі й не могла ніяк вибрати між чорною в червоні ружі та червоною у чорні ружі. Але надійшов її чоловік і сказав:"Бери обидві, Ганусько, я заплачу."

Тиміш рвав черешні й не міг наїстися, такі були солодкі.

Марії з села Вовчого снилося, що вона брала шлюб одразу з двома парубками: Грицем і Остапом.

Олена з Ляшків Мурованих пекла уві сні паски , такі великі, що розбирали задля цього піч.

Данило з Лаврова бачив себе дванадцятилітнім хлопцем, що купався в Лінинці й довкола нього плавали срібні пструги і співали як птахи...

У інших снах збирали горіхи у верхньому монастирському саду, доїли корову, стригли овець і пекли бульбу на пастівнику, ходили до церкви і складали сіно в копиці...

Снилося їм те, що кожен собі бажав.Але нікому не приснився Слуга з Добромиля, який того дня почав розповідати головному лікареві свою історію...

Слуга з Добромиля , ще 1949 рік

— Той хлопець, — неквапно почав чоловік, що називав себе Слуга з Добромиля, — якби ви знали, пане докторе, скільки він мені коштує! Я ще не бачив такого непослуха, як Ілько.І все через кохання.Я се можу зрозуміти, бо сам колись...Батьки віддали його до монастиря, хоча туди не можна віддавати меланхоліків.Але, можливо, він прожив би гарне спокійне життя, знайшов собі безпечніший інший об"єкт одержимості. Втім, батько й мати мені байдужі. Я все зробив, щоб порятувати Ілька від смерті у 1939 році.Він перетнув би границю й опинився у Європі.Там теж була війна, але це не йшло в жодне порівняння з тим, що почало

діятися з приходом совітів.Він мав аж три козирі: не був циганом, не був євреєм і не був комуністом.Тому нічого аж такого йому не загрожувало, але хлопчина умудрився залишитися у Бескидах і стати в даному історичному контексті ізгоєм. Та хоч би він став навіть катом, я б дбав за нього. Мусите зрозуміти мене, пане докторе: тільки той слуга, що сам обирає свого пана, може принести і йому, і собі користь.

— Яка нісенітниця! – буркнув Олексій Іванович.— Тепер немає ні панів, ні слуг.У нас усі рівні, принаймні, в цій країні.

— Еге ж, — ущипливо сказав співбесідник., — "Кто бил нікем, тот станєт всєм"..Я не є прихильником вашої жалюгідної комуністичної ідеології і ніколи не загравав з дияволом. Тому для мене шо Гітлер, що Сталін, як кажуть у нас в Добромилі, пара кальошів. Не хочу марно витрачати часу на дискусії, тільки скажу, що так знущалися над людьми лише в часи Інквізиції, тільки в значно менших розмірах.

— Скільки у нас часу? — якомога спокійніше спитав лікар.

— До ранку.Доки наш поранений не піддужчає і не подасться знову воювати.А інші нехай виспляться.Уві сні не чуєш ні голоду, ні жалю.Ви щось маєте проти?

— Хоч один раз спитали мою думку. Дякую, нехай буде так.Тільки мені цікаво, як вам вдалося приспати всіх тих людей. Масовий гіпноз?

Слуга з Добромиля засміявся дзвінким дитячим сміхом:

— Це лише колискова. Правда, я через неї мав чимало клопотів, але на разі то був для нас з вами єдиний спосіб розв"язати собі руки.Але облишмо це.Отже, Ілько, послушник Лаврівського монастиря, зустрів у Бескидах дівчину, закохався і став повстанцем, обравши найризикованій варіант з усіх можливих. Я не міг би, навіть, якби хотів, перешкодити коханню, та й це привело б до фатальних наслідків. Любов схожа на

релігію: за відступництво від неї карають небеса. Ви самі бачили цю дівчину: вона одержима.Таких жінок раніше я стрічав більше, але зараз вони – рідкість.Взагалі, світ підупав, здрібнів.Ці люди в лісі— останні його герої.Чому?

Скажіть мені, пане докторе!

— Відчепіться від мене.Ви самі знаєте відповідь.

— Страх.Страх втратити не життя, а посаду, роботу, легальне становище в житті.Він береться з відсутності віри, яка робить людину сильною і видющою.Але без надії віра — ніщо.Ось ця сімейка, що знайшла притулок у підземеллі, відкинула надію.Я й хотів би знайти їм місце в тому світі, але їм потрібна смерть.У них є все: віра, любов, сила.Але немає надії.

— Але ж дитина? Якщо ви не можете врятувати цих двох, то врятуйте хоча б дитину!

— Навіщо? – здивувався чоловік. – Яке я маю право на чужу дитину? Їм без неї буде сумно на тому світі.А що її чекає тут? Я знаю, що таке сирітство.У них не можна відбирати дитини.Нехай сидить з ними в криївці і вчиться мовчати, щоб не стати причиною смерті власних батьків, як я став причиною смерті своєї матері.І тепер за це несу вічну покуту.

— Дитина не повинна відповідати за вчинки батьків.

— Та що ви кажете? Я чув, що багато хто з дітей відрікається від батьків, аби не стати дітьми репресованих.Чи ви хочете, шоб цей маленький хлопчик відрікся колись від батьків-повстанців? Це – непрощенний гріх. Краще послухайте історію мого життя.Може, вам здасться, що я ваш сон, але обіцяю: ви його не забудете.

Слуга з Добромиля. Близько 1287 року.

— Як вдалось мені довідатись, родом я був десь з Трансільванії, з тих країв, що їх вважать одним з осередків вампірів, хоча, як на мене, їх ніде не бракувало. Матір я свою майже не пам"ятаю.Вона народила мене, будучи вже три роки вдовою, що погано вплинуло на її репутацію.Якби я не з"явився на світ, вона прожила б довге спокійне життя. У ті часи бастарди відповідали за гріхи своїх батьків, ніщо не могло зняти з них цього ганебного тавра.Однак я не був незаконнонародженим.Я був сином померлого батька, з яким моя мати перебувала у шлюбі, тобто сином мерця. Навіть тоді у це повірили далеко не всі, і краще б не повірив ніхто.Очевидно, на мою матір чинили тиск родичі, бо вона була досить заможною вдовою у невеликому гірському селі.Коли я народився, священик відмовився мене хрестити, доки мати не прийде до нього на сповідь.Вона прийшла і заявила, що її покійний чоловік усі ці три роки приходив до неї, і дитина є наслідком цих стосунків.Уявіть собі, як шокувала ця заява священика і він, не тільки вдруге відмовився мене охрестити, а й заборонив моїй матері приходити до церкви, доки вона не зречеться цієї несусвітньої брехні.Таємниця сповіді не була дотримана і тепер моя мати опинилась в ізоляції.Вона не переступала порогу церкви, не виходила на вулицю, а слуги почали поводитися непоштиво.Таким чином господарство занепало, родичі зазіхали на добро немудрої вдови. Я намагаюсь реконструювати цю історію, бо сам не міг нічого пам"ятати. Поступово вона стала набирати ознак містики, оскільки односельцям не подобалась ця жінка, котра жила поза громадою і все ще мала чималі статки.Її згубила чужа заздрість.Чому вона не переїхала куди-інде, не знаю.Мабуть, це важко було зробити навіть з її грошима в досить безлюдній місцевості.

Залагодити цю справу на стадії містики було значно важче.Я переконаний, що мій батько був обдаований надприродною силою і зміг поділитися нею з матір"ю. Мені здається, що вони дуже любили одне одного, і навіть смерть не могла їх розлучити. Проте, щось трапилося, і батько після мого народження перестав приходити до неї, можливо, його місія була закінчена, коли він дав мені життя. Моя мати стала

зовсім беззахисною, і довкола неї почало звужуватися невидиме кільце загрози.Вона далі наполягала на тому, що покійний чоловік, і тільки він, володів її тілом.А далі перейшла від захисту до помсти.Принаймні, всі її найбільші кривдники були покарані.

Священик, котрий порушив таємницю сповіді й відмовив у хрещенні, впав посеред церкви мертвий, наче був задушений невидимою рукою.Один чоловік раптово осліп. Сусідка, що плювала услід моїй матері, заснула й не прокинулась.У іншого сусіда дочка вмерла у ніч перед весіллям. Я вже сказав, що то були недоброзичливці нашої родини. Але річ у тім, що ціле село тепер складалося з таких недоброзичливців, і тому ніхто не почував себе у безпеці. Село охопила паніка. До матері послали делегацію, вимагаючи пояснень.Зауважте, ніхто не розкаявся, не просив пробачення.. Знайшлися свідки, які стверджували, що вона перекидається на вовчицю, уночі блукає у горах, або пересиджує на цвинтарі.Отже, з моєї матері зробили відьму. Гадаю, що вона дійсно була нею, але не практикувала і не робила нікому відповідних послуг.

Делегація прийшла до моєї матері з наміром задати одне питання: чи знає вона, чому так нагло померли всі ці порядні люди, але, гадаю, вона не пустила їх до хати.Тоді вони, як то кажуть, умили руки, й здійснили давній ритуал пошуків того, хто спричинив смерть тим людям

Наступного дня,чи, може, через кілька днів, як я припускаю, ціла громада зібралася на сільському цвинтарі. Привели молодого коня, який ще не покривав кобили, посадили на нього хлопчика, котрий не встиг пізнати плотського гріха, й пустили поміж могил так, щоб кінь змушений був через них переступати..Вони вірили, що кінь не зможе переступити через могилу носферату.Так називали в моїх краях живих мерців, опирів.І як можна здогадатися, це трапилось на могилі мого батька. Коли мати почула про це, вона прибігла на цвинтар, намагаючись перешкодити осквернению могили чоловіка.Та було вже пізно. Тіло мого батька викопали і , виявилось, що навіть через три роки по смерті його не торкнувся тлін...

— Хіба це можливо? – здивувався Олексій Іванович.

— Пане докторе, ви повірили, що на якийсь час лікарня стала неприступною навіть для тих, хто гірший за Інквізицію, а піддаєте сумніву те, що нібито сталось сімсот років тому. Я теж цього не бачив, однак чому після так званої ексгумації, серце небіжчика проткнули дубовим кілком, відрізали голову, а потім спалили на вогні з тернового та шипшинового гілля? Таке робили по всій Європі, коли виникала підозра, що опирі наслали моровицю або у якомусь населеному пункті часто вмирали люди загадковою смертю. Моя мати могла бачити цей ритуал раніше і навіть почувати полегшення від того, що зло знищене.Знову ж таки, вона могла просто взяти мене і втекти, бо спаленням одного опира справа не закінчується..Цей дикунський ритуал перетворює мирних християн на стадо, кероване інстинктом руйнування.

Розум бідолашної матері помутнів і серце сповнилось ненавистю.Ви знаєте, що робить жінку Великою відьмою, а чоловіка – Великим ворожбитом? Гнів через кривду, заподіяну їм безневинно.Це – наче полум"я пожежі, яке зжирає спочатку солому, потім хмиз, а потім найгрубше дерево, а, буває, від нестерпного жару тріскає навіть каміння.

Не минуло й трьох днів, як вмер той чоловік, котрий відтинав голову моєму батькові. Дістав гарячку й помер.Потім у тієї жінки, яка найбільше підбурювала людей, відняло руки, ноги і мову. Люди дійшли до висновку, ніби ті, хто помер раніше, самі стали носферату. Вони повикопували ще зовсім свіжі трупи, повідтинали їм голови і спалили.. Надто багато диму підносилось тоді над селом, чорного, масного і смердючого.Він проникав до хати і люди впадали в якесь тупе оціпеніння, що не віщує нічого доброго.Через потривожені могили почалась моровиця.Моя мати не витримала того напруження, у якому жила вже два роки, і вийшла з дому. Мене вона покинула на паперті церкви, у якій не правилося, бо не було священика, а сама вийшла на

роздоріжжя й почала співати й танцювати.Я ще тоді не ходив, тільки повзав, і звалився у кущі,де й заснув.

Слухаючи страшні слова матері, її прокльони і сміх, люди розгубились і поїхали до сусіднього села, де був священик,щоб спитати у нього поради у такій непростій справі. Жодна з жінок у селі не зачала від мерця.Священик сказав, що в мою матір вселився дуже сильний злий дух і вигнати його він не зуміє. Нехай це зробить вогонь.Він порядив їм обвести місце для кострища дев"ятьма колами з крейди, розведеної свяченою водою, щоб диявол, виходячи з тіла нещасної, не перейшов до когось з вірних.Але сам не прийшов через моровицю.Його спитали, що робити зі мною. Священик подумав, а тоді сказав, що у тих краях, звідки він родом, сина носферату і відьми називають дхампіром.Такі діти мають великий хист до розпізнавання опирів і вбивають їх звичайною зброєю.Тому я можу прислужитися громаді. Нехай мене віддадуть на виховання побожним людям в якесь чуже село.Або продадуть за великі гроші воєводі чи навіть самому Господарю.

Я не маю зла на того священика, бо моя мати і так шукала собі смерті. Вона на тому кострищі терпіла, напевно, страшні муки, але жодного разу не згадала мого імені, якого я , до речі, так і не знаю досі, тобто мого найпершого імені, щоб я у відповідь не покликав її.Я спав у бур"яні, надійно захищений.Та мене ще тоді не шукали. Ніч, освітлена кострищем, залишила перший слід у моїй пам"яті. Я прокинувся від того, що щось м"яке й волохате лизало мені лице й руки..То була велика вовчиця, яка не побоялась прийти з лісу, щоб мене захистити.Вона знала, що я особливий. Вовчиця не відходила від мене всю ніч, а перед світанком взяла в зуби за сорочину й закинувши собі на спину, понесла геть із села.Я бачив інших вовків, які нас супроводили. Коли вовчиця втомлювалась, то клала мене на землю, а сама лягала поруч. Я не чинив жодного спротиву, не кричав, не плакав, ніби відчував, що про мене подбають.

Так вовки принесли мене на дорогу, по якій їздили купецькі валки з багатьох возів і з сильною охороною, бо в ті часи ніхто не відважувався

мандрувати сам. Вовки вирішили вручити мою долю людям, котрі нічого не знали ні про мене, ні про трагедію, що розігралась у глухому гірському закутку. Бо звірові найліпше серед звірів, а чоловікові — серед собі подібних. Була знову ніч .Я лежав у теплій пилюці сам, наче загублений недбайливими батьками. Вовки чатували неподалік. Коли над"їхала валка, я посміхався.Сміх не викликає співчуття,а, отже, й не обтяжує. Він зворушує більше, ніж плач. Коні схарапудились, стали дибки, почувши вовчий дух. Але в людей не такий делікатний нюх. До того ж я їх вразив, бо був дитям, маленьким і беззахисним, що опинилось глупої ночі на лісовій дорозі. Вони подумали, що якась бідна мати, котра не могла прогодувати дитини, віднесла мене на дорогу, а сама десь спостерігає з кущів. Могли просто покласти несподівану знахідку на узбіччя, і поїхати далі, проте я посміхався , тягнув руки до бородатого воїна, котрий

зіскочив з коня й схилився наді мною.А потім взяв мене на руки, і я торкнувся холодної кольчуги на його грудях.

Нас оточили люди. Вони сміялись, показуючи пальцем на воїна,котрий невміло тримав мене на руках, можливо, вперше у життя тримав дитину, а, може, згадував своїх власних дітей, чи тих, яких би міг мати. І так нас обох припровадили до найповажнішої особи — Купця з Добромиля., котрий мав вирішити, що зі мною робити. Мова цих людей була мені незнайома і я перестав посміхатися, намагаючись віднайти в їхній м"якій говірці знайомі звуки.Купець був обережним чоловіком й побажав мене оглянути, чи немає на моєму тілі знаків, хвоста або шість пальців, і чи я не хворий, адже я міг бути посланцем лукавого чи приманкою розбійників. Воїни-слуги , затамувавши подих, слідкували за цією процедурою, і полегшено зітхнули, коли виявилось, що я, принаймні, зовні не маю жодного стосунку до пекельного світу.Однак, у тих місцях не було жодної ознаки людського житла, і це викликало занепокоєння..Вони вагались, чи я дар небес, чи частина диявольського задуму.І ось на сцені з"явилась ще одна поважна особа – чернець, який мандрував до іншого монастиря.На грудях у нього висів великий срібний хрест, знайома мені річ, бо мати теж носила хрестик. Я впізнав його

обриси, заусміхався, простягнув руки...Мені дозволили торкнутись хреста.Чернець співучим голосом щось проказав і перехрестив мене. Грім не вдарив і не повіяло смородом сірки.Всі радісно загуділи. Аж тоді Купець з Добромиля взяв мене на руки. На ньому не було нічого твердого, сама м"якість і тепло.Я позіхнув і миттю заснув, втомлений пригодою. Бачите, я вже тоді вмів робити саме те, чого від мене очікували. Я створений для того, щоб служити. Ніхто , ні тоді, ні згодом, не запідозрив, що я син опиря і відьми.Тільки дуже сильний ворожбит здатний розпізнати мою приховану силу.

— Чому ви впевнені, що є тим, за кого себе вважаєте? І невже ви могли запам"ятати усе це в такому ранньому віці?

— Я про це довідався згодом від тих людей, що знайшли мене на дорозі. А вовки...Ті приходили аж до Добромиля, щоб подивитись, як мені ведеться.

— Але чому вовки?

— Моя мати була відьмою, не забувайте, і мала владу над іншими істотами. Вона доручила вовкам пильнувати мене, бо довіряла їм більше, ніж людям. Тим залежало на особливостях мого походження, адже я міг полювати на опирів і легко їх знешкоджувати.Опирі мають силу не від людини: вони здатні накликати дощ, наслати мор чи привабити багатство. Ворожбити і відьми нахваляються, ніби й вони те вміють, однак їхня сила не до порівняння менша.Щоб відновити життєву силу, опирі п"ють кров, але це зовсім не є їхньою щоденною поживою, як вигадують різні писаки. Джерелом їхньої сили є дух, ні добрий, ані злий дух природи. Язичники це розуміли й не втручались до життя опирів, і ті менше завдавали їм збитків.Справжній опир – це мудрий віщун, котрий знає, на що треба витратити йому силу.Проте діти опирів не народжуються такими, хіба що у них вселиться дух померлого опира.

— Звідки ж тоді вони беруться:?

— Це — як дар, якого не можна віддавати назад. Є нижчі істоти серед опирів, а є вищі.Це вже залежить від них самих: вміння навчатись і користати з помилок.У опирів дуже загострені відчуття, тому обдурити їх надзвичайно тяжко. Бувають місцевості, де опирів майже не залишилось, а є такі , де їх багато. Якби не сталося нещастя з моєю матір"ю, можливо, я б служив громаді захистом.Та на заваді тому став священик, котрий пішов на поводі у заздрісників і лицемірів, аби не втратити їхньої прихильності, і відмовився мене охрестити.Один камінчик потягнув за собою інші, й ніхто від того не виграв.Жити з людьми, що вбили мою матір, я всеодно не зміг би. мусив би їм помститись.Одне зло спричиняє інше, так само як невелике добро переростає у велику благодать.Як казав колись вельможний пан з Добромиля, котрого й досі тут пам"ятають, не можна порушувати природний плин речей, треба шанувати давні звичаї,бо люди, котрі їх уклали, прислухалися до свого серця і до голосу природи.

А тепер слухайте, пане докторе, що було далі. Я тоді ще не знав, що порядні купці не мандрують вночі. Валка, на шляху якої я опинився, була винятком.Купець з Добромиля наказав своїм людям їхати вночі, от вони і їхали. Мій господар, якому я служу так довго, виявився опирем.Уночі він бачив краще, ніж удень, і вночі залагоджував найважливіші справи.Але, щоб сонячне світло шкодило опирам, я такого не чув.Ми проїжджали по найбезлюднішій частині Карпатських гір, однак густо населеній іншими істотами, які вночі виходили на полювання.І не лише звірами, а й духами.Отже, вночі не можна було спати. Купець брехав своїм супутникам і слугам, що знає різні молитви і показував амулет з Єрусалиму – золоту бджолу.Насправді він промовляв різні опирські закляття, але ніхто не міг розібрати слів.Не кажу вже про те, що хреста й священиків він не боявся аніскілечки.Усю цю комедію з моїм оглядом він затіяв для публіки. Втім, дуже швидко він пошкодував, що стрінув мене.Треба знати опирів так, як я їх відчуваю, щоб не дивуватися,чому добромильський купець прийняв цей дар— дитя носферату і відьми.У майбутньому я міг позбавити його безсмертя , і мав від народження силу, яка вже в дитячому віці перевершувала його. Проте опирам високого рангу властивий фаталізм.Вони знають межу, яку не вільно

переходити. Їм доводиться бути дуже обережними, і вони ніколи не намагаються перехитрити власну смерть, яку бачать задовго до того, як вона по них прийде.Але він ще не знав, хто я, хоча й мав підозру, а тому взяв до свого шатра.Він би захищав мене, якби я був опирем, і якби я виявився дхампіром, проте звичайне людське дитя віддав би під опіку людей, бо воно належить людям, як вовченя – вовкам.Усе досить просто.Опирі є частиною природи, а ви, люди, вважаєте себе вінцем творіння, при цьому проповідуєте смирення і покору перед єдиним паном – Богом. Тому з вас погані слуги, себелюбні й заздрісні.

Отак я увійшов у життя, сповнене запеклої боротьби, потаємних намірів та найрізноманітніших трафунків.Не встиг я опинитися у колі Купця з Добромиля, як трапилась одна подія, що справила на цього поважного пана дуже прикре враження. Як я уже сказав, уночі ми їхали, а вдень відпочивали. Втім, мене це не стосувалося, бо я ще не мав жодних обов"язків.Я повзав коло великої ватри, на якій готувався не то обід, не то вечеря.Довкола вогню юрмилася челядь, а сам купець відпочивав у шатрі .Мене він віддав під опіку своєму служці, десятилітньому хлопчині, й наказав не спускати ока.Хлопець, якому набридло спостерігати мою безпідставну радість, тицьнув мені кусень хліба, а сам кудись відлучився. Вогонь мене притягував. На рожні пікся олень, якого вполювали сьогодні вранці.Я ще добре не стояв на двох ногах, але напрочуд швидко рачкував і тому блискавично опинився біля самої ватри, по краях якої в попелі жевріли вуглини.Я занурив обидві руки в гарячий попіл і став вибирати з нього жар. Купець з Добромиля вийшов із шатра тоді, коли сорочка на мені вже зайнялася.Він заціпенів з жаху, бо я не звертав жодної уваги на те полум"я, пересипаючи жарини з одної долоні на іншу. Його очі були наче дві діри в трохи спорохнявілім дереві, темні й без блиску. Сам він боявся вогню: той не належав до стихій, якими подібні особи вміють керувати. І жах його був від того, що він не хотів, аби хтось побачив мене за цією забавою, яка мала би завдати мені шкоди, але не завдала. Він миттю здогадався, що я не можу бути опирем, а,отже, дхампір.Тут прибіг служка, здер з мене палаючу сорочку, і вдарив мене по руках, щоб я випустив жарини. А коли побачив, що на моїх долонях немає жодних слідів опіків, подивився

так, ніби то були жарини не з мирної ватри, а з самого пекла.Я образився на нього і несподівано для себе звівся на ноги й зробив свої перші кроки на цій землі, вже як людина, а не як звірина. Купець дивився на мене, перемагаючи страх, бо мусив грати роль доброго опікуна..Він був з тих, кого називають дводушниками, і людська душа, хоч і ослабла, ще знаходилася в його тілі. Я зрозумів, що він зараз відлупцює мене й забере з сонця у душне шатро, а тому подався до воїнів.Та купець не пішов сам, а послав хлопця. Намагаючись вхопити мене, він послизнувся у траві. Воїни-берладники, люди зухвалі й незалежні, почали з того сміятися і кликати мене до себе. Очі в них були світлі, сірі й блакитні, але й у тих, хто мав темні очі,вони блищали, відбиваючи світло ватри і сонця.Той, що був найближче , начищав меч і відблиск його падав на лице.Я потягнувся до меча. Воям це сподобалося.Я не розумів їхньої мови, але вловив якісь знайомі слова. Не гаючи часу, я вхопив меч не за руків"я, а за гостре лезо, й одразу відчув біль і пальці забарвились червоним. Не встиг навіть закричати, як служка вхопив мене на руки й поніс до шатра.Оскільки одежі на мені не було, хлопець запхнув мене в хутра, що лежали в кутку, а сам кинувся шукати щось, аби зупинити кров. Купець з Добромиля тим часом увійшов до шатра і спинився при вході. Служка запхнув мою руку до глека , щоб холодна вода стулила краї рани.А тоді вийняв. Мабуть, щось його дуже вразило, бо він раптом заквилив тоненьким голоском і хотів вибігти, та наштовхнувся на свого пана. Я подивився на свою руку й не побачив там нічого особливого, тобто рана зникла разом з кров"ю.

Я посміхнувся до хлопця, але це його ще більше злякало, а купця чомусь розлютило.Він дав ляпаса служці, а тоді почав на нього кричати, поступово стишуючи голос..Хлопець пробував вискочити, але дістав стусана, знову все почалось спочатку.Тоді купець витер з чола піт й вдався до іншого способу: тицьнув заплаканому служці дрібну монету. А тоді відчинив ключем скриню й вийняв звідти шмат тканини й червоні сап"янові чобітки. З тканини, очевидно, дорогої, бо іншої в купця не знайшлося, хлопець мав пошити мені одежину замість згорілої, а сап"янці призначалися служці за те, що він погодився і далі наглядати

за мною. При вигляді чобітків очі в малого одразу висохли і він притиснув дарунок до грудей.

Усю цю сцену я спостерігав, сидячи голий на м"якому лисячому чи білячому хутрі, й був задоволений, що все добре скінчилося. Проте наші стосунки зі служкою не склалися.Він не спускав з мене ока, то правда, але ніколи не сказав ласкавого слова.Того дня він сидів і марудився з сорочкою, бо до шиття не мав анінайменшого хисту, й раз по раз люто на мене блимав, щоб я не смів наближатися.

Увечері ми вирушили в дорогу. Я мав на собі червону як жар сорочку, що тиснула мені попід пахи.Служка тримав мене на руках, і серце його нерівно билося. Він би волів тримати в руках поліно, мішок з сіллю, порося, тільки не мене. Це я дізнався з його серця. І ще він думав про свою маму, яка віддала його в найми торік, і навіть не заплакала, прощаючись.Це маленьке тверде серце вже спізнало, що то є бути не таким, як усі.Я бачив пізніше, як цей хлопчина намагався розповісти вбогою простацькою мовою про свої дитячі сумніви такому ж простуватому ченцеві.Обоє не могли порозумітись між собою, бо убогість їх об"єднувала, а природа, у кожного – своя, розділяла.

Через два дні ми в"їхали на Перемиську землю.Гори тут були порослі лісом, зовсім невисокі, і звалися по-іншому – Бескиди. Добромиль я не запам"ятав. Купець мав тут свій двір, соляні копальні, пасовиська. Та я там не залишився. Одразу ж по приїзді мене відвезли в село на виховання. Далеко від Добромиля, в гори.Родина, де я прожив до дев"яти років, була з простих селян.Вони не мали дітей.Єдина їхня дитина вмерла ще в колисці, але любові я від них не дочекався.Я знайшов її в рябої корови, до якої прихилився, якій усе розповідав, а потім навіть пас, коли підріс.З часом господарі не стали мені ближчими.Тепер я гадаю, що вони свідомо відштовхували мене від себе, бо знали, що колись по мене приїде Купець з Добромиля і забере назад, коли я вже зможу йому служити.Вони звали мене Позичений, і я довгий час вважав, що то цілком християнське ім"я. Втім, господарі й люди з того глухого села, хоча й вважали себе християнами, молились більше

давнім поганським богам і боялись їх чимось розгнівити.Але й сваритися зі Святою Трійцею теж не хотіли. Людей ховали вони якось дивно: удень на християнському цвинтарі зі священиком клали тіло в домовину, закопували в землю, а вночі викопували і несли далеко в ліс, де на священному місці спалювали небіжчика разом з якоюсь худобиною, аби той мав на тому світі чим зайнятися, і священик був разом з усіма, як жрець. Спалювали тіло, щоб мрець не вертався. От звідки взявся звичай спалювати опирів.Тільки по опирях не справляли тризни й не приносили жертви.

Коли було мені десь років сім, виявилося, що я можу бути корисним.Господар взяв мене у поле сіяти ярове жито.Повісив на шию торбу із зерном і показав, як сіяти.Я ще подумав, що відтепер доведеться мені працювати як дорослі, з ранку до смерку, і мені стало смутно, що дитинство моє скінчилось так рано. Я ходив по мокрій ріллі й розкидав зерно на маленькій нивці, тяжкою працею відвойованій від лісу.Скраю нивки сиділо багато ворон. Я не знав, що проходив випробування, до якого допускалися хлопці мого віку.Хоч я був позичений і Купець з Добромиля платив за моє утримання, мусив робити те, що мені веліли.Байдикувати тут не дозволялось нікому.

Я досіяв зерно.Господар закликав мене до себе, дав шмат коржа і ми сховались в кущах, напевно, щоб відганяти птахів.Ті не забарились. Налетіла ціла хмара ворон, галок, голубів і почала знижуватись над нивкою.Та жоден птах не сів. Їх ніби щось відтручувало. Я зрозумів, що знову матиму неприємності, але господар дуже зрадів і навіть поцілував мене в голову.Ми швидко пішли додому і господар сказав жінці:

— Він – сівач!

Виявилося, що взимку в тому селі помер сівач, якого кликали сіяти збіжжя, бо зерно, посіяне ним, не дзьобали птахи, і воно все проростало. А тепер ті бідні люди мали надію, що так буде й далі. Мене господар став називати Сівач, не забуваючи додавати Позичений.Тепер уже він позичав мене іншим людям і ті несли йому дарунки: щільник, шкурку

вивірки,кілька цибулин, пару яєць. А в мене тяженько боліли руки й ноги Я вже не міг, як перше , блукати околицями. Хоча ніхто не поводився зі мною зле, я боявся, що стаю усе більше схожим на рабів, котрих тримали заможніші господарі: понурих, худих, замучених і завжди голодних.Та коли все посіяли, до мене збайдужіли і я знову зміг повернутись до своїх студій над довколишнім світом лісів і гір, що кликали до себе.Людей із села я трохи побоювався, але в лісі ніколи не блудив і чувся там найліпше.Тільки тепер щось було не так. Я занадто довго був серед людей, перейнявся їхніми клопотами і став вважати себе частиною громади. Жінка, що могла стати моєю другою матір"ю, весь час мені нагадувати.

— Я не можу тебе любити, не можу і не хочу, бо як тільки полюблю, тебе заберуть від мене.

Але ж вона любила свою дитину, яку забрала Смерть, і досі плакала за нею! Я збирався жити і вважав, як усі діти, що не помру ніколи. Більше ми з нею про це не говорили .Я повірив її словам, бо це була доросла жінка і,здавалось, мудра, а я не мав свого місця в світі й не знав, яка доля мене чекає. Але згодом я зрозумів, що той, хто боїться любити, щоб не втратити, не є мудрим. Він ще гірший за того, хто хоче любити, але не може.

Минула весна, скінчилось літо, настала осінь, тепла й жовта. Горами ходили чутки про татарські набіги. Я не уявляв собі, що то за люди ті татари, і чого вони набігають. Я боявся, щоб вони не набігли, коли я сплю в хаті й не зможу втікти у гори.Через те я залазив на високий оборіг і спав там . Мені було не надто затишно і не надто тепло, то я придумав собі пісеньку-колисанку, може, десь почув.

Однієї ночі я почув кінський тупіт і виглянув з оборога.На галявині, на якій стояла нічим не обгороджена наша хата, я побачив у світлі місяця верхівця, вбраного у все чорне.Він був сам. Крутив головою в різні боки, а тоді під"їхав під оборіг і сказав:

— Злізай, чортів вилупку!

Се було щось нове.У кожному разі Смерть не буде так грубо говорити, ані Мара.

— Злізай вже, бо я не маю часу!

Я висунув голову з сіна й побачив бліде молоде обличчя, на яке спадав чорний широкий каптур.

— А ти не татарин? – поцікавився я.

— Злізай борзо, дурню, бо маєш зо мною їхати!

— Куди?

— Куди треба. Купець з Добромиля, наш пан, велів тебе забрати!.

— Вже йду!

Я ж бо знав, що купець позичив мене не на вічне віддавання, і зрадів, що тепер мені не доведеться сіяти для всього села. Миттю скотився з оборога і витріщився на чудового гнідого коня у пишній збруї і простягнув до нього руку.Та кінь вищирив на мене зуби, як пес.

— Не пхай рук до мого коня! Подивися на мене:! Впізнаєш ?

Тепер я витріщився на нього.

— Ну? Але я не знав,хто він.

-

— А хто тебе, смаркачу, з вогню витягував? Подивись мені в очі.

У нього були дуже темні очі, як вода в лісовій калабані. Але він не дав мені часу роздивитися ліпше:

— Ну, годі, я пожартував! Залазь на коня.

Я ніколи не їздив на конях, тому затримався.Хлопець тим часом висік огонь і підпалив оборіг.

— Що ти робиш? – закричав я.

— Цить! Так треба!

Він підхопив мене дужою рукою, посадив перед себе, і кінь рвонув з місця. Ми майже одразу в"їхали у ліс, і я не встиг навіть обернутися, щоб подивитися на хату, де прожив свої дитячі роки.Мені було цікаво, чи вона займеться від оборогу. Мабуть, ні, бо не було вітру. Кінь поїхав лісовою дорогою, яка не вела до Добромиля, хоч слуга ясно сказав, що пан наказав мене відвезти. Може, Купець з Добромиля вирушив у далеку подорож і ми мали його нагнати? Дорога вела то вгору, то вниз, і в мене аж серце переверталося. Раптом щось затріщало в кущах і звідти вискочило три здоровенні вовки. От, подумав я, зараз кінь схарапудиться й ми полетимо в прірву. Вовків я не боявся, навіть зрадів їм, проте невідомо, чи молодцю сподобається такий супровід. Кінь тільки став бігти трохи швидше, мовби навперегінки з вовками.То мусив бути незвичайний кінь, коли так. Я почув, як молодець сміється за моєю спиною. Він щось сказав, але я не розчув за свистом вітру у вухах.

Вовки не відставали від нас, доки ми не з"хали на долину. Куди ж ми їхали? Вже майже розвиднилось, коли попереду з"явилась якась заграва. Хлопець присвиснув, а тоді сказав: — Злазь!

Я ступив хитаючись на землю. Було дуже зимно.

— Що там таке? – спитав я.

— Село палять.

— Хто, татари?

— Може, й татари. Нам треба об"їхати це кляте село.

— Куди ти мене везеш?

Я погладив вовка, що виглядав змученим. Був старий, сивий. Може, він знав більше про мене, ніж знав я сам?

— Куди треба! – відрізав хлопець. –Ти хіба те робиш, що питаєш, ніби тобі не всеодно куди їхати!

— Може, й всеодно, але пощо ти спалив оборіг?

— Так треба.Хай думають, що ти згорів, і дармо не шукають.

"Еге ж, — подумав я, — про мене згадають, коли треба буде сіяти озимину."

— Не думав, що доведеться з тобою зустрітись.Через тебе був я битий...

— Про що ти кажеш?! – розсердився я. – Я тебе перший раз бачу!

— Коли ми знайшли тебе, чортів вилупку, на дорозі, мій пан приставив мене глядіти тебе А ти поліз у вогонь, і спалив на собі смердючу сорочку. Як ти опинився на тій дорозі, усіх вельми цікавило. І досі цікавить.

Я знизав плечима:

— Не втямлю, про що ти кажеш.

Він замахнувся нв мене, але не вдарив, бо вовк вищирив на нього зуби, як перед тим його кінь на мене.

— Все. Давай їхати.Я вже знаю дорогу.

Я змерз і хотів їсти, а до сідла. була приторочена чимала торба.Проте я не був навчений щось просити.

— Це вже недалеко, — змилувався молодець. – Мені наказали тебе відвезти і я це зроблю, бо так захотів мій пан.

І він подивився чомусь на торбу.

Спас, близько 1294 року

Невдовзі ми виїхали на рівну дорогу, що вела вздовж великої ріки.Я ще не бачив такої широкої дороги.По ній могли їхати поруч три вози.Вона вся була попорена слідами від коліс, але зараз цілком порожня.Над рікою сивими пасмами стелився туман, а гори були в імлі.Тепер я міг краще роздивитися лице свого супутника й повелителя від імені Купця з Добромиля. Він був зовсім юний, однак виглядав на хворого.Очі позападалися й були червоні, а уста запеклися. Коли зненацька зійшло сонце і вдарило просто в очі сліпуче світло, він здригнувся і насунув на чоло каптур. .

— Кляте сонце ! – пробурмотів він і так різко повернув конем, що я ледве не звалився..

Мені, навпаки, стало добре, бо сонце почало мене зігрівати. Я веселіше подивився довкола й побачив справа високу гору, на яку падало проміння вранішнього сонця, а на самій верхівці дерев"яні зруби з вежами, що здавались золотими.Це було так гарно, що я не міг відвести очей.

— Що це?

— Княжий замок, — процідив крізь зуби хлопець. – Ото буде лихо, як нас помітить сторожа! Як ти думаєш, звідти долетить до нас стріла?

Я прикинув на око й поважно відповів:

— Не долетить.

— Береженого Бог береже, — буркнув він. – Ліпше нам з"їхати з дороги і сховатися в лозах.

Ми спішилися і рушили вздовж берега.. Вода дуже шуміла, бо ріка була не лише великою , а й бистрою. І так понад воду ми дійшли до якогось села, що простяглось вздовж берега наче змія. Ніде не видно було ані душі.Перша хата, що стояла на початку села, і виявилась тим місцем, до якого ми їхали всеньку ніч. Я був прикро розчарований. Хата була дуже стара, пошарпана й дивом трималася купи. А на драній стрісі сиділа ворона. Ця хата була ще гіршою, ніж та, в якій я жив. Хлопець прив"язав коня до кілка, що стримів ніби сам по собі віддалік, вкрив коня попоною, яку витяг з торби, а саму торбу взяв у руки, притиснувши до грудей.

— А тепер слухай мене, малий вилупку! – сказав він. – Не смій розтуляти писка, бо в цій хаті живе великий ворожбит, старший над усіма.Будь гречним і покірним, бо, як ти йому не сподобаєшся...

Я кивнув, бо виглядав молодець дуже перестрашеним. Ми стали перед вікном.Так , видно, було заведено у ворожбитів: чекати, доки тебе не покличуть. Щоб зняти напруженість моменту, я задивився на гору, де був княжий замок. Найстарший у краю князь живе на горі в золотому теремі, а найстарший серед ворожбитів мешкає у старезній халупі.Невже князь боїться того ворожбита? Певно, слуга купця вирішив мене просто налякати. Нарешті двері отворились і звідти вийшов невисокий чоловік з довгим сивим волоссям.

— Чого стоїте, діти? – спитав він. – Не бійтесь, я вас не з"їм!

Хлопця образило це звертання.Він аж прикусив губу. А я ні, бо то була правда. Ми вклонились і пішли до хати. Ворона шугнула поперед нас і коли ми увійшли, вже вмощувалася на печі.Молодець спершу обережно поклав на лаву торбу, а потім уже сів, поклавши на свою ношу руку.Видно, віз там щось дуже коштовне.

— То як тебе звати, синку? – спитав мене ворожбит, бо,либонь, знав мого попутника.

— Позичений, а від цієї весни – Позичений Сівач.

Старий зайшовся від сміху:

— Отак і охрестили тебе?

— Я не пам"ятаю, чи мене хрестили.

— Ну, звісно, не пам"ятаєш, пуцьверінку!

Старий помовчав, не звертаючи жодної уваги на мого провожатого, котрий у своїй чорній одежі з каптуром нагадував ворону, а тоді спитав прямо:

— А що ти вмієш?

— Сіяти, — бовкнув я першим ділом і похвалився: Після мене птахи із землі зерно не вибирають.

Я подивився трохи з острахом на ворону, ану ж це їй не сподобається.

— А хмари вмієш розганяти?

Я здивувався:

— Чим?

— Словом, небоже, словом! Щоб дощу не було чи граду.Умієш?

— Ні.

— А я вмію, хоч не рожденний, а роблений опир.

І ворожбит начебто втратив до мене цікавість.Обернувся до молодця:

— Ну, що скажеш?

— Мій пан велів його привезти до тебе.

— Нащо мені сей хлопець? Чим я буду його годувати? Та й підросте, заберуть від мене. Якби він був калікою, то послав би його на жебри.

— Ну, се не важко ! – вищирив зуби, як кінь, бісів слуга.— Я вам можу зробити з нього каліку.

Я весь похолов.За що він мене так ненавидить?

— Ти що, дурню, не знаєш наших законів? – розсердився не на жарт ворожбит. – Щось ти приховуєш…Ану , дивись мені в очі! Як звешся, бо я забув?

— Лука.

— Кілько літ маєш?

— Сімнадцять.

— Твій пан зробив тебе опирем силою, чи ти сам схотів?

— Сам.

— А давно?

— Позавчора.

Тут хлопець гримнувся на коліна і сльози градом покотилися з його очей:

— Благаю вас, поможіть! Порятуйте його!

— О, плаче! Який з тебе опир? Хіба опирі плачуть? Давай сюди торбу, я сам спитаю твого господаря, що сталось.Хіба не казав я йому, що опиреві статки ні до чого? У мене, бач, нічого нема…

Лука вийняв з торби ще одну, з полотна, спід якої був вимащений чимось іржавим.Далі спідлоба зиркнув на мене:

— Нехай він вийде!

— Хочеш вийти? – спитав мене ворожбит.

— Ні.

— Се мені подобається!

Хлопець тремтячими руками витяг з торби щось кругле, завинене в червону шмату, й поставив цей предмет на столі.Я вже здогадався по запаху, чого слід чекати, однак не думав, що відрізана людська голова виглядає так гидко.Я аж зажмурився.

— Вуйку! – сказав Лука благально. – зробіть щось!

— Що?

— Не знаю.Але мій пан не повинен вмерти!

"Та він уже вмер! – здивувався я і в голові у мене застукали мовби молоточки: Се ж він, Купець з Добромиля!"

— А де його тіло?

— Згоріло.Та я найду вам тіло!

— Тю, дурний! – сплюнув ворожбит. – Та ж сам кажеш, що згоріло!

— —Я знайду свіже, тепле! І ви приставите до нього голову.

— — Се він тебе просив?

— — Ні, він казав привезти вам оцього. Позиченого....Можете самого його спитати...

Я знову зажмурився, подумавши, що це мені сниться.

— —Слухай, ти! – почув я голос старого, що звертався ніби до глухого. – Пощо ти мені послав убійника?

— — Ні, вуйку, я не убійник!

— — Я не тебе питаю, смаркачу!

Озвався чужий голос:

— Як постелиш, так і виспишся, дорогенький! Се — твоя погибель.Я хотів лиш, щоб ви подивились один одному в очі.Ти й так уже зажився на світі, а за вчинені мені збитки маєш оцю розплату!

— От і добре! – ляснув себе руками по стегнах ворожбит. – Хоч раз правду сказав! Може скажеш мені, чи є життя поза гробом? Се мене більше цікавить.

— Є, та не для нас.Шкода, що я не нажився...

— Мало триста літ?

— Мало,ой, мало...

— Ти все був захланний.Я міг би тобі пришити жіноче тіло.Тутка, в Бусовиськах вмерла учора одна молодиця, що я до неї ходив ...Файна молодиця!

— Не смій! – вереснула голова. – Забери з хати ворону, бо ще очі мені виклює!

— Вона вільна птиця: що хоче, то робить. Я б пошукав тобі тіло до твоєї дурної голови, якби ти не зробив опирем свого слугу.Тобі не вільно було того робити.Ти порушив Закон.Того хлопця мали вбити через десять літ татари, як заручника, а тепер волинські віддадуть сей край ляхам, бо вигубили усіх достойних галицьких та перемиських мужів.І ти їм у цьому помагав задля розкошів і соляних копалень.Якщо сей отрок — моя смерть, то вона буде легкою.А ти не матимеш ніколи життя позагробового!

— Він сам хотів стати опирем! Ти що, не чув? Розбишаки напали, а той дурень не здогадався прихопити ще й тіло.Що ж буде тепер зі мною!

— Зараз увидиш!

Ворожбит вхопив голову мерця за чуприну й вибіг з нею із хати.У першу мить Лука розгубився, а потім закричав й кинувся навздогін Я за ним..Не знаю, як це вдалося зробити, але ворожбит був уже на вершку високого пагорба, наче перенісся туди у повітрі.Я бачив, як він розмахнувся і кинув голову в ріку. Лука дико заверещав і чимдуж побіг туди.Та раптом усе вкрив густий жовтий туман.Може, то мені привиділось, може, було насправді, але після того, як побачив, що відрізана людська голова говорить, то вже нічому не дивувався.Я сів на ганку.На плече мені сіла ворона і почала перебирати дзьобом волосся, дарма, що я був Сівачем.

Із туману з"явилась голова ворожбита, а далі виплив він сам.Я чекав, що так само з"явиться Лука, та кінський тупіт, що віддалявся за завісою туману, сказав мені, куди дівся ворог не ворог, але й не приятель.

Старий став наді мною і я мимоволі втягнув голову в плечі.Він видався мені велетнем.

— То що я маю з тобою робити? Взяти до себе за учня? Ні, у мене є син на селі, і йому я передам усе, що знаю. Мусиш шукати свою долю сам.

Еге ж, якби я знав, що мені робити! Був я голодний,змерз, і всі мої надії, що я житиму колись в Добромилі, розвіялись.А вертатись до господарів після того, як Лука спалив оборіг, а, можливо, і їхню хату, я не міг.Я зачаїв подих, бо мені стало по справжньому страшно в отому непрозорому світі, засланому жовтим туманом, де миготіли дрібні золоті іскорки.Хтозна, де шукати ту Долю і як я її впізнаю.

— Добре, — почухав потилицю ворожбит, — я чоловік бідний, тому продам тебе, або, як ти кажеш, позичу на вічне віддавання.Ходімо зо мною!

Я охоче підвівся.Моя душа тільки й чекала, щоб на ній щось написали.Я не обурився, що моїм життям розпоряджається чужий чоловік, бо я не мав нікого рідного, а в цьому світі, щоб вижити, не можна лишатися самому.В ньому тоді було мало їжі, мало будинків, що давали притулок, і, як я вже відчув, зовсім мало тепла.

Я чомусь сподівався, що ворожбит мене відведе на гору, до княжого замку, але, видно, він вважав це не дуже підходящим місцем, й привів до сусіднього села Спас, в монастир Преображення, де князь Лев будував кам"яну церкву.Ченці не знали, хто я такий, а ворожбит попередив: "Як скажеш, що твій господар Купець з Добромиля, тобі так само відріжуть голову."

Я, дурний, повірив, бо люди страх як не люблять опирів та їхніх слуг.Ченці прийняли мене привітно, як сироту, й обіцяли приглядатися до мене, а потім, можливо, приймуть за послушника, як буде на те воля Божа. Із ворожбитом поводилися, як з приятелем, мабуть, не знали, що він опир. Мали того дня добрий гумор. Тішилися гарною погодою і тим, що сам князь будує для них храм, який не згорить у вогні, а незабаром

тут оселиться єпископ, що є великою честю для монастиря. Ще тільки стіни були зведені на мій зріст, а вони вже мріяли, як у церкві буде правитися.Чулися свобідно, бо були під опікою Замку на горі, і я міг втішатися щодня видом гарних високих стін, що ще не встигли потемніти від часу.В мене з"явилась ілюзія, ніби зараз увесь світ тішиться миром і спокоєм, відколи з нього щезли Лука й ворожбит.І та страшна голова, що належала Купцю з Добромиля.Усе вклалося в просту схему: купець позичив мене ворожбиту, а той – ченцям.Пізніше я довідався, що на дворище добромильського купця напала ватага розбійників, які нічого не відали про те, що він опир, і в сутичці відсікли голову господарю, котрий обороняв своє добро, а потім підпалили дім. Лука, який на той час був в іншрму місці, не зміг винести з вогню і голову, й тіло, вибравши те, що було легшим. Цей Лука був трохи схибнутий, бо нащо було виносити голову, яка нічого не варта без тіла? Ця страшна синя голова мені не раз снилась, але зараз я тішився, що маю якесь місце і що ченці жаліють мене, сироту.Вони відвели мене на кухню, дали миску молока й кусень хліба, а потім один з них повів на будову, де працювали муляри, показати майбутній храм Преображення.

У ті часи люди не дбали про те, щоб забезпечити собі добру старість. Рідко хто доживав до неї Як не війна, то голод, як не голод, то моровиця пожирали людей.Доживав то старості той, хто був дуже високо, оточив себе стінами на неприступній горі, дивлячись з вершини, як орел, на сей світ, що був схожий на людський мурашник.Ставав невразливим до їхніх укусів. Я теж хотів би жити на недоступній вершині й годинами дивився на гори, вишукуючи найбільш придатну для мене.

Я недовго пробув у тому монастирі, але потім жив і в інших.Як ви, здогадуєтесь, пане докторе, я не надавався до того, щоб накопичувати добрі вчинки, а тоді виміняти їх на вічне блаженство. Це не було моєю ціллю. Але в монастирях мені подобались обмеження, регламент, впорядкованість, можливість побути на самоті.Я ще не міг знати у свої 8 чи 9 літ, що переживу і цей замок, спершу дерев"яний, а потім мурований, коли монастир і церкву, що будувалась на моїх очах, зрівняють із землею. І це не стане моїм тріумфом, а тихою печаллю.

Невдовзі почались дощі, і треба було думати про те, як перезимувати. Радість ченців потьмяніла, бо через бездоріжжя ніхто з поважних осіб їх не провідував, і настала тиша, в яку закралось лінивство. Дерева скинули із себе все листя , віддали себе на поталу холоду. Коли нічим не володієш, то можеш більше уваги приділити собі. Я прислухався до розмов, як духовних ,т ак і світських, що допомогло дещо пізнати життя, до якого я наразі не мав ще стосунку. Але думав: а що я буду робити, коли на монастир нападуть татари? Куди я втечу взимку? Я вважав, що мені треба більше довідатися про той люд, який палить церкви і хати, витоптує посіви і ні за що убиває людей.Чи це народ, чи ватага розбійників, схожа на тих, що пограбували двір Купця з Добромиля і відтяли йому голову? Такі самі речі, як про татар, розповідали про князів волинських, переяславських, ляхів, угрів та волохів: усі вони грабували храми, вбивали людей і брали їх у полон.І навіть зовні, казали пошепки деякі сміливіші брати, виглядали всі однаково.Бо я питав ченців: а як я впізнаю татарина, коли зустріну десь на дорозі? А так, відповідали мені, хто лихий, той і татарин.

Я довідався також, що церкви мурують з каменю не для того, щоб вони стояли довго, а щоб сховатись там, якщо нападуть татари.Перше все будували з дерева: і монастирі, і церкви, та коли настало Велике Сум"яття на галицькій та перемиській землі, багатші громади й монастирі почали будувати так, як у Києві й Чернігові : великі храми з окутими дверима, що їх не можна було ні розбити, ні спалити.І ще я взнав, що у горах боронитися легше. Горяни зрушували каміння і воно котилося, змітаючи на шляху вороже військо. Або заманювали ворогів у пастку.Тому татари не часто нападали на наші землі. А якби прийшли сюди, то настав би кінець світа, бо князь Лев Данилович мав з ними не то мир, не то тимчасове перемир"я. Дивна то була війна.Не було в ній правди ані з одного, ані з другого боку, бо, якби була правда,то ченці б не відводили очей і не перешіптувались би по кутках.Зрозумів я одне, якщо на тебе нападають, мусиш боронитись.Але я б не хотів стати таким, як татари.То не була моя доля.Я ще її не знайшов, але шукав, не відаючи, що доля сама мене шукає.

Гріх було нарікати: мені було добре в тому монастирі, хоч я був навіть не послушником, а звичайним служкою.Та в моєму житті непомітно й поволі все змінювалось. По-перше, я здобув собі нове ім"я.З попереднього всі сміялись, хоч Позичений Сівач відповідав моїй тодішній суті .Ім"я давало про мене досить вичерпну інформацію, і я не мусив розтуляти зайвий раз рота. Але ченці воліли, аби я мав якесь християнське ім"я, себто ім"я святого, хоча потім, ящо я прийму постриг, доведеться і його змінити. Мене переконали слова одного ченця,хоч і не дуже вченого: " Чуєш, хлопче, коли твоє життя змінюється, ти сам повинен змінитися. Нове життя – нове ім"я". Я боявся хрещення, бо начувся тут різних жахливих розповідей про нечисту силу, опирів, відьом, лісових дівчат і русалок. Втім, і князі, і бояри, і простий люд, як у тому селі, де я жив досі, не раз шукали помочі у знахарів та ворожбитів, правда, лише за однієї умови: ті мали бути хрещеними. Це заспокоювало побожних клієнтів. Але я вже знав, що мій випадок набагато складніший. Мене переслідували спогади, мучили страшні сни, у яких я відбивався від відрізаної голови, котра вимагала позичити їй тіло. Врешті, мене охрестили, хоча й не знали, чи був я до того хрещений. І дозволили вибрати ім"я. Я вподобав собі ім"я Сильвестр, бо так звали того ченця, який дохідливо пояснив, що нове ім"я потрібне людині, яка почала нове життя. Виявляється, життів багато, і для того, щоб перейти від одного до іншого, не конче вмирати.Такий був мій перший духовний досвід, досвід неписьменного хлопчика.Мені сподобалось також, що нове ім"я означало "лісовий", бо я прийшов з лісу.Чернець Антоній, котрий мені це пояснив, виконував обов"язки писаря в монастирі й разом з двома ченцями переписував книги на коштовному пергаменті, бо друкарського верстата ще тоді не існувало, як і паперу.

Мене охрестили у старій дерев"яній церкві й нічого поганого не сталося ні мені, ні святій обителі. Якби я знав тоді історію своєї появи на світ, то мусив би у цьому признатися, бо Господь усе бачить і найбільше не терпить брехні. І міг би спалити іскрою Свого гніву. Не думаю, що Ворожбит і Купець з Добромиля знали про мене все, однак того, що вони знали, вистачило б, щоб замість хрещення водою я отримав хрещення вогнем.

Я вже мав історію, яку міг розповісти єпископу перемиському, котрий розв"язав дискусію між ченцями на тему:" Чи можна хрестити вдруге того, хто не знає, чи хрестили його взагалі?" Не думайте, що це так просто, навіть коли йдеться про безрідного вбогого дев"ятилітнього хлопчика. Єпископ лагідно випитав мою коротку історію.Я сказав, що мене знайшов на дорозі Купець з Добромиля і віддав на виховання простим людям на село.Потім його вбили розбійники, а мене його слуга привіз до монастиря,бо не було кому платити за моє перебування у тих господарів. Єпископ мав дихавицю і я не все розумів, що він питав мене, і це його дратувало. Як виявилося, їм треба було записати у книгу, що велася в монастирі, моїх батьків.

— Отже, ти Слуга з Добромиля, — задумливо мовив єпископ і в очах його промайнула якась іскра, видно, він дещо чув про Купця.

Хрещення принесло мені лише користь: я отримав нормальне ім"я, сяку-таку біографію і доступ до святилища, де переписувались книги: я носив туди дрова, воду, і почав вчитися читати й писати.У тих краях не було жодної школи при монастирях. Бояри вчили своїх дітей при княжому дворі, а ченці були як не боярські діти, то священицькі, або купецькі.Потім я довідався, що мене записали як сина Купця з Добромиля, виключно завдяки доброті єпископа, бо, якби мене записали безрідним, то я поповнив би ряди монастирських холопів.Тому й дозволили мені вчитися. Ходили чутки, ніби князь Лев Данилович хоче влаштувати в нашому монастирі скрипторіум, і ліпше, аби там трудилися люди свої, що шанують і знають звичаї святої обителі. А щоб я не загордився, то до книжок мене пускали після того, як усе пороблю. Я ще й встигав дивитися на засніжений княжий замок і мріяв, що колись туди потраплю .Князь лише кілька раз на рік приїжджав до замку, однак, він був уже в похилих літах і обіцяв, що оселиться тут назовсім. Ясна річ, для монастиря се означало велику славу й добробут. Був час, коли я відчув себе щасливим, і літав мов на крилах, уявляючи собі майбутнє життя переписувача книг, бо то був найкращий спосіб пізнати книгу, вимальовуючи буквицю за буквицею, й укладаючи слова…Оскільки я не розжився навіть на малесенький шматочок

вичиненої телячої шкіри, що звалася харатья, то писав на снігу, котрий був ще білішим, або просто, розсипавши рівним шаром попіл, виводив паличкою буквиці.Якось я в пориві натхнення написав слово Бог на снігу коло дровітні.Тут надійшов отець — настоятель й застав мене, коли я милувався чудовим творінням своїх рук.Він чомусь дуже розлютився і став лупцювати мене по голові, повторюючи:

— Не поминай ім"я Боже всує!

Бив мене, а сам не знав, що йому робити зі словом., затоптати не міг, але й лишати отак на снігу також.Він задер голову до неба, наче благав сонце виглянути у розтопити сніг в тому місці.Пізніше я повернувся туди й долонею стер слово "Бог".Нічого не сталося.Я написав слово біс, і так само його витер.І знову нічого не трапилось.Тільки настоятель з тих пір мене почав ненавидіти.І до весни я вже майже був упевнений, що не залишусь в монастирі,бо ненависть настоятеля зробила моє життя нестерпним.Він знайде спосіб мене позбутись. І от я знову був позичений.

Трапилось це так.Весною князь повелів копати хід з-під церкви на Замкову гору, що всіх дуже врадувало, бо підтверджувало намір Лева Даниловича доживати віку в замку і, прийнявши постриг перед смертю, упокоїтись в крипті майбутннього храму Преображення, а ченці в разі колотнечі могли сховатись у фортеці. Звісно, князь надав поміч, і в монастир знову нагадував жвавий бджолиний вулик.Поспішали, працювали з ранку до ночі: вимуровували церкву, а вночі під нею трудились копачі. Я тішився,бо той підземний хід був теж призначений для мене: полегшував мій шлях на гору.Мені не вдалось досі побувати в замку..Я здогадувався, що ченці не хотіли, аби я впав там у око дворецькому й не став на нову службу.

Для підземної роботи найняли копачів із Бусовиськ, де хлопи були сильні, як ведмеді. Про людей з того села казали, ніби вони з яєць — зносків годували дідьків і продавали на стороні.Вони викопали добрий кусень до підніжжя Замкової гори і почалася найтяжча робота: більше

доводилось бити камінь, ніж рити землю. Я приходив дивитися на копачів, бо вони були звідти, звідки й Ворожбит, котрий геть не давався чути.Проте я не насмілився їх розпитати.Але недарма то був ворожбит та ще й опир, щоб про мене забути.Прийшов до мене увісні й сказав:

— Хтів би я тебе позбутися, щоб не стримів мені скалкою в оці. Гадаєш, я не знаю, що се місце не для тебе? Ти хочеш жити на горі, а не в темній келії.Слухай мене, Позичений Сівачу! Через два дні під землею почнуть коїтися дивні речі, незрозумілі й страшні, і лишень ти можеш зарадити лихові.Звідти відкриється тобі дорога на Гору, раніше, аніж мало статися.Чекай , доки тебе покличуть...

Був у такій самій чорній кирею, як у Лука. Може, той її згубив, утікаючи від Ворожбита.А потім подумав, що у сні Ворожбит міг з"явитися в якій завгодно одежі.Та одежа одежею, але я ні хвилі не сумнівався, що станеться так, як він сказав, і принишк як миша в норі.Насправді я не хотів жити на Горі. Просто походити, подивитися, як живуть князь і бояри, вилізти на всі чотири вежі й оглянути тутешні краєвиди, а потім повернутись і стати переписувачем книг.Я ж був наляканий жахіттями, що почались тоді, як Лука підпалив оборіг, а потім став свідком розмови між Ворожбитом та відрубаною головою.Усе це нагадує якусь казку, правда, пане докторе? Але у ті часи духів було легше побачити.То вже потім їх порозганяли й переконали люд, ніби у цьому світі має право існувати лише матеріальне.

Через два дні, вранці, копачів прийшли змінити інші, й застали під землею страшну картину: четверо мертвих . Кожен з них наклав на себе руки в певний спосіб. Мене туди не впустили, а коли винесли тіла на гору, то я побачив, що один вдавився каменем, запхавши його в горло; другий настромився на держак лопати:; третій повісився на гаку, що на ньому вішали ліхтарку, а четвертий перерізав собі жили .Тепер я думаю, що Ворожбит мусив мати тут свій інтерес: хтось не догодив йому в Бусовиських. Офіційна версія була такою: копачі збудили у глибині гори злого духа , і той змусив нещасних накласти на себе руки, бо він має доступ до серця, підточеного гріхом, і не зовсім чистого сумління..Як би

вчинили побожні й мислячі люди? Найперше вони б засипали те прокляте місце землею, щоб не турбувати більше духа гори, у володіння якого влізли без дозволу, а за самогубців довго молилися б.Але вони не зробили того, бо то не була їхня воля – копати хід у горі, а княжа.І їм уже снилась славна на всю землю Перемиську обитель.Слава – це ще й багатство і найперше, убезпечення від голоду, що потинав у ті часи не лише смердів, холопів, а й ченців у бідних монастирях. Мусили догоджати вельможним і багатим мирянам. Я їх не виную за це: не всі ченці можуть орудувати мечем і стріляти з лука, а декому це й противно. Зрештою, не для того вони покинули цей суєтний і небезпечний світ, щоб чинити всупереч Євангелію.

Отож, ченці були дуже налякані і шептались межи собою, що копачі знайшли вхід до пекла і не змогли винести жахливого видовища геєнни огненної, в якій мучились також їхні кревні. Та найгіршим вважали вони те, що трагедію не вдасться приховати, бо, як на те, у монастирі гостювало двоє братів з Лаврівського монастиря святого Онуфрія, що перебував під постійною опікою князів Галицьких та Волинських, оскільки зберігав дорогоцінні мощі свого патрона. Коли б не рознесли вони, лаврівські брати, звістку, буцімто злий дух покарав спасівських ченчиків за гординю.Так воно й було, тільки не ченці впали у гріх , а Ворожбит з Бусовиськ, який вирішив втягнути мене, малолітнього отрока, у сю недитячу, а й навіть надлюдську, справу.

І я мав тепер чекати. Ченці забили діру дошками, покропили все, що можна, святою водою, й відправили молебень. Копачі приходили кожен день на монастирське подвір"я і чогось чекали.Як я зрозумів, вони смерті боялися більше, ніж нечистої сили. Та тільки надходив вечір, із підземелля чулись підозрілі звуки,схожі на стогони й крики, і звідти йшов сморід, ніби там щось здохло.Серед ченців знайшлись і такі, що хотіли піти на прю з нечистю, віддати навіть життя, однак настоятель заборонив їм це. Певно, розумів, що перед пекельними духами не встоять ні хрест, ні звичайна молитва проти дрібних бісів, і через те відважні ченці можуть бути скомпрометовані.Тут треба когось , хто має подібний досвід.Три ночі в монастирі не спали, бо земля під ним

двигтіла і страшенний сморід заповнював келії.Нарешті ченці взяли справу у свої руки і заявили, що підуть світ за очі, якщо отець— настоятель не вживе рішучих заходів.Треба, сказали вони, взнати, що хоче від них той злий дух, може, вдасться з ним про щось домовитись.

Отже, все розвивалося за планом, накресленим Ворожбитом. Смішно, але я нетерпляче чекав завершення цієї справи. Мені було цікаво, кого виставив проти мене найсильніший опир Перемиської землі. Я не мав страху, бо не був мудрим. Проте й не був настільки дурним, аби лізти поперед батька в пекло. Настав день, коли з дозволу настоятеля двоє ченців пішли до Ворожбита.

— Хочу видіти старшого між вами! – сказав їм опир. – Бо ви по дорозі назад погубите слова, що я вам скажу, а в такій поважній справі се річ немислима.

Мусили бідаки вертатися. Отець— настоятель дуже розізлився, бо чувся великою персоною в монастирі, та ченці йому натякнули про гординю і він пішов..Правда, аж на другий день, коли усім увірвався терпець.Слова, що Ворожбит нібито казав настоятелю, згодом отець Антоній записав до монастирської хроніки: "Знаю,отче, що копачі потривожили землю, збудили в ній таку велику силу, що супроти неї сам я нічого не вдію.То й дивно, чого ви звернулись до мене, маючи у себе в святій обителі чудовного отрока з ангельським голосом.Той безгрішний отрок зарадить вашій біді."

— А як його звати? – спитав настоятель, хоча крім мене в монастирі не було жодних отроків.

— Не знаю, — пустив туману хитрий опир. – Має за лівим вухом родимку, знак, що свідчить про Божу ласку.

Отак я ледь не став святим....

— Ага, мало не забув! Вберіть його в білу сорочку, але без пояска.І дайте свічку з церкви.

Я знав, що це все витівки Ворожбита, однак, що йому заважало мене позбутись? Ніколи не забуду, як він кинув у ріку голову мого нещасного господаря, всеодно, що втопив.Той же не мав ні рук, ні ніг, щоб виплисти!

Не чекаючи смерку, мене відвели до ями, відідрали дошки, а потім прибили знову, щоб я не втік.Я мав у рукаві сховану сопілку, на якій вчився грати, заховавшись у лісі, бо хто б мені дозволив це в монастирі.Ці здорові дядьки кинули мене на поталу нечистій силі без найменших докорів сумління, а тепер розчулено хитали головами, мовлячи, що я схожий на ангела.Якби я був трохи старший, то втік би раніше, щоб не стати іграшкою в руках опира. Коли я опинився у ямі, то зрозумів, що надто мало знаю людські звичаї. Завжди в жертву приносили дітей і молодих гарних дівчат, і нема чого дивуватись нечулості простих марновірних ченців.І нема нічого такого, щоб змусило накласти мене на себе руки.Страшнішого, ніж бесідуюча відрубана голова, напевно, я там не побачу. До того ж сморід десь пропав, і я мав кілька грубих свічок.Якщо ж з"явиться якийсь підземний дикий звір, то зі звірятами я завжди ладнав.Лишалася смерть від людської руки, але ж я був не просто людиною: мав дві душі, хоч відчував у собі тільки одну, бо ці дві душі перебували у злагоді. Коли я дійшов до кінця тунелю, то цілком заспокоївся.Тунель перегороджувала стіна з глини, у якій стирчало коріння і досить великі камені. Якби не висохла кров, розбризкана повсюди, та її неприємний запах, тут було б навіть затишно. Хід йшов плавно догори. Я зійшов нижче, сів на купу каміння, яке не встигли винести, встромив збоку свічку, й став думати, що буду робити, коли звідси вийду.Ясна річ, що тут не зможу залишитись, бо кожен на мене буде показувати пальцем.А там, на горі? Того взагалі не міг собі уявити.

Мабуть, я заснув у тиші й спокої, як заснули ті копачі, і коли вони були безборонні, з"явився спів, тужний і розпачливий.Він підіймався то

вгору, то різко падав у безодню і там уривався.Він ходив кругами, виписуючи борозни на серціц, доки не розтинав його надвоє,або стискав горло так, що починалася задуха...Я побачив смерть першого копача, котрий звався Микита. Жало змія вп"ялося йому в серце – Жаль.Не захотів він жити без дівчини, котра віддалася за іншого. Побачив перед собою стіну, яку не зміг би звалити.

Тоді смерть прийшла до другого копача, Петра, в образі Страху, і боявся він мук пекельних, бо , побажавши переступити межу людського знання, потоптав свій хрест, аби міг знаходити скарби у землі.

І до третього копача на ймення Іван приступила смерть у вигляді Туги: тужив він за волею, а мусив годувати дрібних дітей брата, котрого забили на війні.

Нарешті смерть, чорна Заздрість, знайшла четвертого копача, Ждана.Не завидів він багатим і вельможним, лише сусідові, побожному й доброму чоловіку, котрого всі любили.

Ці рани заболіли так, що не могли їх стерпіти. А чотири смерті в образі Жалю, Страху, Туги та Заздрості злились в одну й кинулись на мене, отрока, щоб зжерти. Я цього не сподівався, та й були вони невидимі, я лиш відчував їх у звуках, які тисли мені на серце.Вони вказували на мертвих копачів: "Дивися, що тебе чекає, коли ти виростеш! Чи не ліпше віддати нам свою людську душу, що її ніхто не цінує, а собі лишити ту, ліпшу, якій невідомі ні страх, ні туга, ні жаль, і вона не завидує, а їй лиш завидують?"Та я не міг їх розділити, і не встиг спізнати, бо був ще зовсім малий. Я подумав, якщо ті голодні смерті вирвуться з підземелля , то всі ченці накладуть на себе руки, хай не всі, але багато, що вважається великим гріхом."Ні, то не гріх, — виспівувала мені Смерть, — то солодкий сон, то полегкість.Ти мусиш се знати і дати нам трохи своєї сили, щоб зробити людей щасливими" .Свічка впала й погасла, а я не мав огню. І сидів у темряві, пронизаній невимовним розпачем."Хіба, — подумав я., — у світі мало інших смертей? Люди вмирають з голоду, косить їх моровиця, убивають на війні, а проте, як

хтось просить собі смерті, вона не приходить на їхній поклик.Вона – завжди несподівана. І в Біблії сказано: ніхто не знає, ні дня, ні години". Я не боявся тих смертей, однак вони не давали мені спокою, вишукуючи, як до мене дістатися. Проте, вони були вже знесилені.І тут я подумав: " То ж Ворожбит , а не Смерть."То він придумав усе , бо хотів погубити чотири людські душі, які ще могли б спастися. Але навіщо? Ні, того я не міг зрозуміти, ні тоді, ні зараз: заради чого гублять людські душі.

Я вийняв сопілку й заграв тієї співанки, якої вколисував себе на оборозі. Може, смерті заснуть. Але більше, аби перебити ті нелюдські тужливі звуки. Я ще не скінчив грати, як вже сон склепив мені повіки.І разом зі мною поснули жаль, туга, страх і заздрість.Вони самі по собі, і я — сам Я спав у землі як в могилі й прокинувся від лютого голоду.Пішов до виходу і побачив світло, що пробивалось крізь дошки.Дякувати Богу, настав день.Я почав стукати, далі кричати, але ніхто не йшов. Дошки я не міг відірвати. Дивно, що виходу ніхто не пильнував. Певно, думали, що я не вернуся живим.Кругом панувала тиша.Не чути було цюкання сокир, криків мулярів.Я кричав, доки не захрип. Церква ще не мала даху, тому я бачив крізь дошки синє весняне небо, нерухоме, бо на ньому не видно було жодної хмаринки.

Раптом я почув стукіт кінських копит.Хтось в"їжджав до монастиря.Чи не князь Лев Данилович, почувши про напасть, вирішив прогнати нечисту силу освяченою зброєю, як Юрій-змієборець? То виявились люди із Замку, котрі запримітили щось дивне і нічого не знали про затію ченців, у якій я, вбогий служка, мав зіграти головну роль.Я щосили закричав.

— Дякувати Богу, тут хтось є!— почув я радісний голос стражника.

Що ж виявилось? Стражники помітили з гори, що вже два дні монастир не подає жодних ознак життя. Не курився дим, не видно було людей. Коли вони приїхали сьогодні в полудень, ченці спали у келіях, муляри на сіні, худоба в стайні, бджоли у вуликах.

-Гей, хлопче, хто тебе тут закрив? — дивувалися княжі вої, відідравши важкі дубові дошки.

Я мружив очі від світла, посміхався.У хроніці монастиря було записано, ніби злий дух приспав ченців на два дні, але ніхто не знав, що те зробив дев"ятилітній отрок без жодного злого наміру.Спершу мені не повірили, що все скінчилося, і я , махнувши рукою, подибав на закляклих ногах на кухню, де з"їв усе, що тільки знайшлося. А потім запхався в куток, за піч , щоб мене ніхто не чіпав. Добре обміркувавши ситуацію, я вислизнув непоміченим поза дровітню.Спершу я хотів побачити Ворожбита, та на місці його хижки чорніло згарище і попіл ще був теплий. Я не хотів йти слідом за ним, хоча й не знав, у який бік він пішов. Добре, якщо той клятий опир щезне назавжди з мого життя. Я не хотів вертатись до монастиря, де загинули страшною смертю четверо копачів з Бусовиськ, пішовши до пекла на вічні муки.У світ, куди йшли всі подорожні, мені було ще зарано, хоча у ньому був Добромиль, єдине місце, де я міг би кимось стати.Я все ще належав Купцеві з Добромиля, бо він лише позичив мене, хай на вічне віддавання, і кості його лежали в Добромилі, а голова на дні великої ріки.Він був і там, і тут.

А в моїй голові, яка міцно сиділа на шиї, хоч схилена до землі, застрягла мелодія, що я чув тієї незабутньої ночі, під землею, майже в могилі.Мені хотілось втекти з нею, якнайдалі, щоб ніхто не видобув її з мене.Із легким жалем обернувся я на Замкову гору, залиту сонячним світлом, і пішов дорогою, готовий будь-якої миті пірнути в лози.

— То ви так і не бачили князя? – спитав Олексій Іванович.

Слуга з Добромиля посміхнувся:

— Побачив десь за півгодини. Побачив і остовпів, як ворона, приваблена блиском, коли мені назустріч виринули коні з пишними лицарями.Смарагдові,малинові, блакитні барви ударили по очах і я затулив їх рукавом, щоб не осліпнути.Таких яскравих і веселих барв в

одежі я ніколи не бачив, тільки на Купці.Тому Добромиль уявлявся мені пишним, яскравим, і сяючим..Та й Замок притягував мене барвами влади і свободи, що аж співали.Моя колискова була ніжнорожева. Пісня смерті, що я взяв з собою, була кольору глини, жовто коричнева, але десь була ще й інша музика, до я кої я тягнувся – тріумфуюча мелодія життя, що вміщувала всі барви світу..У носі засвербіло від гострого звіриного духу, й у тому буйстві густих насичених кольорів я побачив двох великих істот , схожих на рись, білих з плямочками на короткому хутрі.Були вони стрункі з маленькими голівками.Це все нагадувало марево, яке пройде крізь мене, але звірі натягнули повідки, і від них віяло жаром нетерпіння. І від пишно вирядженых бояр теж йшов дух заморських пахощів і доброго вина. Я одразу впізнав князя. Він виглядав дуже поважно: пишна, сивувата борода й масивне тіло.І він був у центрі всього.

— Ти хто ? – спитав він різко, як чоловік, що звик наказувати.

І я відповів:

— Слуга з Добромиля.

— Хто ж твій пан?

— Купець з Добромиля.

Князь одразу спохмурнів.Рішучість і погорда старшого у нього змінилась розгубленістю.Це тривало лише мить, а далі він опанував себе, нахилився до мене й прошепотів:

— Слухай, якщо відповіси мені на два питання правдиво, може, я чимось тобі зараджу.Добре?

Я кивнув, а потім згадав, що треба виказати поштивість князю, і вклонився.

— Перше питання: як здоров"я твого господаря?

— Він не живє, князю.

— І питання друге: ти хрещений?

— Так, князю, хрещений.! – і я перехрестився.

— Добре.Ти не збрехав.Поїдеш зі мною до замку?

— Поїду

Князь махнув рукою і молодий слуга , що їхав позаду, миттю опинився коло нього з тими чудовими звірятами й спустив їх з повідка.Вони підбігли до мене й почали обнюхувати. Кажуть, що хижим звірям не можна дивитись у очі.Та я завжди робив навпаки і вони дуже швидко прихилялись до мене. Наші погляди проникали дуже глибоко й ми начебто ставали братами, бо від того контакту одразу з"являлась довіра.Ті прекрасні істоти звались пардусами, тепер кажуть, гепарди, і з ними князі ходили на полювання, бо пардуси дуже швидко бігають.Привозили гепардів із далеких країв і дуже за них дбали.Подивившись одне одному в очі, ми вже пізнали одне одного.У бурштинових очах пардусів я прочитав несамовиту потребу в русі, а вони у моїх— захоплення їхньою красою і силою. вони одночасно притулились до мене, майже сягаючи мого плеча, і вигнули спини, щоб я їх погладив.Під моєю рукою напруження в їхніх м"язах ослабло.

— Нечувано! – загомоніли довкола княжі люди і з острахом відступили на крок.

— Ці звірі, — мовив князь, — дуже добре знають людей, і їх не можна надурити..Тих, хто їх боїться, вони зневажають.

У очах його прозирала цікавість, змішана з подивом. Що ж він скаже, коли дізнається, що я приспав цілий монастир? Як бачите, я теж колись був марнославний.

До Замку на горі я в"їхав на сивій кобилі, тримаючись за пояс слуги, від якого тхнуло часником.

Зрештою, їхати було недалеко.

Той час, що я провів на Замковій горі, ще на один крок віддалив мене від моєї долі.Спершу мене відправили на кухню, бо князь не дав жодних розпоряджень і одразу пішов спочивати з дороги. Їхав він аж зі Львова. А потім мусив вирішувати усі нагальні справи.Я загубився серед метушливої челяді, яка снувала всередині невеликої площі, обнесеної стінами з грубих колод. Мені ще не доводилось бачити стільки людей вкупі.

Десь під вечір прибув отець настоятель.Я саме стояв біля криниці, коли він побачив мене. Настоятель, котрий завжди ставився до мене зі стійкою неприязню, спочатку почервонів, потім побілів і, втягнувши голову в плечі, шмигнув до князівських покоїв.Я злякався, що він забере мене назад, бо ж нібито був монастирським служкою. А якщо не забере, то може князю наговорити чогось недоброго.Він був розумним чоловіком і міг пов"язати мій "подвиг" з Ворожбитом, здогадавшись, що то якась каверза.Та я змирився з тим, що може бути.Я ще мало спізнав зла , щоб думати про найгірше.Почав шукати собі місця, де можна було перебути першу ніч на Замковій горі так, щоб ближче до зоряного неба, і щоб мене одразу не знайшли.Зрештою, це залежало від того, хто мене шукатиме. Досить швидко стемніло і я пішов на запах пардусів, бо зі звірями чувся найбезпечніше..Обидва сиділи в мурованій прибудові з гратами.Залізти туди я не міг, тому ліг біля самих грат, загорнувшись в попону, яку взяв біля конюшні. Пардуси зачіпали мене лапами, дихали у вухо, лизали обличчя, муркотіли, одним словом, заважали.Та сон зморив мене.

Вранці я встав ще до того, як мене побачили коло клітки. Поклав попону на місце й пішов на кухню.Один добрий чоловік мене нарешті помітив і став розпитувати, хто я і звідки.

— Чому князь про мене забув? – журився я.

— Е, хлопче, наш князь нічого не забуває! Подивись на себе: що ти можеш для нього значити? Кудись він тебе определить: чи на конюшню чи на кухню, або й до покоїв.Спершу ніхто, навіть боярські сини, високо не злітає. Мусить показати, чого він вартий.

Він дав мені миску пшоняної каші з молоком, а сам вийшов.Мені сподобався цей старий чоловік, бо не дивився з острахом чи обридженням, як інші, й не задавав зайвих питань.Він дослужився до маленької комірки, що прилягала до теплої стіни. Були там тільки лежанка й лавка, і я подумав: от було б добре, якби ми жили удвох, якби він прийняв мене за сина. Знаєте, сироти люблять мріяти про родину.

Я ще не встиг доїсти каші, як старий прибіг до мене з оберемком якоїсь одежі, й нічого не кажучи потягнув мене до діжки з водою, щоб я вмився, і перебрався, бо князь згадав за мене.

— Видиш, що я казав? – повторював він , допомагаючи мені привести себе до ладу.— Сам князь велів, як тільки збудився, тебе привести!

Він перехрестив мене, шепнув на вухо, що князь любить смілих, втім, я знав це і без нього, а тоді віддав до рук похмурому й нетерплячому боярину, котрий повів мене до княжого терема.

Князь Лев Данилович видався мені не таким пишним, як тоді на дорозі, серед тьмяного весняного краєвиду.Був убраний в щось темне, рухи мав якісь мляві, а очі втомлені.Зате покій був прибраний коштовними килимами й свічниками.Мою увагу одразу привернув

поставець з книжками.Я ще стільки не бачив книг. Князь одразу перейшов до справи:

— Ну, отроче, розкажи, що ти там увидів у підземеллі?

Я відповів безпечно:

— Чотири смерті, князю.

— І ти лишився живий? Як се тобі вдалося?

Він був перший, кому я розповідав про свою пригоду.

— Бо то не мої смерті були, князю, а хлопів з Бусовиськ: по одній на кожного.Своєї смерті я ще не знаю.

— Хіба ти можеш відгадувати чиюсь смерть?

— Не знаю, я ж не ворожбит.

— Але ж Ворожбит привів тебе до монастиря.Ти знаєш, що він згорів у себе в хаті?

— Еге ж, згорів! – не витримав я. – Такі не горять!

— Виджу ти знаєш більше, ніж я! Може, розкажеш?

— Ні.

— А чому? – здивовано підняв брови князь.— Що, то така страшна тайна?

Я опустив голову.

— А як тебе змусять?

— Витерплю.

— О, з тебе був би добрий вояка! Але нехай воюють ті, хто має простішу голову.Чи ти знаєш, хлопче, що таке бути слугою Купця з Добромиля? Не знаю, що досі тебе берегло в Спасівському монастирі,..Ні, знаю вже! Твоя посмішка, від якої всередині в людини все перевертається від жалю. Але, якби я не нагодився вчора, тебе, небоже, злапали б, і перевірили, чи ти не малий опир.А, як відомо, з малого опиря виростає великий.Слухай, то правда, що опирі живуть вічно?

— Не знаю. Я не знаю ще, хто я, але не думаю, щоби був опирем.

— Чого так не думаєш?

— Мене опирі бояться.

— Отже, — зробив висновок князь, — ти мав би бути навіть сильніший за опирів.Цікаво....

— Я люблю читати. Вже трохи вмію., — сказав я трохи не до ладу.

Але князь пропустив це повз вуха.Можливо, тому, що кожен здатний навчитися читати, але приспати цілий монастир? Видно, отець настоятель розповів і про це, бо князь впер у мене свій пильний погляд і мовив:

— У монастирі тієї ночі чули ангельську музику, але потім виявилось, що це диявол вирішив благочестивих отців приспати, аби відвернути їх від молитов про спасіння невинного отрока Сильвестра.

— Зате чотири смерті заснули.

— Не богохульствуй! Ти сам чув сю музику?

— Я ж був під землею.Там уже нічого нема.Тільки хай не посилають туди більше копачів з Бусовиськ, бо вони нечисті.

— Ага, я дещо чув за це. Думаєш, легко знайти робучі руки, коли стільки років воюємо? Мій отець, князь і король Даниїл , сорок літ воював і я стільки ж...

— Нехай вої копають.

— Мої вої, якби вчули твої слова, то посікли би тебе на капусту, а проти мене збунтувались.То не їхнє ремесло — рити землю.Вони мають люд боронити.Так що забудь ці слова, чув? Я над сим поміркую.Ну, тепер покажи свої чари!

— Які чари?

— Ти хоч малий літами, але хитрий.Що це в тебе у рукаві?

— Сопілка.

— Ага.Ну, то заграй мені на сопілці.

Я , дурний дітвак, щоб він не мордував мене, заграв те, що вмів: свою колискову. Побачу, що князь почне дрімати, перестану.Та й жодних чарів я не знав.Проте князь навіть оком не кліпнув.Посміхнувся і сказав:

— Гарно.Нагадав ти мені час, коли я був невинний і чистий.

Тоді я зрозумів, що не всі засинають від моєї музики.Про ту, що чув у підземеллі,я боявся навіть згадувати.Хоч мені й кортіло її відтворити.Але

для цього треба піти кудись далеко, де нема людей.А третя пісня ще мала прийти до мене .Вона мусила веселити серце.Я вірив, що така музика існує, як існують світло і темрява, жар і холод.

Хоч я й навіяв князю приємні спогади, він був трохи розчарований.І , перш, ніж відпустити мене, мав знайти для мене якесь місце серед своєї челяді, або прогнати, у що я не дуже вірив.Він гукнув стражника, котрий мав стояти за дверима, але ніхто не з"явився.

— Що таке? – здивувався князь. Гукнув голосніше.Знову нічого.

У мене з"явилось лихе передчуття.

— Піди подивися, де мої слуги!

Я виглянув за двері. Два велетні-охоронці сповзли на підлогу й солодко спали, правда, не випустили з рук мечів.

— Вони заснули, князю, — сказав я правду.

— Як заснули?!

Князь схопився зі свого пишного сідала й вискочив у сіни, і завмер від побаченого.Тоді побіг далі, а я за ним.Уся челядь, що прислуговувала йому в теремі, теж спала.Хто де.Якби не хропіння й щасливий вигляд кожного князівського слуги, можна було подумати, що вони мертві.Зате на подвір"ї все було гаразд.Люди були трохи млявими, однак кожен продовжував робити свою справу.Тоді ми з князем вернулись назад.

— Розбуди їх! – наказав він.

— Я не вмію.

— Розбуди!

Я поторсав стражника за плече, тоді смикнув за руків"я меча.Той щось пробурмотів, випустив меч, і перевернувся на другий бік.А князь затягнув мене всередину покою і почав мною трясти:

— Хто тебе навчив цього, вилупку? Ворожбит чи Купець з Добромиля?

Я видушив з себе:

— Я...сам придумав.

— Такого не придумаєш! – гаркнув князь. – Господи, помилуй! Та я цих горе-вояків пошлю чистити гній з-під корів і рити підземний хід. А якби зрада?

Видно, він дуже боявся зради, бо аж лице пополотніло.

— Вони не винні, — сказав я і, вирвавшись з його рук, відступив за стіл. – Вони скоро прокинуться, бо пісня була коротка.

— Я їх уб"ю! А тебе...Ти знаєш, що роблять з опирами?

— Я не опир! Не опир, не опир...

Від страху, що мені можуть відрубати голову, як Купцю з Добромиля, я заплакав.

Князь почав ходити довкола стола, а я намагався дістатися дверей.Очі в нього чомусь щохвилі мінялись.Спершу були сиві, потім зелені, а далі чорні як вугіль.Він думав. Можливо, не тільки про те, як

вийти з цієї скандальної ситуації.Я не насмілився втекти.Від долі не втечеш.Раптом князь спинився й тихим голосом спитав:

— А ти міг би приспати ворожу рать? Тоді ми б усіх перебили.

Мені стало гидко.Я й слухав і читав Євангеліє, де сказано, що люди мають любити одне одного і "Не убий".Як же це убивати сплячих ?!

І я відповів крізь сльози:

— Може, й зумів би, але не хочу! То не по-християнськи.

Та князь знову почув те, що його цікавило, проігнорувавши моє пояснення:

— Ти ж тепер мій слуга, чи забув? Що повелю, те й зробиш..Не бйся, матимеш усього вдосталь. Найперше я тобі сап"янці справлю...Хочеш сап"янці?

Якби він сказав, що пустить мене до книжок, це була б велика спокуса для мене.Бо слуга повинен слухатися пана і не відповідає за свої вчинки.Але згадка про сап"янці відчинила вікно в моїй пам"яті: я побачив купця, як той кидає червоні сап"янці заплаканому отроку за те, що скривдив його. Видно, Купець з Добромиля був щедрим і жалісливим, тоді як мої сльози князя не зворушили і він вирішив скористатись з мого дару, зробити мене спільником убивства.

Я похитав головою:

— Не хочу!

Видно, він зрозумів, що я не ласий до взувачки.Зрештою, я ходив босий, тільки взимку надягав якісь постоли, завжди завеликі на мою ногу.

Князь підійшов ближче і я відступив крок назад

— Чому ти не хочеш мені допомогти, своєму князеві?

— Я вбивати не хочу.

— Але ж се таті, розбишаки, нехристи.Вони край наш плюнлрують, маленьких діток на списи настромляють...Хіба тобі не жаль наших людей?

Це був вагомий, політичний, аргумент, на який я б не знайшов слів, щоб заперечити.Проте я не відчував себі їхнім.У мені текла інша кров.Може, якби я звідав ласку від тих двох чоловіка й жінки, яким мене позичив Купець, то б ставився до тутешніх людей, як до своїх.Один Купець з Добромиля повівся зі мною по-людськи, хоч і був опирем.Я не звільнився у нього зі служби.Тому сказав, хапаючись за соломинку:

— Я не можу бути нічиїм слугою, крім Купця з Добромиля.

Я думав, що він мене зараз приб"є за зухвальство, але князь, слід віддати йому належне, був гнучким політиком:

— Мені подобається така вірність померлому панові.Отець настоятель просив віддати тебе йому, ти ж чув. Але я не вчинив цього, сказавши йому, що ти врятував святу обитель від безчестя, ким би не був.Поживи тут, а я подумаю, чим тобі зайнятися, щоб не їв дармо хліб.Віддай мені сопілку...Щоб це більше не повторилось.

Мені трохи було шкода своєї сопілки, але внизу росло чимало калини, і я зможу вирізати собі нову. Не сопілка має чари, а мій подих.

Я вибіг з княжого покою.Охоронці далі спали.Я смикнув одного за ніс і той розплющив очі.

— Мовчи, — приклав я палець до уст, — Бо як князь побачить, що ти заснув, пошле тебе чистити стайні!

Те саме зробив і з другим охоронцем.Я боявся,що князь, коли про цю пригоду дізнаються бояри, суворо покарає безневинних слуг.А потім пішов до свого знайомого, майже приятеля.Його звали Кирило.Я міг би спати на долівці у його комірчині.

— Ну, — спитав він, — до якої роботи приставив тебе князь?

Я здвигнув плечима:

— Казав, шо подумає.

Кирило не спитав мене, чому я так довго пробув у княжому теремі, й без результатів.Лише посміхнувся:

— Пусте! Якби ти був сином боярина, наш князь довго би не думав.Ці бояри свого завше допильнують.Я думаю, лишишся серед двірської челяді, як я.Будемо по гриби ходити, ягоди..Любиш збирати гриби?

Я кивнув.

— Підемо влітку...

Від його спокійної мови потрохи став кришитися лід, що наріс на серці останніми днями. Два дні мене ніхто не чіпав.Я помагав старому коло дров: він рубав, а я носив.Ще ми підмітали двір, носили воду.Увечері ми сиділи на порозі кухні й балакали про те-се. Кирило

приносив різні чутки, що могли прояснити сенс мого перебування в Замку, і якось спитав, до чого я маю схильність.

— До читання книжок, — відповів я і почав креслити патичком у поросі буквиці і складати їх у слова.

Старий зачудовано дивився, а тоді сплеснув руками:

— Йой, синку, ти такий вчений, що мені аж встидно коло тебе сидіти! Але подумай добре над тим, що я тобі зараз повім!. Шість раз по десять літ прожив я на світі, але ніколи не чув, щоби хтось став тим, ким хоче. Я виджу, що ти з якогось знатного роду, бо маєш особливу поставу й делікатний до грубої роботи.Та сього мало, щоб тебе пустили до книжок.Ти знаєш, кілько вони вартують? Кожда— ціле велике село.Бігме! Тому князь воліє, аби книжки писали в його монастирі, під боком, бо так можна й ціле княжество спустити..

"Ага, — подумав я. – коби ти знав, чоловіче добрий, який шляхетний мій рід! Отець – мрець, а мати – відьма. Лука мені ясно сказав, з чийого поля ягода.І я не відрікаюся від свого роду, тільки хотів би бути добрим і не чинити нікому зла."

Князь і його наближені хотіли скористатись моїм даром, і боялись водночас, а от прості люди , як-от цей Кирило , бачили в мені дитину-сироту, котрій треба допомогти знайти своє місце в світі.Навіть мої попередні господарі, хоч і не вважали мене рідним, не бажали користати з чужої дитини, й були незмірно ліпші від тих ченців, що послухали опира і послали мене в підземелля, звідки перед тим витягли чотирьох мерців.Ліпше триматися простих людей. Так я думав тоді, не знаючи,що одна іскра страху здатна і таких людей перетворити на стадо худоби, котре топче усе на своєму шляху.

Я дуже не хотів, щоб Кирило дізнався про моє попереднє життя, бо він би цього не зміг витримати.Забув сказати, що родом він був з-під Добромиля, але ніколи не розповідав мені про свою родину.

Через пару днів мене покликали до боярина-чашника і той звістив княжу волю: бути мені княжим куштувальником.Такої професії зараз немає, але ви , певно, чули, що в давнину вельможні особи тримали при собі слуг, котрі мали куштувати кожну страву, перш, ніж той буде їсти. Офіційний куштувальник Лева Даниловича зламав собі ногу, впавши з коня, і лишився у Львові.Труїли тоді часто, за ромейським звичаєм, князів— суперників, бо князів було більше ніж князівств, тому ремесло куштувальника було небезпечне.Та я гаразд і не розумів, що таке отрута, й вирішив, коли мені щось не сподобається, то втечу. Замкові ворота легко випускають, але тяжко впускають.

— То гарна робота, — пояснював мені чашник.— Покуштуєш трохи того, трохи сього, і вже ситий.І то лиш на пару місяців.

Він ніби мене умовляв, і разом з тим, й себе, бо в душі противився моєму призначенню. Куштувальниками ставали раби, а я вважався купецьким сином. Кирило сприйняв цю звістку дуже болісно:

— Ще світ такого не видів, щоб дитя ставили куштувальником! Бояри,як понапиваються, непотребні слова говорять, а ти мусиш то слухати! Ой, хтось має на тебе зуб, синку! Хоче тебе зі світу звести.Князь наш до того не міг додуматися.Видно, ти мені не все розказав.І не розказуй, бо се небезпечно для нас обох...

"Такий старий, а боїться, — подумав я – Наіщо боятися, коли все життя позаду, і вже нічого у ньому , крім смерті, не може статися?"Те, що кожен на тому світі комусь служить,не дивувало мене зовсім. Прості люди служили боярам, бояри – князю, а князь – боярам і простим людям. Усе замикалося в коло.Ченці та священики служили Богу, як земному володареві, якого бачили лише на образах.Те, що треба комусь служити,

я приймав, як даність. У сьому світі не може бути по-іншому. А от на тому світі, напевно, не треба вже нікому служити.

Власне, моя служба була легка, і я мав нагоду послухати розмови за столом. Та саме настав Великий піст і князь ревно його дотримувався, а у п"ятницю пив хіба воду.І не давав жодних бенкетів для бояр, більшість яких роз"їхалась по домівках.Підземний хід ще не викопали, робота йшла повільно, і то тільки вдень.

Я мав багато часу.Князь намагався мене не помічати , й ми ніколи не залишались удвох Тому я часто вибирався до лісу, насолоджуючись співом пташок, запахом квітів і свіжими соковитими барвами молодого лісу. Гори мене приваблювали, особливо одна синювата вершина, на якій не було лісу, і вдень маківка гори просто потопала в сонячному промінні.Та я не пішов туди, бо не встиг би вернутись до вечері, а як карають челядь, я вже бачив, і не міг чути свисту канчука.Мене ніколи ніхто не бив, і я не знав, як це можна підставляти спину й чекати, доки не закінчиться екзекуція.Тому шанувався і дуже боявся, щоб не покарали єдиного мого друга серед людей – Кирила.Я бачив його спину, коли він мився: уся в давніх рубцях.Тут ніхто не був у безпеці.Князь боявся зради, отрути, старості, війни, і бояр, котрі чигали на його відставку, як круки коло тіла вмираючого.Мені прикро було на те все дивитись.Нарешті я вирішив зробити собі нову сопілку, щоб грати на ній далеко від людей, бо в Замку цього ніхто б мені не дозволив.

Вирізав її з калини, що росла в потоці, і ховався з нею, щоб трохи підсохла деревина.Ще перед постом князь їздив на лови, і тоді подвір"я вкривали трупи оленів, ведмедів, і запах загуслої крові, солодкавий трупний запах витав над Замком. Вам може здатися дивним, пане докторе, що у ті варварські часи хтось міг жаліти звірину, коли людей мали за ніщо.Повірте, що і тоді це було…люди не дивились на тварин, як на їжу, а як на братів по крові.Ті люди, котрі орали, сіяли, пряли і ткали, ніколи не знали, чи зберуть урожай. Вони терпіли так само, як олені, вепри, вовки чи ведмеді, від голоду й стихій, а на старість ставали нікому не потрібні.Діти, про яких вони піклувалися, дбатимуть не про

них, а про своїх власних дітей.І цю велику природню драму не здатний навіть перемінити Христос, котрий прийшов, аби навчити людей милосердя і відділити від звірів.

Була великодня п"ятниця, коли князь не пив навіть води, а челядь лаштувала вози , щоб відвезти харчі до Лаврова, де князь мав справляти Паску, і я, звісно, мав теж туди їхати, і чувся неспокійно, бо я вже звик не вертатись, як тільки покидав якесь місце.Тому вирішив спробувати нову сопілку, чи не забув на ній грати.Я вийшов за возом через ворота і повернув убік.Треба було знайти дуже глухе місце, якнайдалі від людей, але не печеру, бо вона могла обвалитися від тої пісні. Я забрів аж на дно яру, де ще лежав посірілий сніг, а під ним сльозився маленький потічок.Я обдивився краї яру, чи нема там навислих брил і дерев з надірваним корінням, а тоді сів на купу торішнього листя й заграв.Голова одразу почала страшенно біліти, однак я не міг кинути сопілку.Вона ніби приросла до моїх уст.У цій музиці була смерть, якщо не всіх, то безлічі людей, і якби я мав хоч дещицю тих почуттів, то моя людська душа відлетіла б назавжди. Ви не можете уявити, яку силу тримав я своїми дитячими руками, яка мене могла чекати за це кара, і в які пута я себе закував.Сопілка стала гарячою.Тільки коли вона спалахнула, я впустив її, і вона впала на камінь, згорівши дотла. Але сам я був холодний, як сніг, що лежав піді мною.Він міг розтанути лише від тепла землі, бо сонце сюди ніколи не потрапляло.

Я кинувся тікати з того страшного місця.Переді мною спалахували різні картини.Я бачив, як мати кладе мене на паперть церкви, я бачив себе скорцюбленим у її лоні,я бачив, як тіло мого мертвого батька вкидають у вогонь.Я побачив як живу матір, прив"язують до стовпа, і як полум"я лиже її босі ноги.І вона кричить: " Помстися!"Я бачив себе серед вовків, як вони лижуть мені лице, а я дивлюся в їхні жовті очі.Те, з чого я почав свою розповідь, з"явилось у моїх видіннях.Я лиш з"єднав усе докупи.Кожна картина починалась з блискавки, що пронизувала мене з голови до п"ят, а потім я її бачив.Наостанок переді мною з"явився ворожбит, у якого стримів з грудей ніж.На його обличчі не було ні болю, ні страху, лише здивування

Потім я впав на горбку, серед пахучих квітів, довкола роїлися бджоли, джмелі й метелики.Серце моє несамовито гупало. Із дзвініці монастиря долинав монотонний дзвін по Спасителю, що вмер у п"ятницю за нас на хресті.Я досі не розумів, чому Отець не відділив колись праведних людей від лихих, а змусив їх мучитись вкупі, і пощо він під час потопу знищив усе живе, бо ні звірі, ні рослини не мають гріха. І як уже Всевишній не зробив того, то мені, слузі чийомусь довіку, не треба перебирати, а спробувати жити поміж різних людей так, як велить мені серце.Се трохи укріпило мій дух, однак, чим ближче я підходив до Замку, тим більше нагадував цуценя, котре нашкодило і боїться стрітися з господарем, правда, без підібганого хвоста, бо його я не мав, а, значить, не був опирем. Зате з вогнем у очах, що пожер мою ретельно вирізану сопілку.І там я почув страшну новину.

Мій єдиний приятель Кирило накладав дрова у піч, звідти вихопився огонь й підпалив на ньому одежу.Її не вдалося погасити.Очевидно, це сталося тієї миті, коли загорілась моя сопілка.Серце мені пронизав незнаний доти біль, коли я побачив його геть обгорілого й чорного, ніби у нього вдарила блискавка, тільки лице лишилося неушкоджене.Він лежав сам у нашій тісні комірці, де на стіні висіла вбога вервиця з поморщених плодів шипшини, і чекав, доки прийде хтось з монастиря висповідати перед неминучою кончиною. Я сидів коло нього і плакав Як мені не було гірко, я думав над тим, котра із смертей прийшла до нього.Та тут Кирило розплющив очі й сказав:

— Прости мене , хлопче.Перед священиком я буду сповідатися в інших гріхах, а перед тобою в одному.Чуєш мене?

Видно, бідака почав уже втрачати слух, і я злякався, щоб він не вмер.Нахилився над ним і сказав:

— Говори, Кириле, я добре чую!

— Ти як янгол, — прошепотів старий.— Мені встидно...Князь приставив мене до тебе вивідачем.

— Ото й усе? Але ти мусив чинити, як тобі веліли!

— Не мусив, ні, — застогнав Кирило. – То дітвака можна примусити, і то не кожного.Князь обіцяв мені волю.

— А хіба ти не вільний? – здивувався я.

— Я – раб.За борги.І тепер вмру рабом , ще й до того ж безличним.Я кожний день мусив доповідати боярину-чашнику, що ти робиш, і вбити тебе, якщо побачу з сопілкою чи свищиком...Не знаю чому, але всі кажуть, що ти ... – далі його почало щось дусити і він зовсім тихо прошептав: Прости, мені буде легше...

Мені не сподобались його останні слова: він випрохував у мене прощення, а не просив.Та я згадав слова Ісуса, що треба прощати сім по сім разів, і мовив:

— Добре, я прощаю тобі!

Бог і так його простить, подумав я.Хотів сказати, що на тому світі він не буде рабом, щоб втішити наостанок, але тут увійшов священик, і я мусив вийти.І зразу ж по тому Кирило відійшов у інший, кращий, світ.

Але на тому не скінчились наслідки мого екперименту.На другий день мені веліли їхати з князем Левом Даниловичем у Святий Онуфріївський монастир в Лаврові.Це було зовсім недалеко.По дорозі проїхали велике село Тершів, а далі поміж гір, вздовж річки, доїхали до самого Лаврова. Пардуси зостались у Замку і я їх більше не бачив, бо через півроку князь подарував їх синові Юрієві, котрому згодом віддав свій титул і всю владу над князівством Галицьким.У князя я помітив перев"язану руку й спитав одного челядника, що сталося:

— Та кажуть, що вчора попікся до свічки!

Мені стало соромно.Все-таки князь міг би мене позбутись, якби хотів, але його лицарське достоїнство не дозволило розправитись з малолітнім хлопцем.Він чекав, як мудрий муж.Важко лишатись спокійним і врівноваженим, маючи таку велику владу над людським життям.Але з іншого боку, він підстерігав мене, як ловець звірину, коли вона себе проявить, хоча мого слова – клятви на Святому Письмі могло б вистачити.

Наш князь старівся на очах і навіть погляд його якось вибляк.Їхав, як завше, верхи,у скромній одежі, змучений довгим постом.У великодню суботу не було вже суворого посту, тому випив князь трохи узвару з диких грушок, без краплі меду.Зате на возах позаду везли паски, хліби, смажене й печене, діжечки з медом і угорським вином для пригощання ченців монастиря Святого Онуфрія.

Лаврів виглядав багатшим ніж Спас.Там стояли мурована церква й дзвіниця, викладена з дикого каменю, схожа на сторожову вежу, і воду там брали не з криниці, а з потічка, що витікав з гори і по кам"яному ложу прямував просто в монастир. Мені тут сподобалося. Ченці виглядали привітнішими, а молодий послушник Йоан показав мені раку з мощами святого Онуфрія: маленьку срібну скриньку, саджену самоцвітами,де зберігався палець святого.Я дізнався, що патрон монастиря був королевичем, але зрікся корони й прожив понад шістдесят літ в пустелі.

Послушник засміявся і шепнув:

— А наш Лев Данилович 60 літ був князем, а тепер хоче вмерти в пустелі.Чи ж не дивно?

Я теж посміхнувся, але нічого не сказав, бо страшне не те, що входить у наші вуха, а що виходить з наших уст.Тим паче, що послушник

був не набагато старший від мене й не сказав це зі злості.Ми готували церкву до нічного богослужіння разом з іншими ченцями.Навіть князь зазирнув туди, глянув на мене і схвально кивнув. Я втішився, бо мене могли послати на кухню чи до конюшні. Мені було радісно чекати, коли дзвони возвістять Воскресіння, бо тоді всі люди веселі й щасливі.Ся ніч видалася мені довгою, і я тихенько вибрався з церкви, став надворі, де урочисто сяяли великі круглі зірки.Я чув, що ніби зірки – то душі вмерлих. І тепер їх на одну стало більше. Я згадав за нещасливого Кирила, котрий просив у мене прощення, а я не попросив у нього.Тепер я сказав, дивлячись на зорі: " Прости мені, Кириле!"

Як зійшло сонце, сіли князь з настоятелем монастиря, ченцями та боярами за великодню трапезу.А я мав куштувати кожну страву, і вперше замислився, що, мабуть, ліпше бути ченцем чи хоч би послушником найубогішого монастиря, тільки не робити того, що личить хіба псові.Та що й казати: на Великдень сирота – двічі сирота.

Спершу вкраяли паску, спечену в Замку, що стояла перед князем.Була вона висока, жовта від шафрану і яєць, посипана маком.Я взяв маленький шматочок, поданий княжим чашником і поклав до рота.Нестерпна гіркота обпекла язик і я так затрясся, що княжі охоронці за моєю спиною забряжчали зброєю.

— Що, синку? – обернувся настоятель.

— Та гірка ж! – видусив з себе я і , не знати чому, сльози полилися з очей.

— Що за дурниці! – буркнув князь і його висхла рука, поплямлена старістю, відсунулася від шматка, що вже було поклали перед ним на срібний таріль.

Всі дивилися на мене, чекаючи, що я зараз почорнію на виду й заб"юся в корчах.Але паска просто була гіркою, наче полин.

— Гірка, — повторив я ще раз.

Чашник взяв мене за вухо й просичав:

— Князь посадить тебе на палю, як збрехав!

-Чого ви від мене хочете? – заревів я. – Самі покуштуйте!

— Еге ж, покуштуй, Миколо, — спокійно мовив князь. – То ти мав пильнувати, чи все дали до тіста. Не бійся, хлопець живий! Чи мені першому спробувати?

— Господи, помилуй! – застогнав настоятель.Він так старався, щоб усе було як слід, аж мені стало його шкода.Та хіба я міг перемінити гіркий смак на солодкий?Се неможливо: солодке може згіркнути, а гірке має більшу силу, ніж солодке.

Чашник помалу поніс дрібочку до рота.

— Христос Воскрес!— іронічно нагадав йому старий князь, однак чашник закашлявся і виплюнув у жменю свячену паску.

— Та й гіркезне! – просипів, тягнучись до води.

Тоді князь відкусив і собі.Але не виплюнув, проковтнув.

— Таки гірка.Правду каже отрок.Тепер спробуємо лаврівської паски, раз спаська не вдалася.

У трапезній стояв страшенний гармидер, аж князь мусив прикрикнути.Лаврівська паска виявилась доброю.А жоден з хлібів, привезений зі Спаса, не годився навіть для псів.Довелося через пару

днів його закопати.Ви не уявляєте, як се страшно закопувати хліб у землю!

— Знаю, — сказав лікар. – У тридцять третьому році до нашої лікарні привозили людей з дистрофією.Вони розповідали, як їхнє збіжжя гноїли в ямах..

— Я бачив ешелони над Збручем, які везли із заходу хліб вмираючим з голоду.Ви знаєте, що їх не пустили?

— Ні, — чомусь пошепки відповів Олексій Іванович. – Звідки мені знати? Розповідайте далі...

— Далі було ось що.Я боявся лиш князя, бо той, здавалось прозирав мене наскрізь і міг пов"язати смерть Кирила з нестерпно гірким смаком хліба, випеченого того дня. Проте його високе становище зобов"язувало бути стриманим.Увечері він закликав мене до своєї келії й сказав:

— Мій куштувальник завтра прибуде.А ти лишаєшся тут.Отець-настоятель вподобав твою покірність, а я не сказав, що ти за пташок.Сам знаєш, що тобі буде, як тут станеться ще якийсь дивний випадок.Йди!

Отже, він здогадувався. А я зрадів, що лишаюся у Лаврові, бо те життя, яке мав у Замку, мені давно не подобалося.Я почав співати у хорі: отець-настоятель розпізнав у мене добрий голос, тому й попросив у князя. Принаймні, такою була офіційна версія.Невдовзі я навчився записувати музику крюками. Такі були тоді позначки замість нот.Я міг би записати навіть ту музику, що заколисувала і вбивала, однак волів зберігати її в надійнішому мсці – власній голові.Часом мене допускали до книг, прочитавши перед тим лекцію про поводження з ними і перевіривши, чи маю досить чисті руки.Ніхто не міг уявити, що книжки палитимуть колись на вогні. До цього загубленого в Бескидах василіянського монастиря не доходили чутки про єресь та інквізицію.

Так минуло два щасливі роки, за які мене навіть полюбили, можливо, тому що не боялись, а я старався кожному догодити щирістю та слухняністю.Я навчився дуже важливої речі: знаходити втіху в своєму служінні, як це буває в родині.За цей час я жодного разу не змайстрував сопілки.Я вбирав очима все, що міг віднайти в книжках, навчившись латини, грецької, а також мови угрів та ляхів.Руки мої стали білими й бруднилися лише чорнилом. Бачучи такі старання, дехто зі старших ченців почав заводити у моїй присутності мову про переваги віри над знанням, серця над розумом, і про ті спокуси, які супроводять чоловіка на його життєвій дорозі.Життя дало їм чимало уроків зневіри, розпачу, зради, а я майже нічого не знав про сей світ, а те, що знав, призабув.Проте я шукав опертя власній душі, довірити яку не міг нікому. Я не забув про свого пана, Купця з Добромиля, навіженого його пажа Луку, і Ворожбита.Часом мене починала боліти голова і темніло в очах.Я здогадувався, що Ворожбит з Бусовиськ відшукав мене й намагається довідатися, яким я став.

Через два роки князь Лев Данилович залишив свій княжий стіл синові, Юрію Львовичу, й оселився у Замку на постійно.Він прибував до Лаврова три-чотири рази на рік, обов"язково на Великдень, тепер уже без куштувальника, бо не становив спокуси для убивць.У такі дні я боявся потрапляти йому на очі, чувся трохи перед ним винним через ту гірку паску, а також не хотів, щоб він забрав мене до Замку, бо те, чого я навчився, засохло б на Замковій горі.Я спостерігав за князем, співаючи в церковному хорі: він дуже постарів.Чоловік старіється від безділля.Тому й хворіє, втрачаючи волю до життя, особливо, коли йдеться про особу високого становища.Тільки смирення перед Богом дає змогу примиритися зі старістю, яка у ті часи здавалась гіршою за смерть, тому рідко хто доживав до неї.У монастирі розповідали бувальщину, як наш князь одного разу далеко в лісі , полюючи за вепром, надибав старезного діда.Той мав при собі кусень черствого вівсяного ощипка й щербатий горнець з водою.Був одним з тих, кого діти відвели до лісу вмирати.Таке чинили зі старими в голодні роки. Князь заплакав як дитина і забрав діда в Замок під свою опіку.Однак той на другий день помер.Ченці завжди плакали, розповідаючи се. І я

також був зворушений цією щирою, а не позірною, милістю до нещасного, покинутого всіма, чоловіка.Князь, бодай раз у житті, поставив себе на місце простого люду. Хоч ніхто не відвів би його до лісу на голодну смерть, він у душі зазнавав приниження, усвідомлюючи себе безпорадним і самотнім.Я ж мав передчуття, що князь згадає за мене і звільнить від служби, перед тим, як стане на суд ангельський і Божий.

Це сталося наступної осені, коли сонце пекло вдень по-літньому, а вночі трава хилилася, підтята невидимим інеєм. Князь послав по мене, лежачи на смерному одрі.Тіло його роздуло від водянки, і він дуже мучився. За два дні перед тим його постригли в ченці і дали ім"я Василій.Так звали його вуйка, волинського князя.Мене привіз до Спасівського монастиря озброєний охоронець.Там багато чого змінилось: побудували велику церкву, і напевно, дорили нарешті підземний хід, що забрав життя чотирьох копачів з Бусовиськ.Тільки князь Лев Данилович не міг уже ним користатись.Він чекав на смерть у просторій келії, переможений найстрашнішими ворогами — Самотністю і Старістю.Побачивши мене, відіслав ченців, з якими разом молився, і витяг з-під подушки сопілку,відібрану колись в малого приблуди:

— Заграй тої, від якої поснула моя сторожа!

Я взяв до рук легеньку сопілку й похитав головою:

— Ні, князю, вона не буде грати, бо всохла.Треба іншої...

— То зроби нову! – наказав князь і з нього одразу спала личина безпорадності.

— Нова ще має підсохнути, князю...

— Не мороч мені голови! То пересохла, то сира...Йди зроби нову і вертай скорше!

Я вклонився і позадкував до дверей.

— Чекай! Як ти се робиш?

У очах його ожила давня цікавість:

— Де ти се чув? Від духів?

Я подумав і хитнув головою.Хто ж як не духи, що їх видимо—невидимо у природі, створюють музику, і ми потім переймаємо її у них?

— Добре, — сказав начебто втішений князь-чернець. – Але про те не повинна знати жодна душа.Сам знаєш, що тобі за се буде...

Він не погрожував, а ніби застерігав.Може, й раніше застерігав, я лиш даремно його боявся.Прикро було бачити його духовну та тілесну слабкість, і я пішов, ковтаючи сльози, вирізати сопілку.Якби князь знав, що я вмію іншої, яка посилає смерть, чи вибрав би й тоді колисанку? Гадаю, все ж він хотів би вмерти під брязкіт мечів, а не під шепіт ченців.Як тільки я спинився на березі, біля калинового дерева, обвішаного кетягами ягід, хоч і червоних, та ще твердих, з монастиря донісся жалобний подзвін.І я опустив ножа.

Слуга з Добромиля сумно посміхнувся, і якось наче розгублено подивився на Олексія Івановича.

— Виходить, князь не дочекався вашої пісеньки, — підсумував трохи жорстко лікар.— Чи ви гадаєте, що грою на сопілці можна змінити хід історії? Якби ви приспали зараз цілий світ так, щоб потім він, нічого не пам"ятаючи , почав жити спочатку...Ви можете це?

Чоловік, котрий мав багато імен, однак вперто називав себе Слугою з Добромиля, знизав плечима:

— Ви робите прогрес у лікуванні, пане докторе! Ще вчора ви, мабуть, були впевнені у тому, що жити з часом стане краще і що комунізм вимагає жертв, а нині хочете приспати цей потворний, злий і вбогий світ, якого вже не врятує ні перша пісня, ні друга.

— Я не князь на пенсії, — розгнівався Олексій Іванович. – Я хочу, аби ви розбудили людей тут, в лікарні.

— Ще не час.Хворий потребує спокою, щоб не виникло кровотечі.Ви це знаєте незгірше за мене.А тим часом я розповім вам про добрих людей, яких стрів по дорозі в Добромиль.

ЛАВРІВ, 1302 рік

Я й гадки не мав, стоячи з опущеним ножем під калиною, що комусь може спасти на думку, ніби я пришвидшив смерть князя.Але такі чутки з"явились.Вони прибули до Лаврівського монастиря разом з тілом князя Лева Даниловича, котрий заповів поховати себе саме там, де знаходилися мощі святого Онуфрія, перського королевича. Ні, мені ніхто нічого не казав, та досить було впасти найменшій тіні на отрока без роду й племені, щоб він став небажаним.І моє рвіння до науки стало в очах оточуючих нічим іншим, як гординею.Голос мій почав ламатись, і я вже не співав.Я розумів, що не хочу ставати ченцем і бути ним довіку, а,отже,терпіти немає сенсу.Я вирішив піти з монастиря, поки моє життя не перетворилось на пекло.Оскільки я був послушником, слід було забезпечитись від погоні.Сказав, що йду буцімто до лісу.Нехай думають, що мене розірвали дикі звірі.

Я вже мав 13 літ, будучи в тому віці, коли тобі дають зрозуміти, що світ не для тебе, а ти — для нього.Саме тоді з"являється страх перед невідомістю.Я був обережний, йшов лісом попри дорогу на Тершів, звідки мав повернути на Самбір, а там розпитати дорогу до Добромиля. Куди ж іще я мав йти? Добромиль був для мене столицею світу.Я уявляв його великим містом, як на картинках до Біблії, бо досі не бачив міста

взагалі.Я був у монастирській одежі, щоб ніхто не прийняв мене за втеклого раба.На серці у мене була нудь.Я не міг більше жити у Лаврові, поруч з мертвим князем, чий дух не зумів вдовольнити піснею, якої він просив.Се був найвагоміший аргумент для втечі.Я пройшов добрий кавалок дороги, і збирався обійти Тершів, бо там мене міг хтось запам"ятати чи навіть упізнати.Щоб заспокоїти голод, почав шукати малину і суниці, а далі впав на траву й заснув під високим деревом.

Прокинувся від того, що ніби щось мене вщипнуло в серце, і я побачив, що світ довкола хилиться.То падало дерево, під яким я лежав.Я покотився убік, рятуючи своє життя.Може, дерево упало випадково, бо було старе і знявся вітер, однак чому саме тоді, коли я спав під ним? Геть розтривожений, я кинувся звідтіля. І мені здавалось, що тисячі очей зловтішно і трохи розчаровано стежать за мною.Тікаючи, я заблукав.Скільки не слухав, скільки не принюхувався, не придивлявся до трави, — ліс був цілком незнайомий.Я вибирався з одного яру і тут же мусив сходити в інший.Одежа моя порвалась від колючок ожини, і невблаганно наставав смерк.Врешті я помітив прогалину за деревами й кинувся туди. На галявині стояв кам"яний ідол – Перун, як я гадав, бо мав довгі вуса, геть обмазані чорною засохлою кров"ю. Неподалік було велике попелище, обкладене камінням.Там, напевно, сільські люди спалювали небіжчиків і справляли по них тризну.Звісно, місце те було неприємне, та я не мав куди більше йти, бо западала ніч і я міг потрапити до якоїсь ловчої ями.Я нарвав жменю малини й поклав на жертовний камінь, аби вмилостивити поганського бога.А потім відійшов убік і помолився по-християнськи.Там ліг собі під кущем, підмостивши трохи трави, аби було зручніше.Ніч була тепла, місячна, і я не хотів спати Роздумував над тим, що робитиму в Добромилі і чи залишуся там...

Але слухайте, що було далі...Десь опівночі я почув кінський тупіт, що наближався до цього потаємного закутка, а невдовзі побачив темного вершника на коні.Я сховався за грубий стовбур дуба, Перунового дерева.Вершник виглядав точнісінько так, як тоді, коли приїхав по мене за наказом Купця з Добромиля.Та, власне, це й був той хлопець, що став

опирем, бо не вродився ним, як я.І хоч він мене недолюблював, я зрадів, подумавши, що мій пан, хай від нього залишилась лише голова, знову подбав за мене.Тому я трохи несміло вийшов з-за дерева й покликав:

— Се я, Позичений!

Але коли той важко зліз із коня й пішов, хитаючись, до мене, я злякався.Лице його було біле, наче крейда, і якщо правда, що мертві ходять, то він був мертвий.Він наблизився так швидко, як це вміють лише опирі, й просто упав на мене.Я відчув різкий запах крові,й ледве не звалився сам, підтримуючи купцевого слугу, котрий напевно був смертельно поранений.Та він уп"явся зубами мені в шию, проткнувши її вмить гострими зубами.Я марно намагався його відіпхати.Він ссав мою кров, як п"явка й біль поступився запамороченню."Ну, що ж, — подумав я, — нехай нап"ється моєї крові, бо він її потребує."

Він не посміє мене вбивати, бо хоч і навіжений, але не злий.Ми з ним служимо одному панові.Та раптом він відтрутив мене і закричав страшним голосом:

— Проклятий! Проклятий!

І впав, задихаючись, на траву.А я коло нього, бо відчув страшну млість і світ довкола мене почав крутитися.З цієї круговерті вилетів Ворожбит, давно мертвий, з порожніми чорними дірами замість очей.Від нього смерділо гнилизною і на ліктях оголилася кість.Ворожбит нахилився наді мною і я з останніх сил ткнув його ножем, що не знати як опинився у мене в руці.На синьому труп"ячому лиці відбилось здивуваввння, як у моєму сні ще в монастирі, тільки тоді Ворожбит виглядав значно краще Мертве тіло почало обвуглюватись від невидимого вогню і врешті розсипалось на порох.Це було так неймовірно, що я аж відчув приплив сили й поповз далі від того страшного місця. Від тіла слуги відділилась темна тінь й увійшла в землю, а я відчув, що підіймаюсь над своїм тілом й пливу до тіла

купцевого слуги, в якого на грудях широка рана від меча.Я побачив коня в дорогій збруї, що мирно пасся в зарошеній траві, а далі на мою тінь шугнуло щось таке, ніби великий птах і вона впала...

Досі спокійний голос Слуги з Добромиля перемінився і Олексій Іванович, забувши з ким має справу, потягнувся до валер"янки.Та пацієнт швидко оговтався і далі почав говорити так само рівно й спокійно:

— Найгірше перші три дні, коли доводиться опановувати нове тіло, звикати до іншого зросту, іншого голосу.Для мене це було вдвічі тяжче, бо я мусив зайняти тіло мужа, котрий встиг чимало накоїти, за що й дістав мечем у груди, і його могли впізнати люди, яких я ніколи не бачив.

— Ви хочете сказати...

— Таке трапляється, коли опир вип"є крові дхампіра.Бідний Лука цього не знав.Він був у такому стані, що не розумів, хто перед ним.Отак за одну ніч я вбив двох опирів.Перший хотів випити мою кров, щоб врятувати собі життя. Йому я довіряв.Другий , я маю на увазі Ворожбита, хотів врятувати мене, а я його вбив.Бо тільки дхампір, син опира і відьми, може такого вбити.

— Але ж ви не вбивали купцевого слугу! – вигукнув Олексій Іванович і тут же схаменувся: "Чому це я підігрую душевнохворому чоловікові?"

— Моя кров для нього смертельна.Я мусив перебратися в його тіло, бо там була вся моя кров.І перший раз зробив це несвідомо.Якби я був звичайною людиною, то по смерті став би голодним духом, носферату. Очевидно, купецький слуга поспішив на запах людської крові, і опинився тієї ночі коло поганського капища.Однак я не закінчив ще розповіді про свою, так би мовити, ініціацію.

Моє колишнє тіло викликало у мене жах.Поки затягувалась рана , нанесена чужим мечем, я спалив його на поганському кострищі, а кості загріб у землю.Не кожному доводилось ховати самого себе, і я подумав, знаєте, про що? Мабуть, наше тіло створив не Бог, а Сатана.Для спокуси й гріха.Але душу дав нам Бог, тому вона так легко відділяється від тіла й не довго за ним тужить.І треба ж було, щоб після тієї страшної ночі я стрів двох добрих людей, котрі думали саме так.Я наздогнав їх на дорозі, що вела невідомо куди, й спитав, куди вони прямують.Старший посміхнувся й відповів приязно:

— Якщо Бог так захоче, то позавтра будемо в Добромилі!

Тоді я зліз з чужого коня і, ведучи його за вуздечку, пішов поруч з ними.

ДОБРОМИЛЬ, 1949 року

Надворі вже геть стемніло, раніше, ніж повинно було.Лікар мусив слухати розповідь пацієнта цей вечір, ніч і ...скільки той забажає.Старий психіатр, котрий перебував зараз у країні щасливих снів, похвалив би його за терплячість.Але ж Олексій Іванович був зараз цілком безпорадний: розповідь затягувала його щораз глибше, і його tabula rasa списував дивний і небезпечний чоловік, і скільки б він її не витирав, вона вже ніколи не буде абсолютно чистою. Коли Слуга з Добромиля зробив невелику паузу, лікар нагадав йому про пораненого, котрий досі лежав на столі у трупарні, й мав би уже відійти від наркозу.

— Справді, я забув! – посміхнувся той. – Та не переживайте! Коло нього найкраща сестра-жалібниця у світі.

Олексій Іванович уявив собі, що зараз у нього цілитиметься ота напівбожевільна жіночка, й зіщулився.Справді, янгол, — подумав він і мовив ущипливо:

— Не розумію, навіщо ви мені це розповідаєте? Я й так став вашим заручником. Ми обоє могли би просто відпочити .

— А хіба вам зле? Щось болить?

— Нічого не болить!

Бо справді за весь цей час його жодного разу не заболів шлунок, хоч вони пили лише чай.

-Якщо вам нічого не бракує, то спробую пояснити .Я не розказую вам небилиць, аби збавити час.Я хочу, щоб ви знайшли своє місце в історії, часі, щоби не блукали сиротою по світі, бо це недобре для вас і для усіх.Те, що я бачу ясно й чітко, для вас розмите, але ви маєте ще багато часу.Від еліксиру, що я вам накапав у чай, у вас не болітиме шлунок : виразка зарубцювалась.У вас виразка, а не рак.Якщо не вірите, обстежтесь у лікарів.

— Обов"язково. Ходімо!

Чомусь Олексій Іванович не мав сумніву, що в підвалі усе гаразд.Тільки-от втрата крові.Треба взнати, яка в нього група.І він нагадав:

— Той ваш послушник з Лаврова втратив багато крові.

— У мене є на це лік, — безтурботно відповів Слуга з Добромиля.

Олексій Іванович згадав жахливу сцену з вампірами й поцікавився:

— А що було б, якби йому перелили вашу кров? З медичної точки зору.

— З медичної? – замислився Слуга. – Він би став опирем, робленим. Спершу помер би, а потім ожив.

— Ну, це немає нічого спільного з медициною! – обурився лікар. – Якась чортівня!

— Коли буду йти звідси, подарую вам краплю крові на аналіз.Ви будете дуже здивовані!

Як не дивно, але в похмурій пивниці не було холодно.Не знати звідки взялася чавунна буржуйка, в якій горіли дрова.І дим виходив у отвір, ніби справді прихначений для пічки.Неподалік біля вогню на купі соломи лежала дитина.Вона дивилась на Олексія Івановича великими, недитячими і недорослими очима, не від світа сього.Жінка, котра сиділа коло пораненого , мала вигляд, ніби в її володіннях з"явились небажані гості.

— Все добре, — заспокоїв її Слуга з Добромиля.— Ніхто вас не потривожить.

Від його голосу обличчя жінки зразу пом"якшало і вона стала схожа на жінку.Принаймні, цього разу в її руках не було пістолета.

— Пан доктор переживає за свого пацієнта.Хотів переконатися, чи все з ним гаразд.

Риси жінки ствердли знову.Вона підійшла до дитини, опустилась на коліна, але чомуь не взяла на руки, хоч їй дуже хотілось це зробити: притулити дитя до грудей,як звичайна мати.Бідна жінка, — подумав Олексій Іванович, — котра живе за законами війни.Немудро вони чинять.Дитина може стати заручником.Ким ця партизанка пожертвує тоді? Невже ідея, безглузда, як кожна ідея, переможе в ній материнський інстинкт? " Йому боляче було на неї дивитись.Він відвернувся, нахилився над пораненим, що ледь не став

ченцем.Молодий, гарний, як усі ті, пострiляні, поколоті багнетами, лежали на площі перед добромильською ратушею.І дивились на них згорблені, сиві чоловіки й жінки, худі виснажені дівчата й малі діти з тупим виразом обличчя, які , крім війни, не бачили нічого в житті.Ні, Ількові нічого не бракувало.Пов"язка навіть не просякла кров"ю.Звісно, скільки лишилось у ньому тієї крові.Пульс і серце були нормальні.

— Він прокидався?

— Раз, але нічого не хотів, — відповіла жінка, простягаючи над буржуйкою руки.

— Вона виходжувала поранених, — сказав Слуга з Добромиля, який стояв у ногах недужого.

Лікар чув , що коли смерть стоїть у ногах хворого, той одужає.Смерть має стояти в ногах, а лікар – у головах.Ким насправді був цей чоловік, що розповідав такі неймовірні речі? Не був схожий на жодного пацієнта цього закладу.Лице його змінилось, набрало зовсім інших рис, і нагадало Олексію Івановичу товариша дитинства – Грицька, котрий шаленів за водою і мріяв стати моряком, аби ніколи з нею не розлучатись.Він втопився у Стирі під час літньої повені, і тіла так і не знайшли.Тому , здавалось, ніби він ніколи не вмирав.

— Ходімо, — сказав Слуга. – Ми тут не потрібні.Нехай відпочивають.

Лікар почув, як жінка зачинила за ними двері на защіпку.Вони почали підійматися сходами.

ДОБРОМИЛЬ, 1302 рік

Муж зовні, дитя всередині, той, хто називав себе і завжди називатиме Слугою з Добромиля, йшов м"якою дорогою, що звивалась між пагорбами, вів за собою коня і намагався не відставати від двох

подорожніх.Він хотів розповісти їм усе про себе, може, почує від них добру пораду. Йому здавалось, що ті добрі люди поставляться до нього зі співчуттям, і порадять, що робити з конем, одежею, які йому нагадували про страхіття останніх днів.Про те, що робити зі своєю душею, він ще не думав.Йому весь час здавалось, що зараз прокинеться.Не то він був хлопчиком, якому приснилось, ніби він лицар.Не то лицар, якому приснилось, ніби він хлопець-послушник Присутність цих двох людей заворожувала . Вони не кликали з собою, та й він спершу не мав наміру до них приєднатись, бо тоді незнайомі люди при зустрічі хапались за зброю, а безоружні ховались.Задля того, щоб у світі з"явилась довіра, люди об"єднувались в цехи, дружини, розбійницькі ватаги і церковні парафії.

Обидва подорожні, старший і молодший, взимку наймались рубати ліс, а решту року — пасти вівці чи переганяти худобу з Волощини на пасовиська у Бескидах.Проте не виглядали на простих людей.Були дуже побожні, і їхня мова, тиха і плавна, зачаровувала.З ними втеклий послушник чувся дуже затишно, і навіть почав усміхатись, слухаючи, як ті добрі люди вголос захоплюються білою піною квітів, ніжнозеленою травою, співом птахів.

Вони поділились з ним шматком хліба, благословивши якось дивно той хліб: простягнувши над ним руки.Так Ісус благословляв хліб на образі в Лаврівській церкві.А потім старший чоловік, що назвався Тимофієм, спитав:

— Звідки ти будеш родом, лицарю?

— Я не лицар, — відповів хлопець з очима, наповненими самотністю, — і се не моя одіж, не мій кінь.Я – найнещасніша людина на світі.

Він хотів сказати, що є убійником, але не хотів розчаровувати цих привітних людей, затьмарювати їхню радість від подорожі до Добромиля, якою вони так щиро тішилися.

-Тікаєш від когось?

— Ні, просто йду світ за очі.Ви не бійтесь, я нічого не вкрав!

— Хай буде Господь милосердний до тебе! Ми йдемо шукати роботи, але не кожна робота нам підходить.Ми не станемо вбивати ні тварин, ні людей, бо се – Боже творіння .Там, де править Князь світа сього треба бути таким, як ця травиця: спокійним і непомітним.А ти вмієш так?

— Я пробував.Так само, як ви, я не хочу вбивати. Найбільше я хотів би читати книжки і переписувати їх.

— Книжки – то тяжкий труд, — зітхнув Тимофій. – І пишуть їх на шкірі ягнят, що ми пасемо.Ні, я не хотів би писати.

— Та я більше писав на камінні й землі, — засоромлено сказав хлопець, уявивши собі тих біленьких ягнят.

— Я видів раз Святе Письмо.У церкві, — сказав молодший, Андрей.

— Теперішня церква не йде дорогою добра і не дає спасіння душі.

— Як не дає? – спитав хлопець, котрий п"ять літ прожив у монастирі.

— А чи знаєш ти, що таке спасіння душі? Вберегти душу від зла – ось що таке спастися. Коли ти , приміром, князь, боярин, сотник або тисяцький, то хоч би маєтки віддав на прикрашання й побудову храмів та монастирів, але до спасіння тобі далеко, і ти будеш нещасним чоловіком, бо над тобою Господь плаче, а Князь тьми скаче від радості.Знаєш, як Ісус казав: віддай усе і йди зо мною.Кажеш, одежа не твоя? Вона й справді не твоя. Віддай її бідним. Кажеш, кінь не твій? Віддай його тому, хто буде за нього добре дбати.Може, й тіло тобі здається наче не твоїм? А воно й так не належить тобі: ти позичив його на житло для твоєї душі і повинен тримати її подалі від всілякої нечисті

й скверни.Жити так, як жив Христос з апостолами – ото і є дорога добра, що веде до спасіння душі.Наш рід живе так уже двіста літ: не здіймається високо і не падає низько.

Хлопець уявив собі дорогу добра: така, якою вони йшли, золотава від призахідного сонця, обтулена пагорбами й кущами верболозу, за якими шумить бистра чиста вода.Та на лице його набігла тінь, бо знав, що в кінці тієї дороги – Добромиль, де на попелищі лежать в проростому бур"яні кості його господаря. І десь там – люди, котрі смертельно поранили молодого опира Луку, і впізнають його одразу. А що тоді буде – страшно навіть уявити.Меч висів, приторочений до сідла.Він навіть не виймав його.Може, на ньому досі людська кров.Якби він міг повернутись назад, ще перед тією ніччю, коли ще не пізно було повернутися до Лаврова..Шкода, що в Добромилі не було монастиря.Отак він розмірковував,а далі вони увійшли до якогось села.Він відчув непереборний острах перед людьми і їхніми житлами, що тулились до пагорбів, до половини вгрузлі в землю. Хлопець чув, що ті, хто довго жив у монастирях, не можуть їх покинути, бо не готові призвичаїтись до іншого світу.Вони втрачають щось таке в собі...

Скраю села була корчма, довга хата, коло якої стояли вози, і з кузні долинав звук молота по ковадлу."Зайдуть туди", — подумав хлопець про подорожніх, але ті навіть не глянули в той бік. Можливо, коня треба підкувати. Дався йому той кінь. Хлопець боявся цієї тварини, котра була єдиним свідком подій коло поганського капища.

Обличчя Тимофія і Андрія ожили.

— Дасть Бог, заночуємо в нашого приятеля. І ти з нами, лицарю, як не погребуєш...

Той уявив, як з"явиться у дорогій одежі з мечем у хижці вбогого хлопа, і його охопило гостре відчуття самотності.

— Ні, — сказав майже розпачливо, — Я поїду далі.

І щоб не слухати їхніх заперечень, вискочив на коня, крикнувши на прощання:

— Може, стрінемось у Добромилі!

Кінь охоче зірвався з місця і помчав у фіолетові вечірні сутінки дорогою, прокладеною усіма тими, хто шукає собі долі, чи навпаки тікає від неї...

— Що з вами? – спитав Олексій Іванович, коли вони вийшли нагору і їх стрінув гул вітру, що здійнявся надвечір.

— Та так, згадав собі дещо, — обличчя в Слуги з Добромиля виглядало якимось змученим.Та він випростався і сказав з іронічною посмішкою: Та ви не переживайте за дощ! Якби він падав насправді, Вирва вийшла би з берегів і затопила цілий Добромиль, а з полів, що на схилах змило б увесь грунт.Чи ви думаєте, що я хочу, аби не було врожаю? Се – ілюзія.Я навчився це робити дуже давно, не маючи учителя.Наді мною має силу лише магія життя.Ходімо, десь сядемо, і я вам розповім, як я заслужив собі репутацію святого юродивого у Добромилі.

— Отже, — почав він, вмостившись у кріслі, — добрі люди, котрих згодом стали називати єретиками, своїми розмовами заповнили в моїй душі пустку.До того ж я недаремно прожив кілька літ в монастирі, й приймав на віру людські слова.Тому решту мого шляху до Добромиля я зробив дорогою добра, спасаючи разом з душею тіло Тобто я не в"їхав туди ні переможцем-тріумфатором, ні завойовником, а приплентався голодний і зі зраненими ногами.

У першому селі я віддав пояс, обкладений сріблом, бідному священику, що мав п"ятеро дітей.

У наступному віддав чорну сукняну кирею вдові з малими дітьми, що не мали навіть сорочок.

Меч віддав парубку Ониську, котрий хотів податися в найми, а не мав на кого лишити недужу матір.

Срібний перстень з руки подарував молодій парі, яка йшла брати шлюб, кинувши його в кухоль з весільним медом, яким мене пригостили.

Чоботи-сап"янці віддав пастушкові-сироті, щоб мав у чому вийти до церкви.

Капшук з дрібними грошима дав чоловікові, в якого забрали нивку за борги.

А коня...Знаєте кому я віддав коня? Дівчині на придане.Вона мене поцілувала за це і то був перший поцілунок в моєму житті.

Решту одежі я виміняв на старе лахміття, за що мене нагодували.Тепер ніхто не міг би впізнати в мені Луку, бо така поведінка не була для нього звична.Чутки про мене сягнули Добромиля швидше, ніж я туди прийшов: юродивий, котрий роздає майно вбогим.Та в Добромилі я вже не мав чого роздавати.Люди чекали, що я повім їм щонайменше про кінець світу, чи зміни в їхньому побиті, сам не знаю, чого вони від мене чекали.А я натомість пішов на колишнє дворище купця і викопав його обгорілі кості, притрушені землею кимось милосердним з його земляків.Вчинив по-людськи, бо опирям се якось не спало на думку.Я ж не знав їхніх звичаїв.По тому відніс кості на гору, що мені сподобалася своїм веселим видом, і поховав на тому місці, де ми зараз знаходимося, де через кілька сот років збудували монастир.Зробив з двох патичків хрестик, помолився за упокій душі.Мені здавалось, що се не зашкодить моєму господарю, бо ж він хоч і опир, але був хрещений і ходив до церкви.Я сидів і дивився згори на Добромиль, намагаючись переконати себе, що я нарешті

вдома.Найбільше сподівався, що хтось дасть мені пораду, з чого починати життя.Ось я зійду в Діл, й хтось обов"язково мене запитає, хто я такий, чого шукаю, як оті добрі люди, й дасть якусь роботу, будь-яку, щоб я міг роздивитися довкруг себе й заслужити поліпшення мого становища, так, як це було в монастирі Спаса. Я не усвідомлював, яка небезпека мені загрожувала.Молодий хлопець у ті часи міг опинитися в рабстві, як приблуда, бо хто міг поручитися, що я вільний? Хіба мій господар, Купець.

Та репутація юродивого дала мені тимчасову безпеку.Правда, жоден з майстрів не взяв мене учнем.Одні казали, що їм нема чого вчити Божого отрока, інші боялись, що я можу роздати їхнє майно убогим, а ще інші вимагали плати за науку.Отже, я мав нагоду пізнати різних людей, але всі вони вважали, що з моєю головою щось не так, а я вважав, що се вони не хочуть йти дорогою добра.Жебрати я не хотів, та мені й таке навіть не спадало на думку, бо се пристало лише немічним, а я був здоровий, хоча й охлялий з голоду.До двору тивуна я не пішов і намагався обходити його стороною.Досить з мене було Замку.На моє щастя, тивун подався у справах аж до Львова, а то він швидко прибрав би до рук волоцюгу.Ні, добрі люди таки дали мені гарну пораду.Коли нічого не маєш, тебе довго не будуть помічати.Ночував я на колишньому дворищі Купця з Добромиля, яке вважалося нечистим місцем.За роки, що минули від пожежі там зосталося декілька обгорілих колод, під якими я зробив собі лігво, прикривши його гіллям і насталивши постіль з трави.Ніхто уночі не посмів би мене потривожити.Я тримався за це обійстя, поросле бузиною й кропивою, бо воно пов"язувало мене з господарем. Той мусив бодай з"явитися мені уві сні, хоч по правді мене мучило сумління, адже я згадував про нього лише тоді, коли потрапляв у скруту.

Врешті від голоду моє серце стало битися нерівно і почали причуватися різні звуки.Однієї дощової ночі я прокинувся від того, що про мене говорили якісь мужі.

Перший сказав:

— Він один з нас, браття.

А другий:

— Я чув, що він святий.Роздав усе добро.

І третій голос заперечив:

— Та ні, він не святий.Він прикидається, аби ввести нас в оману.Хоча, я думаю, він з наших.

Мені стало смішно і я озвався:

— Ваш чи не ваш, але я хочу їсти.Як не маєте чим мене закропити, то дайте мені спокій і не заважайте.Я чекаю вістки від мого пана, Купця з Добромиля!

Одразу по тому щось зашуміло і на мою голову посипались краплі дощу.А далі невидимий голос мовив:

— Ну, звісно, я знаю, хто се! Вставай, відведемо тебе до твого пана!

Я охоче підвівся і виглянув зі свого куреня, проте нікого не побачив.

— Де ви? Куди мені йти?

Не питав, хто вони, бо здогадався, що то напевно добромильські опирі.

— Іди на свист! – наказали мені.

Може, то навіть були злі духи, однак я пішов, бо після того, що наробив, вже нічого не боявся.Та, зрештою, я був у себе вдома і вірив,

що нічого злого зі мною не станеться, якщо поводитиму себе миролюбно й чемно.Я пробирався по бур"яні, перечіпаючись об обвуглені балки, а далі вийшов на чисте місце, а звідти на дорогу.Свист кликав мене на гору, де нині цвинтар, і я побачив якийсь двір, оточений високим дерев"яним частоколом.Брама сама розчинилася переді мною, і на подвір"ї , захаращеному діжками і підводами, я побачив дім, в якому блимало тьмяне світло.Очевидно, я мав туди увійти.

У просторій кімнаті з погаслим огниськом сиділо четверо старших мужів, а на чільному місці — мій господар, Купець з Добромиля.Він аж наче помолодшав, тільки виглядав дуже блідим.

— Ну, що тобі треба від мене, хлопче?

Я низько вклонився.

— Чого мовчиш, кажи!

Я нерішуче мовив:

— Якоісь поради, мій пане...Я ...я хотів би далі вам служити.

— І задля того, щоб мені служити, ти вбив мого найвірнішого, хоч і не наймудрішого, слугу, і мого ворога?

— Я їх убив захищаючись, про що дуже шкодую...

— Ні, він не наш! – буркнув старий опир, якого я впізнав по голосу, почутому щойно на згарищі.

— Гаразд, — мовив Купець з Добромиля, — а пощо ти моє добро роздав жеброті, наче Святий Миколай? Чого ж просиш у нас їсти? Хіба вони тебе не нагодували?

Один з опирів з рудою бородою засміявся скрипучим сміхом:

— Ні, на Святого Миколая він не схожий. Літами не доріс. Мабуть, прийняли за янгола, а янголи кажуть, не мають дірки в дупі, і тому не їдять...

— Правду кажеш, хоч я тим янголам під сорочину не заглядав, але треба вірити людям, — теж засміявся мій господар, а потім сказав без сміху: От, придивляюсь до тебе, хлопче, й думаю, чого у тобі більше: людського чи нашого? І дивно мені: людського у тобі мало, бо люди так не чинять, як ти. Люди – злі.А нашого теж у тобі небагато.Якесь з тебе чортзна-що!

Він аж сплюнув.Тоді я спитав, аби повернути розмову в бажане русло:

— Я теж хотів би вас, пане, спитати.Пощо ви казали мене позичити Ворожбиту?

— Колись взнаєш, — недбало махнув рукою Купець з Добромиля. – Ну, що, браття, мені з ним зробити? Найшов я його в самій сорочині на дорозі, хотів вивести у люди, а він знову валяється на пустирищі, голодний і обдертий.Який же з нього слуга?

Я подумав, що він справді має рацію. Адже згадував його лише, коли йшлося про мою долю.Тим часом купець говорив далі до своїх побратимів-опирів, ніби я не був присутній:

— Пощо мені здався взагалі слуга, коли я не маю ні товару, ні коней, ні дворища, та й не потребую того більше?

Я мовчав, похиливши голову.

— Ну, хлопче, ти й далі хочеш мені служити?

— Хочу.

— Добре, за те, що ти вважаєш себе моїм слугою і не боїшся говорити, що ти слуга Купця з Добромиля, я тобі допоможу. А також було вельми зворушливо з твого боку поховати мої кості на горі, що я любив з неї споглядати на мій Добромиль...Завтра тут проїздитиме валка з товаром.Знайдеш купця і віддаси йому сю золоту бляху.

Купець підсунув до мене круглу золоту бляху із витисненою бджолою:

— Знаєш, що се таке?

Щось ворухнулось у моїй пам"яті:

— Оберіг із самого Єрусалима?

Опирі почали дуситися зі сміху, а далі щось засвистіло, і зі стелі почав литися дощ.Я тільки тепер побачив, що над нами не було стелі, лише темне нічне небо. Далі зникли мужі, мій господар, і кудись ділися стіни...Я вже не знав, де я знаходжусь, бо стояла така густа чорна темінь, що я не бачив навіть своєї руки, і дощ цебенів як під час Потопу.Зате я в кулаці мав соломинку – бляшку з бджолою. Ви навіть не уявляєте, що се значило для мене! Я мав тепер місце в сьому світі. Крізь шум дощу долинули голоси добромильських когутів, і невдовзі по тому почало сіріти.Я стояв на горбі, тільки там не було жодного дворища.І навіть сліду по ньому.Непомітно перестав дощ, і коли на сході заясніло, переді мною відкрився вид на ту гору, де ми знаходимося з вами і де я поховав кості Купця з Добромиля, що став духом, для когось, може, злим, але для мене завжди він був добрим.І між цими двома горами лежав Добромиль.Хоч мене тут не вітали, й не годували, я не чувся чужим: щоб ступити крок, треба відштовхнутись від землі. Для мене ця земля звалась Добромиль.

Геть мокрий і посинілий від холоду, я присів за кущем, помітивши, як шляхом із гір наближається невелика купецька валка, оточена десятком озброєних верхівців.Вони спинились якраз під моїм пагорбом.Одні почали розпрягати коней, інші пішли з відрами до криниці, що стояла на подвір"ї корчми.Отже, я мав ще час добре роздивитись, з ким продовжу свою дорогу життя.

Я спостерігав згори за людським муравлиськом і ніяк не наважувався до нього приєднатись.Тремтів від холоду й переживання, а сонце все ще не сходило.А раптом той купець подумає, що я вкрав сю коштовну річ, чи то не моя валка, бо останнім часом мені не щастило, відколи я пустився у світ, якого зовсім не знав."Люди – злі", — згадав слова господаря.Вони не живуть за Божими заповідями.Окрім тих пастухів, з котрими я мандрував сюди.Вони казали, що доброго чоловіка завжди впізнаєш по його вчинках, а не по словах.Де вони зараз, Тимофій і Андрей? На якій горі, у якій долині пасуть овечок, з яких потім роблять коштовний пергамент?

Я зійшов крутим схилом, ковзаючись по болоті, й поранив руку об пагін шипшини.Коли краплі крові упали на золотий оберіг, той раптом став гарячим і заблищав, і мені захотілось його пошвидше віддати.Затиснувши цю, очевидно, непросту штуку в жмені, я спустився у діл і став роззиратися.Неподалік двоє слуг розкладали багаття.Я задивився на їхню роботу, і тієї ж миті зійшло сонце, і все , здавалося, задзвеніло.Одразу запарувала волога земля і з трави почала котитися роса.

Ніхто не звертав на мене уваги.Згодом я сам навчився ставати непомітним, коли вважав за потрібне.А зараз кожен був зайнятий своїм ділом.Я пішов поміж возів із запакованим товаром, звідки линув запах шкіри, в"яленої риби і меду, й став перед корчмою, де мав зараз відпочивати купець, бо поміж челяді я його не бачив.Як і належить скромному слузі, я не увійшов до корчми, а став чекати, доки він не вийде.Хоча з цією золотою бляхою-оберегом я міг бути радше посланцем, аніж слугою.Я поклав її на долоню, щоб промінь сонця впав

на золото і воно стало яскравішим, і відчув, що бляха стає холодною, як лід.Я ще більше захотів її позбутись.Раптом двері розчинились і на порозі корчми став високий молодий муж в купецькій дорожній одежі.Він дивився не на мене, а на золоте кружальце, вражено і з захопленням, ніби то справді була святиня із самого Єрусалима. "Коли так, то хай сам до мене підійде," – вирішив я.

Купець нетвердо наблизився до мене і спинився десь за три кроки.Мав він чорну бороду й чорні без блиску очі, по яких я зразу впізнав опира.Я боявся, що купець зараз вмліє від надміру почуттів, тому вклонився й сказав:

— Мене прислав до вас мій пан, Купець з Добромиля.

І простягнув йому оберіг.

Купець витер спітніле чоло й мовив тихо:

— Се велика честь для мене....

Він підійшов ближче й став на коліна, поцілував оберіг і тільки тоді прийняв його.Я чув, як він бурмотів:

— За що мені така велика милість?

Помітивши, що мій нужденний вид не має для нього жодного значення, я втішився.

— Виходить, я тепер Старший? – спитав він несміливо.

Хоч я й не розумівся на звичаях опирів, проте поважно кивнув.

— Не смію питати, але чи не передавав чогось славний Купець з Добромиля на словах?

— Ні, — відказав я, утримавшись від того, щоб поцікавитись, чи не має він для мене якоїсь роботи.Бо подумав, якщо мене зараз відпустять, без нічого,то нехай.З моєї душі наче сповз якийсь великий тягар.

Тоді купець низько мені вклонився й сказав:

— Я – слуга вашої милості.Чи не будете ласкаві завітати до сього вбогого пристанівку трохи перепочити?

Аж тепер я зрозумів, що бути Слугою Купця з Добромиля є більшою честю, ніж бути єпископом, чи боярином, або навіть князем.Ну, може, не більше, ніж князем, але й не менше.Та не дармо я мав стрічу зі Смертями в Спасівському монастирі: гординя роздимає чоловіка, як повітря ковальський міх.А для слуги – то погибель.

Я вклонився на знак згоди.Яка переміна долі! Без тієї золотої бляхи мені ніхто не кинув би навіть кусника вівсяного ощипка.Мій бідний опікун Кирило часто казав примівку: " Як не полюблять на брудно, то на чисто — трудно." Коли купець відчиняв двері, пропускаючи мене всередину, зумисне торкнувся потилиці й вражено пробурмотів: " Не може бути!"Я уявив собі, як усі свої думки, замикаю на ключ у льоху, глибоко під землею, а ключ кладу під камінь.Тому він і здивувався, наткнувшись на камінну брилу.

У корчмі я не був досі ніколи, тільки чув, що там спиняються і заночовують проїжджі.Корчмар низенький сивий чоловік, витріщився на мене, як на якусь дивовижу.Може, він щось і чув за мене, але ніколи не бачив. Купець , не дивлячись на нього, наказав:

— Вели подати усе, що маєш найліпшого, в окрему кімнату, для мене і сього шановного пана.І щоб, ніхто без мого дозволу туди не заходив!

А сам підкликав, очевидно, свого слугу і щось прошепотів йому на вухо.

У невеликій кімнатині стояв стіл, дві лави,а стіни були завішані шкурами диких звірів.Тут же було й ложе, щоб гість міг поспати.Нічого незвичайного.На моїх очах проворні корчмареві служки накрили стіл білим обрусом і заставили тарелями з наїдками, сам їхній вигляд викликав у мене голодну млість, і я відвернувся, щоб проковтнути слину.Купець посадив мене на найліпше місце , налив у срібний келих меду.Оскільки я був куштувальником у князя Лева Даниловича, то не чувся заскоченим такою гостинністю.Правда, я стояв за спиною князя і бачив, як поводяться бояри, доки ще не повпивалися.Я попросив лише чистої води і ячмінної каші з молоком, бо волів виказати в даній ситуації стриманість.Це вже зовсім збентежило купця. Він майже нічого не їв, не випускаючи з рук золоту цяцьку, яка справила на нього таке велике враження. Потім він спитав мене, коли я бачився з Купцем із Добромиля.

— Цієї ночі.

— Ага.А в якій подобі?

Я здивовано глянув на нього, а тоді згадав, що мій пан мертвий тілом, й відповів:

— У людській.Разом з ним було ще троє мужів у купецькій одежі. Він називав їх братами.

— Ага. А чи не казали вони, щоб я віддав тобі сю валку з товаром і двір у Перемишлі?

"Овва, — подумав я,— він, наче лукавий, спокушає мене! Тримайся, Позичений Сівачу!"

— Хіба ти не знаєш, що сталося з моїм паном?

— Знаю, чом не знаю... – зітхнув купець. – Наше ремесло – небезпечне.Отже, я мушу знайти цих татів і посадовити їх на палю? Минуло вже кілька літ, і я не певний, чи хтось серед них ще живий.Якщо залишився бодай один, то я його відшукаю й повипускаю кишки.

— Ні, і про це він не казав нічого.Мені здалося, що він хоче, аби я деякий час пробув коло тебе.

По лиці купця пробігла тінь.Він встав і почав ходити по кімнаті.Нарешті спромігся сказати:

— Мені не дано спізнати його наміри.Вони, як сі вікна: світло проходить через них, але нічого не побачиш, що діється надворі.Не знаю, чи буде до вподоби тобі наше мандрівне життя, але взимку я сиджу вдома.Велю збудувати для тебе дім, якщо хочеш...

— А куди ви зараз вирушаєте?

— У Волощину.Тепер, гадаю, мої справи підуть на краще.

— Еге ж, — сказав я, — се оберіг аж зі самого Єрусалима.

— Так. Люди вірять, що він захищає від пригод у дорозі.А чи не сказати їм, що він також карає за зраду й непослух?

Я вже зрозумів, що се досить молодий опир, і не рівня моєму господарю мудрістю.Однак, він сподобався мені своєю легкою вдачею.Та й Купець з Добромиля не віддав би мене кому-небудь.Тому я лиш приязно посміхнувся.А потім похвалився:

— Я вмію писати й читати.По-руському і латиною.

— О, се дуже потрібна річ — латина! – втішився купець. –Особливо, у тих краях, де ми будемо.По-руському я вмію читати так само.

Він замислився, а потім пошкріб бороду:

— Так, справи тепер підуть на краще...Мабуть, час рушати.за дверима чекає слуга з дорожньою одежею для тебе...

Я подумав, як же мене звати, перебрав свої імена, і сказав:

— Нехай тепер моє ім"я буде Сильвестр. Називай мене так.

— Як скажеш.Отже, кінь і одіж для тебе мають бути готові.Слуга допоможе тобі, а я ще піду залагоджу деякі справи.

Пополудні ми виїхали.Убивство Купця з Добромиля тепер уже не здавалось мені випадковістю, бо він був найстаршим опирем у краї.Се право давала йому золота бляха з бджолою..Таємниця розкрилася тільки через дуже багато років, і весь цей час я був могутньою зброєю, яка наносила нищівні удари, проте сам того не відав.А тоді, вирушаючи у мандри з купецькою валкою, я потребував одного: знайти місце в цьому світі й навчитися жити у ньому.

ДОБРОМИЛЬ, 1949 рік

Слуга з Добромиля замовк.Потім встав, підійшов до запітнілого вікна, за яким у сутінках воював з усім, що вище трави, вітер, і вивів пальцем на склі слово.Яке, Олексій Іванович не побачив,та, мабуть, то був миттєвий порух душі цього дивного чоловіка.Лікар сам колись у дитинстві писав на запітнілому склі, а потім хукав на нього, щоб сховати напис.

У долині, в ніші костельного муру прокинувся скалічений жебрак й сказав хрипким застудженим голосом:

— Саліна....

Він давно вже не вимовляв цього слова , що принесло йому стільки нещастя і болю,уголос, але для нього воно було як сіль, без вживання якої чоловік тратить розум.Жебрак бачив, як вели людей до глибоких соляних криниць, стріляли спершу в тих, хто був здоровий і сильний, а дітей із сиротинця кидали просто живими у бездонні чорні діри.Де ти був, Слуго з Добромиля? Чому не наслав туман, у якому можна було сховатись?

Тоді, за кущами, він і справді думав так, але зараз розум старого каліки загострився і ясна думка пронизала його свідомість:Слуга з Добромиля не може усіх спасти.Він нікого не може спасти, якщо той не хоче спастися сам. Таж Добромиль не обстав ані за тими сиротами-діточками, ані за своїми рідними, підкорився кривавій руці Антихриста і опустив очі перед його лютим поглядом.Хай би згинули всі, котрі плакали по своїх хатах, затикаючи вуха від гуку стрілів, хай би земля стала чистою від страху й безчестя. Йому стало встидно за себе: старий непотріб, нездатний навіть скопати грядку й посадити на ній бульбу, нездатний навіть піти з Добромиля, як приречена звірина, котра, чуючи смерть, волочиться на свій звірячий цвинтар, аби вмерти в спокої і тиші. Мертве до мертвого, живе до живого.Такий Закон.

Хоч ніби був ще день, але старий нікого не бачив через густий дощ.Може, подумав він, я лишився сам на світі, проспавши тисячу літ?

А Слуга з Добромиля після довгої мовчанки озвався знову:

— Я мандрував дорогами не одну сотню літ, і завжди відставав на крок від страшних подій, що траплялись до мене.На узбіччі вмирали люди, горіли села, кривдили слабих.А мої дороги ніби існували в іншому часі.Згодом я зрозумів, аби й зі мною щось сталося, треба зійти з дороги і потрапити в час, у якому живуть люди, не усі, але ті, котрі ще раніше

зійшли з дороги...Я понад усе бажаю,.щоб ви, пане докторе, теж зійшли зі своєї дороги...І щоб ніхто цього не помітив.

Олексій Іванович здригнувся і щільніше закутався у ковдру:

— Про яку дорогу ви говорите?

— Певно, ви не здогадуєтесь! – посміхнувся Слуга з Добромиля. – З дороги, яка веде до комунізму, цієї утопії, що її спаплюжила різна нечисть.Усе, що здійснюється з поміччю насильства й гвалту, приносить гіркі плоди.Я наведу вам один приклад, який щойно спав мені на думку, коли я стояв коло вікна – Саліна.У сорок першому році в соляні шахти поблизу Добромиля вкинули три тисячі розстріляних і просто живих людей, цвіт краю, сіль землі, як називав таких Ісус.І разом з ними кілька десятків дітей із сиротинця, яких не розстрілювали, а вкинули просто так.Про них теж казав Ісус: Їм належиться Царство Небесне.Було знищено минуле й майбутнє Добромиля. Тепер я скажу вам щось інше...Може, це світ зійшов з дороги, а не ви? Може,так було зі мною, коли літнього надвечір"я вирушив у дорогу з купецькою валкою, дорогу, яка привела мене в пекло.

ДОРОГА, 1303 рік

Я відмовився від меча, хоча прийняв одежу й коня, сполiваючись згодом їх відслужити.Сказав, що жив у монастирі й не уявляю, як орудувати тією штукою.

— Ся річ потрібна для самооборони, — пояснив мені Купець з Перемишля. – Ми не маємо схильності до ратної справи, та й наша зброя сильніша супроти заліза.Серед нас мало також ремісників, бо смішно витрачати вічність на ліплення горшків чи пошиття чобіт, і ще коритись майстрові під час навчання.Серед духовенства нас також небагато, бо се особи публічні й над ними наглядає старший клір.Є наші в монастирях, тільки серед ченців жити тяжко, бо ті люди легко стають

одержимими, привертаючи увагу до обителі.Найліпше бути купцем: той всюди мандрує, але й тут спокушає багатство...

Він не любив уживати слова "опир", бо його вигадали люди, котрі ненавидять таких як ми.Ще не перейшов до розуміння того, що слова – се лише слова, особливо, коли йдеться про імена та назвиська. Моє правдиве ім"я – не Позичений, не Позичений Сівач, і навіть не Сильвестр, а Слуга з Добромиля. Воно годиться для всіх часів і для всіх вух.Тому я не називатиму купця тим іменем, яким його кликали, а справжнім – Купець з Перемишля.

— Для моїх вух воно звучить досить дивно, — зауважив Олексій Іванович. – Слово "слуга" нагадує про нерівність та соціальне приниження.

— Суть мого імені ви зрозумієте, коли скінчиться уся ця історія, яка тепер є також і вашою. Повертаючись до теми дороги, скажу, що все залежить, з якої дороги ви звертаєте: з дороги добра чи дороги зла. Ви звертаєте з неї, коли пізнаєте саму суть дороги.

Я не надто цікавився купецькими оборудками. І зовсім не думав про небезпеку, бо ніколи не бачив битви. Ножик, який я тепер носив у гарних піхвах, був знаряддям праці.Ним можна було вкраяти хліба, м"яса, вирізати сопілку.Я зовсім не збирався забувати пісень,яких навчився грати.У світі, де панує Сатана і намагається у різний спосіб заволодіти душею, треба мати якийсь захист.Навіть, коли ти звичайний пастух.

Купець на зупинках велів ставити для мене окреме шатро, щоб підкреслити моє особливе становище.І вже те, що я , не виглядаючи на ченця, не носив при собі зброї, викликало серед обслуги страх.Я ніби чув, як ті люди питають одне одного: " Що він тут робить? Чим буде себе боронити?" І я читав відповідь у тих сірих, карих, блакитних очах: напевно чарами, яких не бачив світ. І коли на нас у чистому полі сунула

хмара, а назустріч їй інша, і, здавалось, їхнє зіткнення неминуче, вони все-таки розійшлися.Люди бачили, як я спостерігав за цим дійством, мимоволі смикнувши бровою, через що вони потім божилися, ніби від поруху моєї брови хмара посунулась вбік.Хоч я зробив це таки мимоволі.Зрештою, мені теж не хотілося, щоб нас застали в дорозі гримавиці.Думаю, що цього не хотів ніхто.Тоді вони вирішили, що я дуже великий ворожбит-хмарник, через що намагалися триматися від мене подалі.І я залишився самотнім.Однієї ночі я почув дитячий плач, справжній, а не плач голодних покинутих духів.Уранці запитав Купця з Перемишля, в чому річ, і той спокійнісінько відповів:

— А се подарунок турецькому баші.

— Звідки ж ти їх узяв?

Він подивувався моїй наївності:

— Купив учора в селі.

— Але ж хіба татари торгують людьми!

— Ні, помиляєшся.Людьми торгують усі, відколи світ постав.

— Але ж то хрещені діти!

— Яка різниця! Вони тут вмруть з голоду.Як не війна, то моровиця, та й дні лічені , коли наша земля не буде нам належати.

— Як це?

— Ляхи, — коротко відказав купець. – А, може, угри. Галицьких соколів давно поїли волинські круки.

Се вже я чув.І не можу сказати, щоб це щось для мене означало: круки, соколи, пардуси, ворони, що сиділи вздовж дороги, чекаючи на падлину.

— Чого ж діти плачуть? – запитав я глузливо. – Адже ти рятуєш їх від голодної смерті...

— Бо дурні, — засміявся купець. – Мене самого отак купили, і бачиш – незле .

Та я згадав Луку, котрий затаїв зло на цілий світ через те, що мати продала його.Не питайте, звідки я се знаю.Я все-таки мав його тіло, яке дуже змінилось, щоб узгодитись з моєю отрочою душею.Луку продали у сім років, коли дитина вже уміє ненавидіти.

— У скільки літ тебе продали? – спитав я.

— Я не пам"ятаю.

— І ти ніколи не хотів показатися на очі своїй матері?

— Звідки я знаю, чи була в мене матір? – відказав купець насмішкувато, хоч я бачив, як у його серці здіймається гнів.

Я співчував йому,бо моя мати була іншою.Вона воліла віддати мене вовкам, а не людям.Бачите, пане докторе, дитина таки мусить бути з матір"ю.Або, принаймні в достойного опікуна, котрий би плекав добру пам"ять про неї.Цей хлопчик внизу, Василько, не повинен бути проданий.Я міг би їм допомогти перейти границю, відправити до Америки.Але їм се не підходить.

Ті діти плакали щоночі.І щоночі я думав про свою матір.Якби я упізнав те місце, де мене знайшли, то зійшов би з дороги, а потім нагнав би валку.Дітей не випускали з критого возу,отже, вони були більші й

могли втекти.Я бачив, як вони притискались до повсті, вовтузячись у тісній в"язниці, і міг навіть вгадати, де нога, а де голова.Одного разу я не втерпів і притиснув долоню до чиєїсь маленької долоньки, і мені здалося, що я відчуваю тепло.Та це лиш сонце нагріло поверхню повсті.Потім я відчув, що хтось стоїть ззаду і обернувся.Щойно купець був коло свого шатра, а тепер – ось тут.Втім, для опира така швидкість – звичайна річ.

— Їм тут незле, — сказав купець. – Часом вони вже сміються.Але не раджу на них дивитись, бо в тебе жалісливі очі.А се – дорогий товар.Ти думаєш, я дуже розбагатів би на цьому? Усюди деруть мито.Тепер ліпше, бо золота бджола давала нам подекуди скидку, де були наші.А тут буде ще краще.На цій дорозі мене двічі грабували, але далеко награбоване не віднесли...

— Я десь з цих країв.

— А-а, — байдуже мовив купець, —ну, звісно.

— Тільки мене не продали, — сказав я, дивлячись йому в очі. – Мене знайшли на дорозі.Знайшов Купець з Добромиля, якому я служу, відколи себе пам"ятаю.

— Гм, а чи знаєш ти, хто сей Купець з Добромиля?

— Старший, хто ж іще?

— Ну, тепер я Старший його милістю.Але різниця між мною і твоїм паном така, як між простим дружинником і князем.Хто ж тоді інші супроти нього? Не знайду й слова, щоб їх назвати.Оце все, що я знаю.

— Ти хочеш сказати, що він той...сам знаєш хто ?

Купець похитав головою:

— О ні, він – не той.Я се знаю напевне.Видно,тебе монастирське життя навчило ділити усе на світло й темряву, добро й зло...

— Я по дорозі в Добромиль стрів двох пастухів, котрі говорили , що сей світ від диявола, але є інший — світ Божий, до якого треба йти дорогою добра.

— А, се ті єретики ? " Царство Боже всередині нас." А довкола? Подивись довкола!

Сонце повисло над ліловим гребенем гір, за якими були інші гори, і одна з них, на яку падало найбільше світла, нагадала мені мою дитячу мрію – літати, як орел, щоб миттю злетіти на отаку вершину.І ще згадав я про свій дар присипляти людей, і про підслухану пісню Смерті.Я навіть міг усе це записати крюками і віддати комусь!

— Біда в тому, що світ довкола нас не менш прекрасний, тільки ми того не цінуємо...

Дивні слова сказав той купець-опир, та скільки я над ними не думав, істинний змисл їх не відкрився мені й досі.Та вночі приснилася моя мати, охоплена полум"ям, котра кричала: "Помстися!" І вранці я, відставши від валки, вирізав сопілку і сушив її за пазухою теплом тіла, що вже майже стало моїм.Я помолодшав, з долонь зійшли мозолі від меча, і коли я дивився на себе у темну воду лісової калюжі, то помітив, що очі мої стали світло-карими.Роблені опирі – нешляхетні, як той нарваний Лука.Вони поспішають і схожі на драпіжників.У них немає мудрості й спокою.Що б не ставалось у дорозі, чи там вісь зламалась, чи вгрузали в болото, або дорогу перегороджувало впале дерево, або вмирав хтось з челяді, — Купець з Перемишля не дратувався, а гнів його швидко минався.Цим він був схожий на Купця з Добромиля.Обидва були дуже сильними опирами.Мати тепер мені снилась щоночі, хоча я зовсім не прагнув помсти.Зрештою, помста – не конче убивство.Можливо, прощення – це і є правдива помста, бо найглибше потрясає душу.Це

відзивався у мені дух мого батька-опира, через якого ми з матір"ю мусили зійти з дороги.Чому він не зачав мене, коли був живий тілом? Очевидно, він знав, кого має породити.

На ранок, бо ми їхали удень, як і всі інші купці, вирушили далі.Та трапилася пригода, через яку я зійшов з дороги, хоча не зовсім був готовий до цього.Власне, коли поміркувати, я ніколи не був готовий ставати знаряддям чиєїсь помсти, і діяв так, як підказувало мені серце.А воно бажало зі мною говорити найчастіше в хвилини небезпеки. Отож, на дорозі трапився зсув грунту, як це часто буває в горах, і щоб розчистити його, треба було щонайменше цілий день.Я сприйняв це як знак для себе і вирішив роздивитися околиці. Купець стривожився, бо ж не знав, як я ціную своє місце: так, як має цінувати його скромний поштивий слуга.Я сказав йому, що хочу побути сам.Тоді він дав мені з собою мисливський ріг, на випадок, якщо я заблукаю.Коли я побачив збоку лісову дорогу, вкриту сухою глицею, у мені прокинувся азарт дослідника.Тією дорогою спокійно міг проїхати кінь з возом, отже вона мала б мене кудись привести, щоб хоча б здалеку поглянути, як живуть люди в цих краях.Ялицевий ліс переходив у буковий, далі починалися пустирища, де росли ялівець з шипшиною.Дорога звивалась то вниз, то вгору, зручна для тих, хто везе деревину, а не для любителів милуватися краєвидами.Довгий час я їхав наче в тунелі, по обидва боки якого так переплелись і запавутинились сухі гіллячки ялиць, що, здавалось, навіть звірина не виходила на цю дорогу, не маючи в цьому потреби.Сліди коліс виглядали давніми і вже поросли травою.Однак, дорога не розгалужувалась і я , опустивши повіддя, дозволив коневі йти, як він сам хоче.Сонце, що лягало тремтячими світлими плямами на стовбури дерев і землю, злагіднювало суворий гірський краєвид і кликало мандрувати далі.

Врешті, я виїхав на горб і побачив унизу невелике село на березі річки.Можна було вертатись назад, бо в те село треба було спускатись доволі крутим узвозом.Моя поява могла б збентежити мешканців села.Що я міг у них спитати, коли не знав ні мови їхньої, ні звичаїв? Одначе, в мені перемогла цікавість.Я не помітив жодних ознак життя у

тій купці сірих хаток, що спочивала на дні вузької долини, як миші, натомлені спекою.Ні диму, ні звуку, жодного руху я не помітив.Виглядало на те, що село покинули всі жителі.

Та , з"хавши вниз, я побачив поросту бур"яном борозну на підступах до села і одразу зрозумів, що сталося: тут побувала Мара.Та, чий отруйний віддих убиває всіх підряд.Очевидно, якщо хтось і вижив у такому невеликому селі, то давно подався світ —за – очі.Проти Мариного подиху борозна, якою оборали село, не допомогла.Я чув, що це ніколи не допомагало, як і молебні та свячена вода. Я не вірив, що пошесть спричиняють опирі.Радше, се привід поквитатися з ними, поглумитися над небіжчиками.

Я не зайшов до жодної з тих убогих халуп, звідки доносився слабкий трупний запах.Се сталося, напевно, весною, ще до того, як мали орати, і тепер бур"ян ріс усюди, навіть на стріхах.На вулиці не було останків померлих, мабуть, більшість встигли поховати, отже, люди вмирали тут довго і терпляче. Мине сто років, і тут знову хтось житиме.

Посеред села стояла невелика дерев"яна церковця з наглухо забитими дошками дверима.З одного боку я побачив сліди великого кострища, а з другого цвинтар, що буйно зарас кропивою.Я сів на паперті, всипаній поруділим вишневим цвітом.Не те, щоб серце моє краялося від жалю за вимерлим людом.Скоріше навпаки: я думав, що, мабуть, незле залишити сей світ, у якому матері продають власних дітей, жінок спалюють на вогні, і де стають рабами через борг.Тільки вмирати боляче й страшно.Я сам пережив це відчуття.

Але в цілому тут життя тріумфувало над смертю. літали бджоли, співали пташки і вітерець колисав високою некошеною травою. Я бачив те, що стається після смерті, я чув пісню життя і його медовий запах. Це вона змушує затягуватися рани землі.І рожденні опирі — не погубителі людського роду, а безсмертні істоти, які володіють таємницею воскресіння і перевтілення.Мене більше не тривожили непоховані кості

незнайомих людей.Я вчинив як чоловік, поховавши тлінні останки Купця з Добромиля. Мертве —до мертвого, живе горнеться до живого.

Та в моїй немудрій отрочій душі застрягла тернова колючка.Я знав, що вночі тут буде все по-іншому.Духи мертвих повиходять з темних сховків, скрипітимуть двері, жалібно квилитимуть сови, і тіні сковзатимуть по стінах замкненої церкви, не знаходячи дверей.Але мене тут уже не буде.Я мусив щось сказати на прощання тим голодним наляканим духам людей, котрі в останню мить відвернулись від Бога лицем до стіни.Я сказав, дивлячись на занедбаний цвинтар з похиленими хрестами:

— Не знаю, чи се ви убили мою матір, чи се зробили в сусідньому селі.Ви убили б і мене.Напевно, ви чулися невинними жертвами Мари, проте кожна смерть приходить через гріх.Хто не грішить, той не вмирає.Хто не карає, той не боїться розплати.Ви самі себе вбили, розкопуючи могили ваших кревних і сусідів, надихавшись трупного смороду.Швидше за все так і було.Однак мені судилося пережити всіх вас...

Я не відзначався красномовством і вирішив, що цього досить.Не сподівався відповіді, бо вдень духи мерців безпорадні, і вже підвівся, щоб іти, як раптом побачив, як на цвинтарі починає ворушитися земля, поросла бур"яном, як хилитаються хрести.Я чув стогони, шепіт, бурмотіння.Вони прагнули не покаятись, ні, а затягнути мене в свої нори і виссати мою кров.То були носферату, живі мерці, чиє тіло обгнило на кістках і смердить трупом.Їх було дуже багато.Невідомо, чи вдалося б мені вистояти перед ними уночі, але й тепер було небезпечно, бо довкола церкви, де з давніх-давен ховали людей, теж почала ворушитися земля.Я притиснувся до дверей, забитих дошками, відчуваючи, що церква починає хитатись, і ось-ось затріщить, і впаде, й що тікати пізно. Добре, що кінь мій пасся на полі, а то б злі духи його розірвали на шматки. Я мав із собою мисливський ріг, що його дав мені передбачливий Купець з Перемишля, і вже готовий був протрубіти сигнал тривоги, та в груди мені втислася сопілка, яку я сушив уже три

дні на тілі вдень і вночі.Я вихопив, приклав до помертвілих уст і прикликав нею усі чотири Смерті.Жаль, Тугу, Страх і Заздрість, не думаючи про те, що тепер вони могли і мене вбити, бо я трохи вкусив уже плодів Дерева Пізнання.Пісня на сей раз вибрала себе сама.Полум"я сонця бухало мені в очі, піт заливав лице.Я бачив мою матір, яка горіла живцем, я бачив свого батька,чиє обезглавлене тіло горіло на кострищі.Я сам горів на вогні, але він був у мене всередині.І від нього не зайнялося навіть сухе дерево церкви.

Земля втишилася.Тепер усі вони були нарешті мертві.І, сподіваюсь, навіки.А чи буде над ними колись вершитися Суд Божий, мені було байдуже.Я розламав сопілку й кинув її у бур"ян, у якому лежав колись безпомічним малим дитям, і вовчиця лизала мені сплакане лице.

Добромиль, 1949 рік

Добромиль задрімав під монотонним дощем, який вважав таким же рельним, як і комендантські години, що їх запроваджували різні влади ось уже десять років.Дощі – не дивина в цих краях, і вони не шкодять білій землі в горах і навіть темній в долині.Можна вважати їх навіть гарною нагодою перепочити, тільки б Вирва не вийшла з берегів і не позносила містки, не позабирала худобу зі стаєнь,і не повідкушувала городи при березі.Три дні дощу – то вже лихо, а на разі закінчувався лиш перший, і як обіцяв Слуга з Добромиля, для котрого цей дощ був ілюзією, завтра на ранок випогодиться.Усе залежало від здоров"я одного чоловіка, на якого уже кілька літ полював капітан НКВС.Конкретно не на нього, але чув, що поміж бандерівців є чоловік, жінка й зовсім мала дитина.Спіймати бандерівське щеня було б для капітана великою удачею.І щоб трохи підняти собі похмурий настрій, він, збираючись до свого тимчасового помешкання, уявляв, що міг би зробити з дитиною на очах у матері, але навряд чи зробить, бо може позбутися погонів.Часи змінились.Йому хотілось би бути повновладним хазяїном цього жидівського містечка, де, щоправда, не залишилось ані одного жидка, бо тих повноважень, що він мав, було замало.Передчуваючи, що війні рано чи пізно настане кінець, капітан

побоювався, що життя його тоді втратить сенс.Не вважав себе ні катом, ні санітаром, а караючим мечем ідеології, що опанувала однією шостою земної кулі.

Учора, коли він виїхав з воріт психлікарні, свідомість його була затуманена.Він пам"ятав одне: що шукав начебто бандитів у церкві й не знайшов.Проте запах крові бентежив його досі, і капітан вирішив піти з роботи раніше.Він мешкав на сусідній вулиці.Через дощ і туман, котрі унеможливлювали будь-які поїздки, світ видавався дуже тісним, і кожен крок убік мігпризвести до зіткнення зі стіною, як у тому клятому льоху, де він сидів у цілковитій темряві, й знечів"я ловив мишей, мацаючи довкола руками по смердючій гнилій соломі. Лиш раз на добу, вночі, угорі відкривалась ляда і на мотузці спускали збанок з водою і кусень сухого кукурудзяного хліба...

" Що за чортівня?" – подумав капітан і головний біль вгніздився йому в потилицю з новою силою.Можливо, саме в ці дні смертельна хвороба подавала йому сигнали, йдучи назустріч його заповітному бажанню: щоб війна тривала до кінця його життя.Що буде потім, його не обходило.За десять років він звик до такого життя, і до гір, які хотів колись зрівняти із землею.Заради цього він стримував себе, старався перед начальством, яке сиділо у Львові, сито їло і м"яко спало.Можна сказати, що капітан навіть любив цей край, де минула його молодість, за виїмком того часу, коли у 41-му його послали на схід робити зачистки у прифронтовій смузі.

Чергові бачили, як капітан вийшов з комендатури, не звертаючи ні на кого уваги, не попрощавшись навіть із секретаркою, дуже блідий.Щось у ньому було таке, що офіцери не сміли його зачепити.Надворі він ледь не задихнувся в неймовірно густому тумані, крізь який просвічувало жовте світло вікон. Порив вітру кинувся йому назустріч, сипнувши дощем просто в лице. Він не зразу помітив, що дощ має солонуватий присмак.Це могло здатись через нестерпний головний біль.Таблетки залишились в шухляді письмового столу.Капітан обернувся, щоб піти назад, але будинки зникли, разом з жовтими

плямами скупо освітлених вікон.Він крутнувся на підборах і згубив потрібний напрямок.Прислухався, але, крім дощу, не почув нічого. Стояв на розбитій війною вулиці з ямами, заповненими водою, і десь поруч мали калатати серця людей, котрі боялись його більше, ніж ненавиділи.Справді почув стукіт, але то було цокання іменного годинника, який торкнувся вуха, коли капітан витирав воду з обличчя.Майже осліплий від болю, у місті, котре, здавалось, знав напам"ять, він пішов уперед дорогою, що мала привести його до помешкання, а насправді відводила все далі й далі. Він вийняв з кобури пістолет, хоча був певний, що його навряд чи хтось бачить, і тут почув рипіння дверей, розгойданих вітром.Про всяк випадок звів курок.Але то був таки вітер.Капітан увійшов у темний отвір дверей з дивовижним спокоєм і відвагою, як у власний замок в Сигішоара, коли той був уже покинутий, розграбований і проклятий навіки, й запалив сірник за третім разом.

— Воєводо, га , воєводо! — почув він шепіт.Пальці самі собою розтулились і пістолет упав на щось м"яке.Полум"я здуло подувом вітру звідкись із середини приміщення.

— Почекай, я зараз! – озвався голос, котрий належав старому чоловікові, і в кутку загорілась свічка.

Капітан побачив просторе, але невисоке приміщення, до стелі заповнене діжками й мішками.На одному з мішків напівлежав чоловік з майже сивою бородою, вбраний у щось чорне.

— Звідки я тебе знаю? – видушив з себе капітан, котрому несподівано стало дуже страшно, і той страх паралізував його рухи.

— Хто ж не знає Купця з Добромиля!

" Так, то справді Купець з Добромиля," — несподівано згодився капітан, ні, тепер уже воєвода, віднайшовши загублену бозна-коли

пам"ять.Тільки тепер у нього не було ненависті до Купця, лише цікавість, змішана зі страхом, до цього незнищенного духа.

Купець з Добромиля махнув рукою:

— Сядь!

— Що то? – не втративши обережності, спитав воєвода, вказавши на діжки й мішки.

— Сіль з моєї солеварні у Вишині.

— А-а...— кивнув той і сів на мішок, твердий, мов камінь,облизнувши пересохлі губи.

— Треба, воєводо, поквитатись нам з тобою, — діловито мовив Купець.— За те, що наслав на мене татів.Тільки забули вони все зробити до кінця.Мій слуга Лука міг би се підтвердити, але і його ти ранив смертельно.Не своїми руками...Твоїми руками тільки мишей давити у пивниці.

Воєвода механічно глянув на свої руки. Вони чомусь світилися синюватим світлом."Що ж, — подумав він, — і я так умію..."

— Що ж з тобою сталось, воєводо? Здрібнів, зсохся...Ну, звісно, ти наполовину опир, і якби я не освіжив твою голову, пам"ятав би лиш своє куце людське життя.От мій слуга, що називає себе Слугою з Добромиля, теж дхампір, а нічого не забув.Сидить зараз тут на горі , у василіянському монастирі, й розповідає свою історію, історію простого вірного слуги, яка ніде не записана, а тому ніхто її не зможе перебрехати, як, приміром, твою.Але перш, ніж виставити тобі рахунок, воєводо, хотів би я спитати: за що ти мене вбив?

— Еге ж, тебе вб"єш! – буркнув воєвода і знизав плечима: Були ще й старші наді мною!

— Певно, за ту золоту бляху з бджолою, що її темний люд називав "оберегом з Єрусалима"? Але, хоч потім ти й дістав її, се не принесло тобі удачі..Ніби не знаєш, для кого я збирав золото-срібло. Не для себе.На лицарство, на наше Королівство. Бджіл не треба дусити, а дати їм зимою трохи медової сити, щоб не були голодні.А клятий Роман1 їх подусив.І ти йому в тім помагав, думаєш, не знаю? Кажеш, є старший над тобою? Знаю я того старшого і його науку!

— Мусиш признати, що Він сильніший.

— Так, тепер його зверху.Але не забувай, воєводо, що то не Його світ. Не він його сотворив за шість день.Тому такі зайди, як ти , завжди служать дияволу.

— Ну-ну, не страш мене! Було й ваше зверху, коли бджоли повиростали на орлів.Ми – квити.Та недовго се було.Чи не про це розповідає Слуга з Добромиля?

— Може, й про се!

— А кому?

— Піди, взнаєш.

— І взнаю!

— Оце й буде моя відплата тобі, воєводо.

— Чого ж так пізно?

— Бо се залежить від Слуги з Добромиля.

— Де таке чувано, щоб від слуги щось залежало?! Якби ти мав добрі слуги, твоя голова не опинилася б у Дністрі.

— А пощо мені голова? – засміявся Купець. – Мій дух не потребує ні іжі, ні питва, а говорити може й без голови....

— Але хоче помсти!

— Не помсти – розплати.На тебе в твоєму кублі ніхто не нападе, а хоч би й напав, лишишся живий.Але у мене є Слуга з Добромиля, такий як і ти, син опира і відьми.І його ти боїшся...

— Я залюбки поміряюся з ним силою, якщо ти цього хочеш, — нібито байдуже відказав воєвода і помацав мішок під собою: А то направду сіль? Нині вона ніц не вартує.Не вдасться тобі нею нагодувати бджілок!

— Ну, се не проста сіль, воєводо! – погладив Купець з Добромиля міх. – Се та сіль, без якої чоловік втрачає розум, як от ти. Якби ти її всю поїв, то став би мудрим. Але за кривду спершу мусив би заплатити.І мені, й Купцю з Перемишля, котрий, як і Слуга з Добромиля, ніколи не втрачав пам"яті й розуму, бо їв мою сіль.Іди вже!

Він дмухнув на свічку і та згасла.Згасло щось і в голові у Воєводи.Він отямився на дивані в комендатурі.Над ним стояли два патрульні солдати, котрі знайшли капітана непритомного посеред вулиці.Прийшов лікар і дав йому укол.Наче крізь сон капітан чув щось про зависокий тиск і про можливий інсульт.Потім лікар зауважив, що хворий прийшов до тями, нахилився над ним і сказав:

— Вам нужно подлечиться, товарищ лейтенант! Лучше в больнице...

Лікар був зовсім молодий, після інституту.

— К черту, больницу! Я здоров.

Капітан відчув у собі силу і сів.Не вистачало , щоб його комісували, і він решту життя просидів у якійсь смердючій конторі.Краще вже здохнути від вражої кулі в цих клятих горах.Він нагадував бігуна, котрий біжить на безконечно довгу дистанцію і не може зупинитись, хоча й знає, що на фініші його чекає гірке розчарування.

— Оставьте меня в покое! – сказав він грубо.

Той пацан, лікар, боявся його, як вогню.А капітан хотів, щоб у ньому бачили захисника соціалістичної Вітчизни, героя, а не ката чи вбивцю.Згадав чомусь поле, де ще з осені лежали непоховані двісті бандерівців, точені і знищені його підрозділом , — остання велика жертва на вівтар війни.Спершу, що не день, ловили когось з родичів, котрі хотіли поховати своїх бандитів.Тепер вони вже в Сибіру, якщо не поздихали по дорозі.

Капітан вирішив залишитися тут на ніч.Якби він пішов далі, ніж встиг зайти, то штовхнувся б на мур костьолу, де в ніші скорцюбився жебрак, добре йому знайомий не лише з тюрми НКВС, а ще трохи далі, невидимий у тумані, ходив патруль, що вночі стріляв без попередження.

Капітан встав, щоб випити чаю, доки не вистиг, і з рукавів його гімнастерки почала сипатися сіль.Вона все сипалася і сипалася, біла виварена сіль із солеварні Купця з Добромиля.

Добромиль, 1581 рік

— Фортуна відвернулася від мене, — продовжив свою історію Слуга з Добромиля,— коли я, здавалось, мав уже чималий досвід і досить спокійне життя.І винен у цьому був Купець з Перемишля.Се було прикро, бо мій давній товариш не був ніколи надто амбітним: применшував свою славу, вважаючи усі блага, які діставалися йому,

даром, а не заслугою.Він був більше слуга , ніж я, бо почесне звання Старшого не збаламутило йому голови, і Золоту Бджолу тримав він у руках, наче та щойно його вкусила.Однак не випускав, держав міцно.

Я не надто змінив свій спосіб життя.Зимував майже завжди в Добромилі, ні перед ким не криючись.Люди вмирали, на зміну їм приходили інші, тож ніхто не міг закинути мені, що я зажився на сьому світі.А ще з появою в Добромилі моравських орлів, Гербуртів, сюди наїхало чимало вірменів, прусів, угорців та євреїв, не кажучи вже про нарваних ляхів, котрі чулися в цьому краї ліпше, аніж галицький люд, що пустив коріння тут з прапрадіда.Додати ще сюди моровиці, сарану, неврожай, набіги татар – ні, про Слугу з Добромиля згадували, коли він був конче потрібний, а коли ні, тоді забували.

Сім"ї я не мав, бо пережив би і жону, і дітей, і внуків, а се було б, напевно, гірко.Я не смів пускати до свого серця відчаю. Купець з Перемишля був єдиною істотою, перед ким я міг не критися.Він же й беріг мене, ніколи не беручи з собою на небезпечні перемовини з Орденом Золотого Дракона, і тому я не знав багато чого.Місце слуги — за дверима панського покою.Однак, з поглядів, що кидали на мене лицарі Золотої Бджоли, я здогадувався, що мене берегли для битви, яка так ніколи й не відбулася.

— Із ким битва? – спитав Олексій Іванович.

— З тим невидимим ворогом, ім"я якому Легіон, — незрозуміло пояснив Слуга. – Я звик бути насторожі, але не як воїн, не як тілоохоронець, а як страж при скарбі.Мене довго готували до цього: і люди з села, котрі не сміли полюбити чужої дитини, і Лука, котрий став моєю невільною жертвою, і Ворожбит...Вчили мене і раб Кирило, і князь Лев Данилович.Чия наука була суворіша, той вважався ліпшим навчителем.Усього, що я пережив, мені не розповісти, хоч пам"ятаю кожен свій крок, кожне слово...

Мати власний дім у Добромилі було моєю мрією.Спершу він був з гілляк на пожарищі, у якому згоріло тіло мого пана, Купця з Добромиля з усім нажитим добром.Потім були дерев"яні, невеликі будинки, які теж згоріли у вогні частих добромильських пожеж.Часом було, що я повертався з мандрів, і заставав обгорілі руїни.Але ніколи не ставив на них одразу нової будови, бо вона пропахла б димом.Врешті, я побудував собі кам"яний дім зі складом, де тримав сіль зі своєї частки , яку мав на солеварнях у Вишині і в Старій Солі. Цю сіль потім сплавляли по ріці, бо так виходило дешевше.Взагалі, основними торговими оборудками займався Купець з Перемишля, і я виконував його вказівки. Він мешкав у Перемишлі й ми листувались з ним, посилаючи гінців, проте не людей, бо ті завжди втрапляли в якусь халепу, а навчених для цього ворон.Я мав повідомляти купця про все незвичайне, і деякі мої звістки змушували його кидати затишний дім, чи навіть валку, і їхати до мене.Так, Купця з Перемишля вельми зацікавила звістка про те, що в Хирові блискавка розколола дуб, який ріс на покинутому поганському капищі, або про табір ромів, що прибув у Добромиль на осінні торги.Це не були ті роми, з якими мене пов"язували давні приятельські стосунки. Колись я зробив для них невеличку роботу і за це вони познайомили мене з рецептами деяких ліків.Роми деякий час підтримували Влада III, прозваного Цепеш, зі славного колись роду Басараба, проте після його ув"язнення і смерті впали в немилість як Ордена Золотого Дракона, так і молдовських господарів.

Однак для Купця з Перемишля ся звістка мала значення і він прибув до нашого містечка.Окрім поштових ворон між нами існував ще інший вид зв"язку: передача думок на відстань, але він потребував великої зосередженості.Так-от, одного весняного ранку прилетіла ворона з прив"язаним до лапки посланням від Купця з Перемишля.Той повідомив, що завтра з Перемишля привезуть сюди засудженого до страти на горло Мирона Многогрішного, колишнього ченця Лаврівського монастиря, і я маю з ним стрітись. Більш нічого він не написав, проте я зрозумів, що ченців карають на горло за святотатство, і що переписувачі книг, аби показати власну нікчемність перед сим благородним трудом, люблять називати себе грішниками й недостойними, нині більше за

звичкою, ніж зі смирення.Ну, й Лаврів – у сьому місці надто багато було для мене зав"язано.

Не вагаючись, я взявся до справи, не відаючи куди вона мене запровадить, не здогадуючись навіть про її вислід для себе і не лише для себе.Забігаючи наперед, скажу, що різниця між словом мовленим і словом писаним – дуже велика.Останнє може розвалити найнадійніший мур, як колись сталося з Євангеліями, котрі намагались донести до цілого світу вчення Ісуса Христа.Пам"ятаєте, як я, ще хлопцем, тікаючи з Лаврова, стрів "добрих людей"? Як вони мені сподобалися своєю простотою і нелукавством.Кожен пастух має в собі щось від апостолів: дбає про свою отару й живе так, ніби на світі немає нічого, крім сонця у небі, а тому мирська суєта й пиха йому не властиві, адже він днює й ночує на полонині.У ті часи було в моді вчення аріан і мало воно щось і від духу добрих людей, і від інших вчень, значно складніших, проте доброго пана стріти було важко: шляхта жила за вовчими законами, а не Божими, і навіть не людськими, бо є серед них цілком справедливі.Шляхтич міг напасти на двір свого сусіда, побити челядь, пограбувати майно.І якщо потерпілий не завдавав зворотнього удару, його мали за ніщо.Він боявся суду свого стану більше, ніж Страшного Суду, і Бог здавався йому лихварем, від якого можна відкупитись молитвами і злотими.Втім, я не був шляхтичем. І не підставляв щоку під удар, бо хоч вважали мене блаженим, але багатим блаженним, й мене охороняла темна й загадкова слава мого пана, Купця з Добромиля.У монастирях тоді радо приймали купців, бо ті ніколи не вдавались до розбою, не грабували святі обителі, як це робила шляхта.

Ще перед зустріччю з тим нещасним писарем, я все обміркував, і вирішив не вдаватись до рішучих дій, щоб не привертати до себе уваги, бо хотів ще спокійно пожити в Добромилі.Тому спершу відвідав містечкового ката, Савку, котрий був опирем родимим , а тому сповняв свою нелегку службу без зайвих емоцій.Хата його стояла віддалік інших, бо так було заведено, майже під лісом.На подвір"ї підручний гостив сокиру, а кругом порпались жваві від весняного тепла кури.Савка, хоч і

невисокий, зате м"язистий чолов"яга, вийшов мені назустріч і запровадив до чистої світлиці.

— Слухай, Саво, — мовив я йому просто, — є до тебе одна справа, і прийшов я сюди не з власної волі.

— Звісно, — кивнув Савка, — ніхто сюди ще з власної волі не приходив.Над кожним є хтось старший.

-А як ім"я твого пана? – поцікавився я.

— Для того діла, що я роблю,як умію, є один пан.Закон, — відказав поважно Савка. – Ваша милість служить Купцеві з Добромиля. а я – слуга Закону.А отой, кого я маю завтра скарати на горло, очевидно, Слуга Божий, хоч його називають і єретиком.

— Значить, я вгадав...Немала , мабуть, його провина.Просив мене Купець з Перемишля стрітися із засудженим.Як можна се зробити тихо і пристійно? Що на се каже Закон?

— Тяжко відповісти. Були б ви, пане, священиком...Та біда в тому, що того чоловіка стережуть не лише ратні люди, а й духовні особи, два ченці з Лаврова.Не велено до нього нікого пускати.

— Мені треба.І Старшому треба.Хіба ти не знаєш, Савко, що звичай важніший за закон?

— Про який се звичай ваша милість мовить? – хитро примружився кат.

— Про ваш!

— Якби ви так не спішили, я б і до цього дійшов.Тільки щось не втямлю, чим може бути цікавий той ченчик.Він точно не опир.

— Наше діло маленьке, — відрізав я. – Як на своє ремесло, ти надто балакучий!

Отак я присадив його, і Савка, вбравшись у міщанську одіж, повів мене до міської темниці.

— Завтра тут буде більше люду.Значно більше, — зауважив кат.

— Еге ж, будеш хизуватися перед добромильськими молодицями!

Коло дверей стовбичило двоє вартових, а збоку на сонечку грілося двоє ченців, ні старих, ні молодих.Перебирали вервиці й спідлоба зиркали на перехожих.

— Можеш, іти, — сказав я Савці. – Завтра пришлю тобі вина.

Я знав, що той любить напиватися після екзекуції у себе вдома.А тоді підійшов до ченців і почав розпитувати, як там у Лаврові, чи живий ще брат Самуїл, чи помогло йому те зілля, що я надіслав зимою, почувши про його хворобу.А тоді, коли вони розговорились, перевів мову на Мирона, що тепер не видавалося вже їм дивним.Дуже швидко я відчув, що в тих людях немає злоби, бо вони такі самі слуги, як і я, а слуга зі слугою порозуміється швидше, ніж пан з паном.А більше нічого того дня я не хотів знати.

Я повернувся додому, бо чогось мені стало тоскно на душі.Йти такого світлого весняного дня до темниці й дивитися на чоловіка, приреченого на смерть, як на якого дикого звіра, — ні, для мене то було б занадто.Тим більше, коли є інший спосіб.

Я прийшов уночі, взявши з собою наїдків і пару пляшок доброго токаю.Пройти непомітним – для мене суща дрібниця. Мирон Многогрішний був прив"язаний за руки й ноги грубими ланцами і справляв таке прикре враження своїм становиськом, що я спитав його просто:

— Хочеш звідси вийти?

Але той не був опирем, а звичайним собі чоловіком, вкрай замученим і зломленим, і тому очі його дико зблиснули й він тричі перехрестився, а тоді сплюнув у мій бік.На се я відповів спокійно, ставлячи кошик на мерзенну долівку:

— Хрест мені не шкодить.Я — слуга не Антихриста, а Купця з Добромиля.

— То він послав тебе?

— Може, й він.То кажеш, не хочеш вийти?

— Ні, не хочу.Мені й так увесь світ – в"язниця, бо в нім править Антихрист.

— А от мені сей світ видається не таким поганим, — зауважив я. — Весна надворі.Скоро стане зовсім тепло.Давай, зніму з тебе ланци й повечеряємо разом.Христос теж не відмовлявся від їжі й вина...

— Добре, — раптом згодився Мирон, — чому б перед смертю не випити й закусити.

Дивний се був чоловік.Щойно дивився на мене скаженими очима й бряжчав ланцюгами, та враз злагіднів, як ягня.Небезпечні такі люди.

Я зняв з нього ланцюги відомим мені способом і Мирон почав розтирати затерплі руки й ноги.Очевидно, бідаці трохи помутніло в голові, і він вирішив, що це – сон, бо навіть почав усміхатись.Ми почали їсти й пити у цьому ганебному для людської істоти місці, хоча мені траплялось бачити далеко гірші темниці, як ота яма, де сидів воєвода і господар Влад Цепеш., окаянний мучитель.Роман Мстиславович теж був катюга, яких світ не бачив: закопував галицьких лицарів живцем у землю, садовив на палю, і витратив усю жорстокість свойого роду, бо ні Данило, ні Василько, сини його, ні онук Лев не вдалися у нього.І в такі криваві руки, до того ж підступні, втрапив мій пан, Купець з Добромиля.Лиш одне добре, що сини мстяться, а не слуги, бо я б не зніс такої покути.Я дивився на Мирона, якому тяжко було кусати хліб, бо якась наволоч добряче познущалась над безоружним ченцем, і думав, що ж то має відчувати звичайний чоловік, знаючи годину своєї смерті.І мабуть, у мене змінився вираз обличчя, бо нещасний перестав їсти й сказав:

— Когось ти мені нагадуєш, та не згадаю кого...

— Я всім когось нагадую, бо вгадую бажання людини, чиї думки горнуться до іншої людини.Я нагадую чоловіка, старого вже, котрий розповів тобі про Князя світу сього, і з того все почалося.Себто, твої нещастя.

— Як ти се робиш? – спитав Мирон, як питав колись князь Лев: з якоюсь дитячою цікавістю у змучених життям очах.

— Я ж Слуга з Добромиля, котрий навчився вгадувати чужі бажання, і притлумлювати власні.

— А ти можеш його сюди привести?

Він таки думав, що се йому сниться.

— Ти – не мій пан.Якби мені повелів се Купець з Добромиля, то я витяг би того старого з тамтого світу, хоч досі не робив такого.Так що вибачай.Можу привести тобі молоду гарну жінку, котра б збудила в тобі втіху до життя, і була б для тебе одночасно жоною, матір"ю і сестрою. Але бачу по тобі, що тоді твоє серце наповнилось би превеликим жалем, і ти не зміг би гідно прийняти смерть.Як слуга, я розумію іншого слугу.Ти усього лиш хотів догодити своєму панові, котрого сам вибрав.

— Може, ти ще й розповіси мою історію? – вколов мене Мирон.

— Я не знаю нічого про чуже життя, — розвів я руками. – Се – таємниця кожного.

— Але Бог, хіба Бог не знає все?

— Відки мені, малій нерозумній істоті, знати, що Він знає?

— І то правда, — похнюпився Мирон.Обхопив руками коліна і жвавість його згасла.Мабуть, подумав про те, що відкриється перед ним, коли душа покине тіло.

— Слухай, — раптом озвався він, — якби я дожив до старості, то попросив би когось списати мою історію на папері.Дякувати Богу, що він з"явився.Але, може, ти колись спишеш...

— Цього не обіцяю, бо досі я лише переписував книги.Я ж слуга все-таки.Втім, міг би комусь переповісти, якщо знайдеться хтось підходящий.

— Нехай буде й так.При писанні мова не така жвава й гладка, як при бесіді.Та й пишуть задля повчання, а не для забави.

— Я певний, що твоя історія дуже повчальна, судячи з того, де ти опинився.А як би ти її назвав?

— Я б назвав її...— замислився Мирон. – Я б назвав її " Наука Добромильська від Мирона Многогрішного".

— Зараз я думаю, — звернувся Слуга з Добромиля до Олексія Івановича, — що ця історія давно вже втратила свою повчальність.Але тоді багато хто би плакав від надміру скорботних почуттів, якби я оповів її.

— Не розумію.

— Усе, що записувалось колись, вартувало більше, ніж тепер.Виглядало переконливішим.За писане відрубували голови й палили на огні.Зараз розстрілюють і засилають до Сибіру, але роблять се в ім"я держави, а не Бога.Зараз страх – інший.Мирона мучили докори сумління, бо він знав, що жодна мирська кара і жоден суд церковний не знищать того, що він написав.Він терпів незмірні муки і кожен, хто чув його історію, здригався від жаху й співчуття.Навіть самі судді.Отже, він почав розповідати:

— Мене віддали ще отроком до Лаврівського монастиря.Мій батько був священиком у Тернаві.Я був третім сином у нашій великій родині.Спершу він було віддав мене у Спаса, та я звідти втік, бо послушники наді мною сміялись, знаючи, що ми дуже бідні.У Лаврівському монастирі я вперше почув про Слугу з Добромиля, котрий мав ангельський голос...

— Се – неправда.А чи живі ще твої батько й мати?

— Думаю, що ні.Вони не давалися чути відтоді, як я оселився у Лаврові.А тепер, коли я став єретиком, ліпше про них не впоминатись.

Я пообіцяв собі, що поїду до Тернави й звідаю про Миронову родину.

— Тішуся, що я в Добромилі З вікна видно гори.Я їх ще завтра побачу...Так-от, чув я про тебе і забув.Мене навчили читати й писати, і з часом я досяг такої майстерності, що почав переписувати крюки зі старих збірників, писаних ще на пергаменті, що не кожен потрафить.Але я чув музику в голові, хоч голос мав поганенький.І часом у скрипторії плакав, переписуючи , і брати-ченці крутили пальцем біля голови, насміхались. Та се нічого. Якось з монастирської бібліотеки винесли купу зогнилих і поточених мишами старих пергаментів, і серед того сміття, що мали спалити на задвірках, я помітив клапоть, списаний крюками, і взяв його собі..Власне, там не було нічого особливого: хтось вправлявся у писанні, але під новішими крюками проступали ледь видимі старі.Щоб їх прочитати, треба було добре помучитися.Я сховав той клапоть у сінник.Знаєш, що то було?

Я кивнув.Колись, ще отроком, покидаючи Лаврівський монастир після смерті князя Лева Даниловича, мого опікуна і благодійника, з нерозумності своєї я записав пісеньку на полях Євангелія.Очевидно, книга знищилась, а пергамент використали на різні потреби.

— Чи не хочеш ти, Мироне, сказати, що я став призвідцем твого нешастя? Мені дуже шкода.Я зроблю все, аби виправити сю невільну кривду.

Тоді Мирон подивився мені в очі:

— Без волі Божої нічого не діється в цьому світі!

— Нехай буде по-твоєму, але...

— Слухай, що було далі, Слуго з Добромиля, котрий невідомо для чого з"явився, невідь ким посланий і для яких справ, добрих чи лихих.

— Я б не казав так на твоєму місці.Слуга не розпоряджається собою. Звідки я міг знати тоді, що колись моїми словами виправдовуватимуть

найгірші злочини проти людськості ті, хто називає себе слугами Божими, а чи слугами Диявола, або, як тепер, слугами Народу? До книг писаних прокралася з уст фальш і блуд, а натомість звідти втекло смирення. Либонь, Мирон був останнім серед писарів, хто називав себе Многогрішним Уже почали друкувати книги на машинах і букви втратили тепло людської руки.Я сам переписав чимало книг, як для себе, так і інших.

А тим часом засуджений на смерть квапився розповісти мені свою історію:

— Десь через три дні після того, як я знайшов кавалок пергаменту, мені причулось у сні, ніби хтось мене кличе мирським ім"ям, а не даним при посвяченні.Я зразу здогадався, що то злий дух...

— Чому?

— Бо хотів, щоб я відізвався і потрапив таким чином у його тенета.Я став на коліна, помолився і знову заснув.Та невдовзі прокинувся й побачив, що у ногах сидить якийсь чоловік у багатій одежі з мечем при боці.Мав темні очі без блиску, наче дві нори.Я перехрестився – і мана щезла.Не інакше, як сам лукавий кликав мене тієї ночі й провідував.

— Мушу тобі сказати, — зауважив я, що монастирське життя багате на видіння.Тобі просто являлось те, чого ти хотів, але не мав через убогість.Ти хотів лишатися сам собою, пізнати світ за монастирськими мурами.

— Ну,звісно! – вражено вигукнув Мирон, і це мені сподбалось, бо я чекав обурення. – І тому я зробив дві страшні речі.

— Ти говорив про це на сповіді?

Мирон кивнув.

— І твій ісповідник, очевидно, порушив таїну святої сповіді?

Він похилив голову."Дурень, дурень, — подумав я. – У таких речах треба сповідатися самому Господу, а не священику.Бо Господь милосердний, а його слуги — жорстокі й непримиренні." Жаль мені стало його молодого віку, який вкоротить завтра сокира ката.Сокира вже нагострена.І поміст вже підлатали на майдані перед ратушею.

— Немудро ти вчинив, Мироне.Сам себе присудив до кари людської, а не Господньої.

— Ет! — махнув той рукою. – Я знав, що так буде! Мушу відповісти за те, що скоїв, бо через мене терпітиме люд і всяке боже творіння.А про видіння ти гарно сказав – як усе просто.Налий мені ще вина!

І розповів мені, як довго марудився, щоб прочитати крюки зі стертого пергаменту, а коли прочитав, й музика зазвучала в його голові, то сон зморив його серед дня, не могли брати добудитись.

— Ти знаєш, що то за музика? – спитав я Мирона.

— Я думав, се райська музика, яку підслухав Слуга з Добромиля.Про нього казали,ніби він чув голоси ангелів і пішов виконувати їхні повеління.А той, хто торгує у Волощині, не— справжній.

— Гарна байка! – всміхнувся я. – Можеш не розказувати далі: ти приспав увесь монастир моєю музикою.Але ж це принесло славу обителі, наскільки я чув.

"Як добре, — подумав я, — що не записав тоді цієї другої пісні."Втім, я мало вірив у те, що сей світ можна очистити від гріха.Часом його стає більше, часом менше.Такий Закон.Світ очищається сам по собі.

— Зрештою, нагадай мені, як се було? Де ти взяв сопілку?

— Виміняв у пастушків на яблука.

— А чому не зробив сам?

— Бо не вмію.Мене тоді теж зморив довгий сон.Але в монастирі тоді перебував старець на ймення Іоан, глухий як пень.Побачивши, що всі сплять, пропустивши утреню, і сонце давно зійшло, він піднявся на дзвіницю й раптом уздрів, як на Лаврів зі сходу суне чорна хмара і вже починає спускатися.Старець став бити у всі дзвони, бо й село теж заснуло мертвим сном.Де в нього взялось стільки сили, не знаю, а звук дзвонів долинув аж до Тершова і відігнав хмару.Вона пішла далі, на Бусовиська.Казали, ніби тамтешні ворожбити не пустили її на село, а струсили на ліс, і з неї посипалось величезне каміння.

— Згодом ця легенда обросла легендою про святого Іоанна?

— Та ні, Йоаном звали того старця.І який він святий, я тобі розкажу.Спробувавши те, що міг зробити досі лише Слуга з Добромиля, я почав іншими очима дивитися на світ поза монастирем.І втратив смирення, якого мене навчали з дитячих літ.Старця Йоана впросили зостатися на зиму, і він вельми зацікавився скрипторієм, хоча сам не вмів ні читати, ні писати.Він читав по губах переписувачів, бо ж ми навчені читати вголос.Я переписував крюки й тому мовчав.Мені казали, що є інший спосіб запису музики, але не було кому мене його навчити.Я міг би попроситися поїхати кудись до Сілезії, щоб навчитися того досконалішого способу, проте не насмілився. Старця я остерігався, але він ніколи не підходив до мене.Поступово з"явились чутки, ніби отець Йоан заводить з ченцями розмови про Святе Письмо, особливо, про Євангеліє, і що , можливо, се той самий чернець, який втік зі Скиту Манявського, звинувачений у єресі.Він, певно, щось відчув, і затаївся у своїй келії. Навіть перестав ходити до спільної трапези, споживаючи лише хліб і воду, а ми по черзі їх носили йому.

Надійшов мій черід.Казали, що старець геть охляв, і увійшовши до нього, я пройнявся великою жалістю: на постелі лежав уже не поважний чоловік, схожий на біблійного патріарха, а самі мощі.Я навіть подумав, що він не жиє, але рука старого ворухнулась, наче кличучи до себе.Я підійшов, і старець з несподіваною силою вчепився у мою руку.Від страху чи якоїсь мари я зомлів.Невдовзі хтось зазирнув до келії й побачив, що я лежу на підлозі, а отець Йоан – мертвий на своїй постелі.Дивись!

Мирон показав мені зап"ястя лівої руки, на якому крім свіжих слідів від кайданів були чорні плями, відбитки пальців:

— Це слід від руки отця Йоана.Він таки ломігся свого.

— Чого?

— Хіба з тобою такого не бувало, щоб у твоєму тілі оселялась чиясь душа?

— Радше навпаки, — відповів я. – Отже, той старець хотів, щоб ти став виконавцем його волі, чи не так?

— Ні, не його, а волі Господа Нашого Ісуса Христа! – голосно й чітко відказав Мирон.

Я ледь не похлинувся вином, а тоді з поважною міною заговорив:

— Диявол часто вводить нас в оману таким способом, мовлячи від чужого імені.

Той чоловік виявився просто одержимим, і я враз втратив до нього цікавість.Проте додав:

— Диявол не спить ніколи.Раз отой Йоан не заснув від тієї пісні, це вже щось означає.Ти ніколи над цим не замислювався?

— Він же був глухий!

— Але пісня моя — незвичайна.Можливо, той старець був просто сильним ворожбитом, котрий мав збаламутити релігійні почуття молодого ченця, аби цим скористався хтось інший, сильніший.

— Неправда твоя, — глухо мовив Мирон і запхався в куток, куди не досягало місячне світло. — Забирайся геть!

Він закрився у собі, затулив лице руками, як, буває, роблять діти, гадаючи, що коли вони заплющать очі, то стають невидимими .

— Що ж, хай буде по-твоєму, — згодився я. –Скоро почне світати, і я не почую твоєї історії, й не зможу її записати правдиво.Там будуть мої припущення й здогади.А, може., ти її вже написав?

У нього зблиснули очі.Здається, бідолаха навіть не підозрював, що міг би сам написати розповідь про себе і десь притулити поміж інших паперів, якщо такий уже встидливий. Дивись, хтось знайде, прочитає і чогось навчиться...

— Писати про себе?! Та хіба ж я посмію! У мене б рука відсохла...

Ні, недаремно він називав себе Многогрішним.

— А дописувати до святого Євангелія у тебе рука не відсохла? На се потрібна ще не така відвага.

— Звідки ти знаєш, чародію? – визвірився досі тихий Мирон. – Ну, звісно, се ченці тобі сказали, що привезли мене сюди!

— Ні, я сам здогадався.Голову чи руку відрубують за дописування до Святого письма навіть одного слова.Як на мене, се дурниця, бо Божі книги тлумачили з гебрейської та грецької, і не завше вірно.А чи знаєш ти, писарю многогрішний, що самих Євангелій було аж двіста, а Церква признала лише чотири.Чув я , ніби є серед тих відкинутих і писане з уст самого Христа, арамейською мовою, якою наш Господь говорив зі своїми апостолами, тільки сховане воно в піску на острові посеред моря і ніхто не читав його.Але чув я також, що Ісус просив не будувати храмів йому ні з дерева, ні з каменю,позаяк Бог є всюди, а віруючі – то його храм. Тому сей світ — прекрасний.Що ж ти написав?

— Те, що велів мені Господь Наш, Ісус Христос!

— Ти вже казав про це.Він що, являвся тобі?

— Нічого ти не розумієш! – розгнівався Мирон. –Слухай, що було далі.Після того, як старця Йоана поховали на горі, що згодом назвали Івановою, я ще довго слабував. Щоб поправити моє здоров"я, отець-настоятель відсторонив мене від скрипторію і послав збирати з хлопчиком-послушником зілля для лікування недужих.Той хлопець, дарма що мав 12 літ, знався на травах, навчений отцем Нестором, котрий через похилий свій вік не міг ходити по горах і долах за травицею і корінням.Ми з Грицьком виходили ще до сходу сонця, щоб не випарувалась роса.Той хлопець розповів мені про Слугу з Добромиля дещо інше.Ніби його страх як бояться опирі та ворожбити, а нужденним він помагає і навіть їх лікує.Звісно, я не признався про знайдену мною пісню, щоб додати щось до твоєї славної парсуни...Помалу я заспокоївся.Мені подобалось стрічати сонце на полонині, дивитися, як Грицько вклякає перед кожною рослиною, котру мав зірвати чи викопати корінь крем"яним ножем, і молиться.Проте, що він шепотів, я не чув.Не для мене була ся таємниця.

Якось ми вертались і зайшли помолитись на горішній цвинтар, де почали будувати каплицю Йоана Хрестителя.На цій освяченій землі колись було поганське капище.Я пішов на гріб старця Йоана,

спонукуваний якоюсь непереборною силою, а Грицько ліг у траву, нагріту сонцем, щоб передрімати.Бідний хлопець ніколи не висиплявся.Я вклякнув, проказав "Отче наш" і "Богородицю", й встаючи, ненароком торкнувся дерев"яного хреста.Відчуття було таке, як і тоді, коли вмираючий старець вхопив мене за руку.У вухах зашуміло, кров шугнула до голови, і я впав навзнак.Здавалось, прийшла моя смертна година і я найбільше боявся, що вмру без сповіді.Я не міг ні крикнути, ні ворухнутись.Душа моя висіла над моїм тілом й хиталась наче від вітру.Ні, то , мабуть, не була моя душа, бо я бачив її знизу.Я чув , що в момент смерті душа дивиться на тіло згори.Се було так жахливо!

— А що потім?

— Нічого.Потім мене знайшов Грицько й відвів до монастиря.І відтоді я вже не мав ані хвилі спокою.Пропав сон і я мусив се приховувати, до ранку лежачи в келії із розплющеними очима.Та дивно: безсоння не робило мене слабим.Навпаки, я сповнювався силою духу.

Мирон замовк.Я не так побачив, як відчув,що він плаче, бо то були, напевно, найщасливіші дні його життя.

— І ось настав день, коли я дозрів до сповіді й признався у всьому, що накоїв, і попросив накласти на мене якнайсуворіше покаяння.Отець-настоятель вислухав мене і сказав:

— Сину мій і брате! Ти тяжко согрішив, але про се відає лише Господь наш милосердний.Я ж нічого не хочу про се знати.Назнач сам собі покаяння.

ВІн був ще більше наляканий, ніж я.Отець-настоятель , мабуть, не хотів, аби розвіялася легенда про чудесне спасіння Лаврівської обителі Іоанном-Хрестителем.Та я не думав про се.Найліпшим виходом мені здавалась смерть, але вчинивши самогубство, я прирік би себе на вічні муки.Я мусив спасти душу.І тоді мені спало на думку переписати

уставом Євангеліє від Святого Йоанна, усамітнившись в одній з тих окремих келій, що лишились на монастирському подвір"ї ще від часів князя Лева Даниловича.Не їсти нічого, лиш пити воду.Я хотів, щоб мене там замурували, забили дошками вікно, аби довколишній світ не спокушав такого великого грішника.Втайні сподівався, що завершивши з Божою поміччю сей труд, засну вічним сном.І з цим я знову пішов до отця-настоятеля, упав перед ним долілиць і став благати дозволу. Він опинився у незручному становищі, бо саме переписування припровадило мене до гріха, але переписування музики, а не Святого Письма.Але найбільше вплинуло на нього те, що саме того дня до Лаврова прибув Купець з Перемишля, привіз дорогого паперу й замовив Євангеліє за вельми велику нагороду.Інший би подивувався такому збігові обставин, однак то був благодатний збіг.

-Ти кажеш, Купець з Перемишля?! – вигукнув я. – Невже то його затія?

— Хіба ти знаєш його?

— Він мій найперший приятель і благодійник, — тут я затнувся, бо не смів мовити більше.

Те, що почало було прояснюватися в моїй голові, ще більше затуманило голову Мирона Многогрішного.

— Се, — мовив я, — вельми достойний чоловік.

І то була правда.Купець з Перемишля не лише ставився до мене завжди добре, а й вірно служив Золотій Бджолі, ніколи не переступаючи правил, встановлених ще моїм паном, Купцем з Добромиля.

— Бог поміг мені, — продовжив далі Мирон. – Я отримав усе, що хотів для мого спасенного труду, і навіть згодився на хліб, що мали приносити мені раз у два дні.Він знадобився , щоб підгодовувати мишей,

аби не полакомились на пергамент, з якого я переписував.Та мене чекало інше випробування: важко опинитись у цілковитій тиші, без сонячного світла.Дуже швидко у голові моїй почала звучати твоя пісня, що вкинула мене в безодню гріха.На третій день звуки стихли.Я почав переписувати Главу 9 про доброго пастиря, котрий не лишає своїх овець напризволяще.Чомусь згадав я про свою родину з Тернави, що не давалася чути, відколи розгніваний батько привіз мене до Лаврова, не спитавши, чи маю нахил до чернечого життя.Тоді одна сестричка Оленка побивалася за мною.Тепер, вона, либонь, уже віддана.Цікаво, чи хоч трапився їй гарний чоловік? А чи був мій отець добрим пастирем для своїх мирян, коли віддав свою дитину чужим людям, аби не годувати зайвого рота? Чи не втік він, як тікають від вовка, від свойого обов"язку? Втім, може моровиця прибрала їх усіх, тому я й не відчув батьківської та материнської ласки.Може. якийсь підлий шляхтич збезчестив мою сестру, а брати полягли за чужу славу? А може так і весь наш люд розбрівся по горах і долах, шукаючи безпечного місця, бо пильнують його наймити, а не господарі? Замість жити так, як навчає наш добрий пастир, Ісус Христос, слухають наймитів, прийшлих з чужого краю.Отак я думав про мирське, забувши про спасення власної душі.А хто нехтує спасенням, той негайно впадає у гріх. Попри все, я твердо знав: мені ніколи не буде місця в сьому світі, бо я не жив у ньому.А потім я поринув у сон, вперше за багато днів, чуючи себе геть безсилим, і перебуваючи в нелюдському смутку.І прокинувся в темряві, бо свічка моя погасла.Я почав гукати, щоб принесли свічок і вогню.Довго гукав, гримав у віконце.Нарешті зблиснуло світло і в отворі з"явилась голова отця-настоятеля.

— Ти що, заснув , брате? Чи скінчив уже свій труд?

— Ні, отче, — відповів я. – Ще маю трохи.Переписав 9 Глав.

— Нічого, давай те, що написав, бо виталапаєш ненароком, а се, як казав Купець з Перемишля, Євангеліє для самого молдавського господаря.

Я тримав книгу й папір у скриньці, ще й загорнутими в чисте полотно, проте не сперечався, а віддав переписане.

— Та тут більше! – почув я голос настоятеля.

Не знаю, скільки минуло часу, але свічок мені не принесли.Натомість зашкрябав у віконце Грицько й зашепотів:

— Біда, брате, велика біда! З"халася сила-силенна духовних отців і сам єпископ перемиський Михаїл.Будуть тебе судити за святотатство!

— Що ти мелеш, Грицю?

— Кажуть, ніби ти, переписуючи Євангеліє, написав не те, що там було! Тікай, звідси, брате...

Я, може, б і втік тоді, та було вже пізно.

— Ти й зараз ще можеш втекти, — нагадав я.

— Звідси – не хочу.Спершу тримали мене у Лаврові, розпитували,може, чекали, щоб я покаявся.Але не дали прочитати, що я написав.Тому я не знав у чому каятися, тільки здавалось мені, що я писав істинні слова Христові.Тоді повезли мене до Перемишля на суд церковний, віддали на муки.І порішили скарати мене на тій землі, що породила такого страшного грішника, хоч, правда, я родився у Тернаві,однак се всеодно, що в Добромилі.Така-от "наука добромильська".Землякам моїм – наука, а мені – голова з плеч...

— Що ж ти написав?

— Не пам"ятаю, бо, видно, зійшов на мене дух святий, а в такому стані...А хоч би й пам"ятав, не скажу, бо тоді земля затрясеться до самого пекла.

— А се часом не слова Купця з Перемишля? Чи того старця Йоана, що, мабуть, був єретиком?

— А хіба єретики не люди? – огризнувся він. – Ні, Слуго з Добромиля, я знаю напевно, що не міг написати нічого супротивного Христовій науці.

— Коли єретики – добрі, то вони люди, а коли злі – нічим не кращі за тих святенників, що за горами палять на кострищах живих людей.І книжки також палять, такий великий труд.Але, гадаю, що й там, і тут бракує милосердя і прощення.Я поговорю з Купцем із Перемишля!

— Та він мене провідував у Перемиській вежі, як ти.Тому я не дуже здивувався, що ти увійшов сюди так просто, як до себе в хату.Хотів мене визволити, але я відмовився.

"Добре, хоч це", — подумав я, бо Купець з Перемишля, було, втратив у мене решпект, збаламутивши бідного писаря.Але і я! Якби не той клятий кусник пергаменту...Та в глибині душі я відчував, що справа набагато складніша, і хтось міг підсунути Мирону картку, бо лиш він добре розумівся на крюковій грамоті. Тут уже почало світати і ми обоє відчули, як на нас насувається страшна втома.Я знову наложив на засудженого ланци, щоб його не звинуватили ще й у чародійстві, бо за се палять на кострищі.Звісно, я був дуже засмучений, але тоді мені здалось, що смерть – менше лихо, аніж те незмірно довге життя, яке маємо ми з Купцем із Перемишля.Життя, обтяжене безліччю помилок, що повторюються.Для мене те, що діялось колись і діється зараз, злите в одну смугу, яка рухається у майбутнє, як лавина, змітаючи все на своєму шляху.Але знати те, що буде, нам не дано.Туди можна зазирнути, однак, воно не конче мусить статися.

Коли я прощався з Мироном Многорішним, він сказав:

— Якщо Бог так захоче, ми ще стрінемось, — і додав тихіше: В пеклі.

Як він уявляв те пекло, не знаю.Мабуть, розпечену землю, де смажать грішників на рожні, або варять в казані з смолою.Як усі вірять.Я мав свою візію пекла.Се – неможливість виправдати себе у світі беззаконня й гріха.

...Олексій Іванович зіщулився і сказав після довгої мовчанки:

— Яка довга ніч!

— Слухайте далі! – несподівано сильним голосом сказав Слуга, ніби отримав друге дихання. – Я спершу не думав йти на страту Мирона, бо видовище, коли безборонному чоловіку завдають смертельні тілесні рани, викликає у мене не лише відразу, а й обурення.Вигляд крові й зойки страждениих – се зараза, яка чіпляється до кожного, хто навіть дивиться на чужі муки.Найогиднішими виглядають обличчя людей, котрі прийшли на публічну страту.Але я сподівався, що Мирон не зможе піти з життя, як безсловесна худобина, а ще я мусив глибше відчути власну провину, навіть якщо й вона невільна.Бо я знав інші слова Спасителя про те, що ті — прокляті, хто не відає, що чинить.За такі слова розп"яли б і нині кожного, хто насмілився би їх вимовити.

Я був переконаний, що ті, хто, йдучи довгою дорогою життя, розгубив почуття, рано чи пізно опиняються на боці зла.Так сталося з Ворожбитом, для якого людська істота нічого не значила.І з Владом Цепешем.І з князем Романом.

Із самого ранку на майдан, де в звичні дні була торговиця, сходилися люди.У Добромилі рідко страчували когось, а про таку рідкісну птицю, як чернець-єретик не чули взагалі.Я стояв віддалік, коло знайомих приїжджих купців, і нас з усіх боків обступали гори, ще

безлисті, проте вже напахчені тонким ароматом перших квітів, білих, жовтих, синіх.Це нагадало мені ту моторошну страсну п"ятницю і старого князя Лева, у якого загорівся від свічки рукав.Люди довкола висловлювали різні здогади про особу відступника, вгадуючи, чий то може бути син.Се їх цікавило найбільше.Мирон лише раз глянув на юрбу, розігріту подією.У всіх йшла пара з рота, бо в горах зранку дуже холодно навіть улітку.Лице Мирона посиніло від холоду й він щосили намагався вгамувати тремтіння.Потім подивився поверх гір в зеленкувате небо й почав ворушити губами, і продовжував це робити, навіть коли кат Савка з підручним поставили його на коліна, й оголили тонку шию...

Я відвернувся.Здавалось усе скінчилось.

Та раптом поміст затріщав, ніби перекривлюючи хрускіт відрубаної голови, що впала у піставлений підручним ката кошик, і здавалось, земля захиталася під усіма нами.Люди попадали на землю, більше з переляку, бо усі бачили як єретик щось шепотів.Недобре передчуття охопило всіх , навіть мене, бо се ж трапилось у нашому місті, Добромилі, а не десь , приміром, у Львові.Невідомо звідки налетіла буря, чи з заходу чи зі сходу, але в кожному разі то було знамення, що нас усіх чекають лихі часи.Вітер з пилюкою зривав з дерев гілля, з голів шапки, з дахів ворон.Небо потемніло і стало темносірим у чорні крапки.Але не впало ні краплі дощу.Якби він був, то напевно теж незвичайним: солоним чи червоним, як кров Як говорив один писар, що теж називав себе Многогрішним: " Не можна нічого змінювати у Святому Письмі, ні додавати, ні пропускати, бо се приносить великі й нещасливі зміни."

Тернава, наступного дня

— ...Не знаю, чи радий би був Мирон побачити в натовпі обличчя своїх родичів.Вони , звісно, не признались би до цього, як не признаються родичі загиблих повстанців, тіла яких скидають слуги Антихриста на тому самому місці, де колись зітнули Мирону голову.У вироку, що зачитав церковний писар, не називалася родина, з чого я

зрозумів, що тих немає вже на світі.Та я хотів пересвідчитись на власні очі, бо сам не мав ніколи родини.Однак я почував себе так, ніби ця історія важила для мене більше, ніж для будь-кого.Можливо, тому що зі мною трапилось би таке саме, якби я був звичайною людиною, а не сином опира та відьми, якому все сходить з рук, навіть якщо його використовують інші в певних цілях.Але у долі слуг є щось спільне, бо ними не стають, а народжуються.

Через Тернаву я частіше проїжджав, ніж бував там.На половину села падала тінь з двох високих гір Радчої та Сліпої.На Сліпій стояв дерев"яний замок добромильських орлів — панів Гербуртів, що потім замінили на кам"яний.Тоді вона ще не поросла диким самосійним лісом.

Я одазу поїхав до отця Миколая.Він не міг бути батьком Мирона за віком.І я був певний, що взагалі не належав до тієї родини.Здається, з – під Дрогобича, якщо не помиляюсь.Як з"ясувалось, у Тернаві була ще одна церква, покинута, коло старого цвинтаря, по дорозі на Хирів. Отець Миколай казав, що закинули її неспроста, втім, без зайвого галасу, щоб не множити Тернаві лихої слави. Сам він прибув сюди уже після того, як церкву закрили, але охоче переповів чутки, щоб я сам розбирався, де правда, а де лож.Коли парафіяни питали його, що робити з церквою, він радив лишити усе так, як є.Або рано чи пізно Господь вдарить у неї громом небесним, або час її доруйнує.Простіше побудувати новий храм Божий, але навіщо? На свята й навіть у неділю тернівці йдуть до церков Добромильських, та й щораз більше оселяється тут людей не нашої віри: вірмени, поляки, німці, євреї.Волохи, правда, селились більше у Старій Солі.

Нещастя, яке спричинило таке запустіння тернівської церковці св.Параскеви П"ятниці, трапилось вісім літ тому влітку, між Петрівкою і Маковієм , коли я мандрував зі своєю купецькою валкою, аби не застоювалась кров у моїх жилах.У тамтешнього священика Іринея було п"ятеро діточок: чотири сини і дочка, й він дуже бідував.А коли вмерла їмость, стало ще гірше.Третього сина віддали ще хлопчиком до монастиря, невідомо, чи живий він чи вмер.Найстарший син Іван, котрий

мав би заступити колись вітця, видно, не виявляв до духовного сану великої прихильності, бо гуляв з хлопськими дівками, аж за ним курилося.Чи правда, чи ні, але пішов він якось на добромильський ярмарок продавати телицю і помутнів йому розум.Купив на вторговані гроші антипка у ворожбита з Бусовиськ, а вдома сказав, ніби гроші йому вкрали. Щоб ніхто не видів, носив дідьку на оборіг страву без солі.Таке часом буває, але щоб син священика зважився плекати дідька, світ ще не видів!Навіть жити їм стало трохи ліпше: родило на полі, вівці плодилися, корова привела зараз двох телят.Та потім, хтось, чи не мала сестра, випадково посолив страву, бо Іван таївся з своїм антипком, й відтоді ні вдень, ні вночі не було спокою.Дідько, най би щез, гримав попід стріху, верещав під вікнами, перекидав усе в хаті, так що сусіди чули.А сусіди зрозуміли, що то за нечистий воює.Мусив Іван признатися і отець Іриней прокляв його спересердя.Може, не на вічне прокляття, але батьків проклін скоро справджується.Старший син Іван повісився на церковних дзвонах, осквернивши святе місце й осудивши свою душу на вічну покуту.

Коли ж отець Іриней пішов молитися до церкви за синову душу,напала на нього чорна хвороба і вмер він просто коло царських врат.

— А що ж іншими дітьми сталося? – спитав я.

— Другий син, Микита кинув малих брата й сестру й пішов челядником до пана Стадницького з Ланцута

Лишилося в хаті двоє найменших, Оленка та Ілько.Не могли дати собі ради з господаркою, чи хтось відобрав те, що лишилось, у сиріт, і пішли на жебри.Ходили так рік чи два, на зиму вертаючи до хати.А потім Ілько,наймолодший син, втопився у Вирві, посковзнувшись на кладці. На той час Оленка вже підросла й пішла бавити діти до одного шляхтича чи купця.Минулої осені взяв її за себе один старший чоловік, бездітний удовець, з Лопушанки, що коло Спаса.

Більше священик не знав нічого.Дивно, що він навіть не цікавився єретиком, скараним вчора на горло в Добромилі.Був се дуже земний і простий чоловік, той Отець Миколай.Насамкінець він хитро глянув на мене й спитав:

— А пощо вам, пане Слуго з Добромиля, та нещасна родина? Нема кому й помогти, хіба Олені, але за бідну сироту тепер дбає її чоловік.

— Питав мене колись один чернець за отця Іринея.

— Може, син його?

— Він не казав, чий він син.У ченців один отець – Господь.

Тернівський священик знав про мою щедрість і не був розчарований.А я вирішив відвідати останню в роду – Олену, взнати, як їй там ведеться, і то лиш тому, що її покійний Мирон любив найбільше.Бо той брат, Микита, що покинув своїх брата й сестричку, не захоче слухати про Мирона-єретика.Втім, він міг належати до тих людей, хто мріє колись усіх осипати своїми щедротами, забувши, що щедрість душі потрібна більше, ніж щедрість калитки.

Лопушанка, наступного дня

Іхати того дня було пізно, і я вернувся до себе. Сподівався, що від Купця з Перемишля прибула звістка, бо я післав йому листа в день Миронової страти.Але нічого не було.Я переночував і рано виїхав.Кінь хрупотів по підмерзлому болоті, але день обіцяв бути погідним, якщо знову нікого не стратять.Я розумів, що то була дрібна справа і, властиво, не варта уваги, і дорогою майже не думав про неї.Було тихо й пустельно.Ще не орали й не сіяли.Я згадав про свій дар сівача, нікому не потрібний, бо сіяли нині не для власного пожитку і з власної волі, а для війни і ненаситного панства.І той хліб був гіркіший за паску, яку я скуштував колись у Лаврівському монастирі.

Мені більше була до вподоби така пустельна земля, бо за нею ніхто не тужив і не міг з неї скористати.Я вже доїжджав до Самбора, що звався колись Погонич, коли почув, що мене хтось доганяє. Ще не озирнувшись, я зрозумів, що то Купець з Перемишля, і мовчки дав йому місце коло себе.Чекав, що той обізветься першим.Але він лише позирав на мене скоса, вивідуючи мій настрій.Мабуть, думав, що я серджуся за Мирона.Та якби я був звичайним собі чоловіком з куцим, як заячий хвіст, життям, може, б і гнівався.Однак, поміркуйте самі, ким був для мене Мирон, і ким – Купець з Перемишля, котрого я знав бозна-скільки літ! Ні, я не збирався йому дорікати.Він знав те, чого не знав Слуга з Добромиля.Він був Старшим у Золотій Бджолі.Єдине, чого я не стерпів би, се насмішки над собою.Бо я переживав, мене мучило сумління, й воно гнало мене в дорогу до нікчемної людської істоти, котра могла його заспокоїти.

— Уже бджоли почали вилітати, — озвався нарешті Купець з Перемишля, вбраний як завжди в напівлицарську одіж, із золотою бляхою, схованою під кольчугою.

Неспроста він се сказав.Я промовчав.А потім спитав, аби його не засмучувати:

— Чи ти знаєш, куди я їду?

— Туди, куди і я.Хочу відвезти сестрі голову брата, нехай поховає.

І я побачив приторочену до сідла шкіряну торбу з чимось круглим всередині.Давно се діялось, але мені постав перед очима бідний Лука, нарваний служник мого пана, і мене охопило тоскне почуття безвиході.

— Нащо їй вона? – якомога спокійніше сказав я. – Жінки бояться таких речей. Можна було поховати голову в Тернаві.

— Він сам мене просив про це.

— Ну, тоді звісно.Слухай, що ти затіяв? Навіщо ти замовив Мирону Євангеліє? Я сам міг би тобі його переписати.

— Якби той дурень не віддав переписане ігумену, то лишився б живий.А тому я не чую за собою жодної вини.Я лиш роблю свою справу, а ти нам помагаєш.Хоч давно міг би стати одним з нас...

Я зробив різкий порух.

— Ну, ну, — примирливо буркнув Купець з Перемишля. – Ніхто з нас не посвячений у задум твого пана, Купця з Добромиля. Деколи здається, що я його розгадав, а за мить – знову нічого не ясно.Він – ніче матка у вулику, незбагненна для робучих бджіл.

— Не лише робучих, а й кусючих.

— Се — закон. Бджоли мусять боронити свій галицький вулик.І найліпші ті, хто не губить жала і не вмирає по тому.

— Добираються і до цих.З терновим вогнем та дубовим колом.А ще є такі, як я, котрим недовго се зробити, якщо їм добре заплатять.Для ромів я робив такі послуги.

— Ти нищив нечисть, котра є ганьбою для нашого племені.

— Мені їх було шкода, коли вони благали пощадити.

Ох, не любив я про се говорити!Але тепер сказав і мені стало легше.Може, тому, що за Самбором відкрився вид на Замкову гору, де все ще стояв Замок, вже не дерев"яний, а мурований, майже зруйнований часом, і на мене війнуло запахом мого дитинства.Згадав я чомусь не Лева, а його нікчемного раба Кирила, котрий видавався спершу таким простим.Далі мій погляд опустився до Спаського монастиря, що покладав такі великі надії на княжу ласку.Якби князь Лев

жив так довго, як ми, то й ласка була б довгою.Мощі святого Онуфрія виявилися надійнішими.

Купець сказав з кривою посмішкою:

— Довго пробув чадом у вітця свого Лев Данилович, тримаючись за батькову полу, аж до самої старості.Аж тоді йому розвиднилось, але чи багато зробиш, коли смерть за плечима...

-Ти його знав?

— Їздив колись до Львова з нашими.Та коли князь почув про бджіл, котрі не гублять жала, не став з нами говорити.Але відпустив.Покійний Лев умів тримати язик за зубами.

Вздовж Дністра тягнулись Бусовиська, і я боявся, що Купець з Перемишля захоче відвідати якогось ворожбита, надміру гордого і самовпевненого, котрий почне з нас кпинити.Але ні – він звернув на іншу дорогу.Треба було поспішати, бо сонце хилилось до заходу.Купець з Перемишля завжди знав, куди їхати і ніколи не блудив, не питав дороги у стрічних.Проте, я помітив, що він ніколи перед тим не бував у Лопушанці, бо вид чорного від злиднів села, віддалік торгових шляхів, прикро вразив навіть його.От де жила сестра Мирона – у глухому закапелку, що ранньої вести виглядав особливо смутно.

Під самим лісом стояла маленька хатка, навіть не обгороджена благеньким плотом, з латкою голої білуватої землі, на якій щось малось сіятись.

— Приїхали! – мовив Купець.Зіскочив зі свого вороного коня, на якому не постидався б їздити й сам король, і став знімати шкіряну торбу.

А я тим часом дивився на хатку, залатану, як одежина старої жебручої баби.Нарешті скрипнули двері й на порозі стала жінка,

вгорнена в дративу верету, ще зовсім дівча, якби не величезний живіт.Була в пізній тяжі.Я аж розгубився.Та Купець з Перемишля вклонився і привітався.А потім спитав:

— Де твій чоловік, молодице?

— Пішов до лісу за дровами для пана, — відказала жінка тихо і я впіймав її погляд, кинутий на шкіряну торбу, з якої випиналось щось схоже на хлібину.Погляд зголодженої дитини, котра побачила в когось шмат хліба, але знає, що він їй не дістанеться.Мені аж мороз пішов по плечах.

— Піду по нього, — якось знічено мовив Купець з Перемишля і навіщось узяв з собою торбу.

Я не знав, що мені робити.Жінка теж розгубилась, а потім сказала:

— Може, пан хочуть води напитися?

Я похитав головою.

— Ти – Оленка?

Як тільки я назвав її Оленкою, вона вся подалась до мене, лице порожевіло, очі загорілись:

— Ви від …Мирона?

Я озирнувся, ніби шукаючи помочі, та Купець уже сховався у лісі.Та потім згадав, хто я, і розважливо мовив:

— Так, Оленко.Твій брат Мирон тебе дуже любив.Але мусиш знати, що його скарали на горло, як єретика.

Вона зойкнула:

— То в тій торбі? Боже!...

Я сподівався гіршого, але, видно, в такому стані жінки вміють себе стримувати.

— Ми привезли його голову, щоб ви поховали її з чоловіком.Але, на жаль, не могли привезти тіла.

Вона кивнула.

— Се для тебе, — я витягнув капшук з дрібними грошима, та їх було стільки, що вони могли жити тепер бе клопотів. – Від Мирона.Замовиш по ньому службу, але не кажи, як він умер.Єретики – теж люди, а Бог – милосердний.

— Бог милосердний, — повторила вона. – Але я не допильнувала Ілька...

— Ти сама ще дитина.А се хто там у тебе?

Вона завстидалась:

— Не знаю, кого Бог дасть...

— Я можу сказати, хто.Хочеш?

— Ага.

— Тільки обіцяй, що не віддаш своєї дитини до монастиря, як твій батько віддав Мирона.Сама видиш, що з того вийшло.

— Не віддам.

Я одразу їй повірив.Мала такі очі, як у брата – сиві й трохи зимні.А мені просто нестерпно захотілось відчути порухи нового життя. Я не міг мати своїх дітей.Такі, як ми , безплідні.Я наблизився і поклав долоню на її живіт, а перед тим спитав:

— Чоловік до тебе добрий?

— Добрий, — з дитячою щирістю відказала вона. – Дуже добрий!

— Бо якби був недобрий, то я забрав би тебе до себе в Добромиль, — пожартував я.

І таки забрав би.Я доторкнувся її живота під грубою сорочкою з коноплі й відчув, як вона вся напружилась.

— Не бійся.

Під моєю рукою билося серце майбутнього.Воно ще належало жінці з тоненькими руками й ногами, яку мучив молодий голод.Я чудувався і жахався.Бо в лоні цієї жінки визрівав цілий світ, інший, ніж той, у якому я жив досі.Устократ неспокійніший, небезпечніший, пересичений зрадами, насильством, жадобою.У ньому, здавалось, неможливо буде вижити.І якби я міг проспати років сто чи двісті, я б це зробив, аби не бачити зловісних знамень у небі, кривавих битв, братовбивчої війни й облуди...І якби я міг вмерти, то вмер би просто зараз, біля ніг тієї жінки.І відкрилося мені моє призначення: якщо врятувати хоча б

одну істоту, то разом з нею врятуєш цілий рід — дітей, онуків і правнуків.І я вступив з цим дитям у новий, сімнадцятий вік, жахливий і прекрасний, бо почув під пальцями пісню життя, яку так довго шукав.

Добромиль , 1949 рік

— Тихо, не кричи!

Жебрак, що заснув під муром костелу, не збирався кричати, однак у його гвалтовному порухові було щось від загнаного звіра, котрий не може гідно прийняти смерть, бо не готовий до неї.Перед тим він так гарно спав у теплому сірому передранішньому світлі, й міг би спати ще довго, і пропустити те, чого не повинен був пропустити, — якби його не збудив Купець з Добромиля.Постав таким, яким уявляв його собі цей бідний чоловік статечний, в літах, з бородою, вбраний у все темне.Чогось бракувало в тій одежі, якоїсь дрібниці – золотого кружала з витисненою на нім бджолою.Він аж витягнув шию, намагаючись розгледіти його в складках одежі на грудях.Переконавшись, що жебрак прийшов до тями, Купець мовив заспокійливо:

— Не бійся, Антосю!

На що той, лежачи, відповів:

— Чого мені ще боятись, пане? Більше нема чого...

— А болю?

І правда, болю Антось боявся, як і кожен живий чоловік.Якби кожен міг звикнути до болю, то був би сміливішим.

— Вставай, підеш зі мною! – сказав Купець з Добромиля. – Підеш?

— Добре.

Дощ майже скінчився, але з надміру води постав туман, білий і густий, як щойно видоєне молоко.Антось не питав, куди веде його Купець, може, навіть вмирати. А коли й так, то смерть не буде тяжкою."Ех, — думав, зітхаючи, — коби ще раз увидіти Слугу з Добромиля!" Серце його почало наповнюватись урочистою

радістю.Тільки не хотів, щоб Слуга бачив його таким нендзним і брудним.Попереду шуміла невидима ріка і дорога мала вивести їх на кладку.Антось ледве встигав за Купцем: боявся, що коли той щезне в тумані, їхня стріча виявиться усього лиш сном. Коли дійшли до ріки, Купець вповільнив ходу, і тут перед Антосем постала проблема: він не знав що говорити, бо усі слова,які міг би сказати, здавались йому немудрими..Та й був певний, що Купець знає все, бо той ніколи не полишав Добромиля надовго.

Ріка була переповнена дощівкою і страшна.У такій воді втопився колись хлопчик Ілько, найменший брат Мирона-єретика.Вітер зніс його з кладки.Не з тієї, а там, нижче.Тіло знайшли в корчах, коли вода вже спала.

Купець ступив на кладку, що здригалась від потоків, й поманив за собою жебрака.Той подумав, що буде вмирати у воді.Плавати Антось не вмів.

— Стань тут! – наказав Купець з Добромиля, перекрикуючи шум води.

Жебрак щосили вчепився у дерев"яний поручень.

— Дивись у воду!

Той зажмурив очі, а коли насмілився їх відкрити знову, побачив, що вода прозора як шкло і все мерехтить у білому неземному світлі. Вода рухалась, але поверхня її залишалась гладкою.Дно ріки було вкрите жовтим піском, пересмішаним з дрібним камінням.Там ще було щось.Голова. Бігме, відрубана голова молодого чоловіка з чорною бородою і шкірою, вибіленою водою.

— Ти можеш її для мене дістати? – спитав Купець з Добромиля.

" Чия ж це голова?" – подумав жебрак, котрий раніше був підручним у ката і мав за се покуту.Кат не мав, а він мав.Такий Закон. Світло, яке линуло звідусіль, омивало Антосеву пам"ять.Він побачив своє попереднє життя завше приниженої вбогої істоти, і зрозумів, що воно мало сенс і було певною мірою навіть величне.Нічим не гірше, ніж у якогось шляхтича.Звісно, не рівняв себе до панів: просто і його життя чогось вартувало.Спершу не міг пізнати голови, бо рух води і глибина змінювали мертві риси обличчя."Е, хто б то не був!" – подумав жебрак, чия велич полягала в смиренності, у тому, що удари, які діставались йому, не діставав хтось інший, і він умів їх зносити, хоча й боліло, дуже боліло...

— Добре, — відказав Антось. – Дістану.

Бо ж Купець з Добромиля – дух і не може цього зробити.Щось легенько підштовхнуло його в спину й Антось полетів у воду, проте не сторч головою, а ногами донизу, й дуже повільно.Мав уже торкнутися води, але вона розступилася перед ним і чоловік опинився у кам"яній студні, тільки то була не звичайна студня, а соляна, і звідти чулись стогони й крики, як у пеклі." То не може бути вічно! – обурився він. – Ці люди давно уже всі мертві." Далі якась сила піднесла його знову догори . Він опинився на дні ріки, на м"якому піску, і поруч лежала відтята голова..Антось вхопив її, притиснув до грудей і став повільно підійматись догори.Дужа рука вхопила його за комір і він опинився на другому березі.Після теплої води його обпекло вранішнє повітря.

— На, вкрийся, — сказав Купець з Добромиля і накинув на чоловіка чорну широку кирею, знявши її з себе. – Ти все зробив добре.

— Вони мали бути мертві! – пробелькотів Антось.

— Звісно, мертві.Ти їм би нічим не поміг.Давай сюди голову мого брата, Купця з Перемишля!

Антосю одразу стало легше, бо увесь час його мучило, що то ним нагостреною сокирою було втято голову.Виходить, ні.Він злякався, що може виявитися більше непотрібним Купцеві з Добромиля, і той зараз просто зникне разом з головою в непроникному тумані.І він залишиться сам, хоча більше не може біти сам.Чоловікові мусить колись увірватися терпець.Антось обгорнувся киреєю, м"якою і теплою, як літня ніч, не зводячи змучених очей із Купця.Той поставив голову на траву, сів навпроти й мовив:

— Не спи, брате, прокинься! Маю тобі щось сказати.

"Звісно, — подумав Антось. – На те я виніс голову з ріки.У воді не можна говорити."

Повіки в голови затремтіли, і гримаса болю скривила біле як папір лице. Але перше розтулились уста:

— Шкода, що я не можу видіти тебе, брате.Але чую.Що ти хочеш мені повісти?

— Хочу повісти тобі, що весна, і бджоли вилетіли з вулика.

— Слава Богу! Так і перше було.

— Скажи мені, брате, де Золота Бджола? Чи не втрапила до рук ворога?

— Що ти, брате!

— То де ж вона? Де ти її сховав? На дні ріки?

— Зазирни мені в ліве вухо.

Антось побачив,як добромильський купець нагнувся і простяг руку до вуха голови, витяг звідти шнурок, на якому висіло золоте кружало.Йому аж очі засліпило.

— Добре придумав , брате! Дякую, що вберіг.Чи не хочеш щось переказати брату своєму, а моєму Слузі, котрий зараз розповідає твою історію в Добромильському монастирі?

— Не треба. Не до нас йому нині.Довго я чекав, що ти прийдеш по сей знак.Видно, найшов мені заміну...

— Ні, се потрібно для справи, котру має зробити слуга з Добромиля.Він і сей чоловік-покутник, котрого ти знаєш.Він гострив колись ножі й серпи на торговиці в Добромилі.А тоді побачимо, чим усе обернеться...

— Хіба ти не знаєш?

— Звісно, не знаю! – знизав плечима Купець з Добромиля.

— Ти – мудрий.Пусти мене назад у ріку.Тут мені зимно.Шкода, що не можу вам нічим допомогти...

— Ти зберіг Золоьу Бджолу.Доки ми її маємо, доти будуть бджоли, що кусають, не гублячи жала...

Він узяв голову в руки, поцілував у чоло й опустив у прозору воду ріки.Одразу щось зашуміло , і ріка перетворилася на швидкий ревучий потік, що всі звали Вирвою.

— Ну, що? – звернувся купець до Антося. – Ходімо! Чи, може, дати тобі грошей і відпустити?

— Ти сам, пане, знаєш, що мені потрібно більше за гроші, — тихо відказав жебрак.

— Се не в моїй силі! – остро відрізав Купець. – Лиш у твоїй.Ходімо! Більше дощу не буде.

І коли вони ступили на дорогу, що піднімалася до монастиря, Антось, котрий ніколи не вмів щось сказати до ладу, раптом заговорив так гладко, як по-писаному.Ніби вона змила разом з жебрацьким брудом і дрібними гріхами ще й незугарність мови, та й голос більше не був жалібним голосом прохача, а сильним, високим, хіба що, може, трохи писклявим.

Добромиль , 1604 рік

— Ви би виділи, ваша мосць, який пишний був колись ярмарок у Добромилі, і кілько там приїжджало люду, і хоч кожен балакав по-своєму – турок по –турецьки, мадяр по— мадярськи, німець по-німецьки, але й розуміли один одного, як не дивно! Я вже тоді не був підручним Савки.Точив людям ножі, ножиці, серпи, часом шаблі, тільки від сокири мене вернуло, самі знаєте чому.Ну, відколи зітнули голову тому єретику Мирону.Мати Божа!

Антось затнувся і з острахом глянув на Купця з Добро миля, наче боявся, що той розсиплеться від імені Матінки Божої.Той хіба засміявся:

— Мов далі, Антосю! Можеш навіть пацір проказати.Нам се не шкодить.

— Чого б я мав тепер пацір читати? Я його тілько на ніч читаю, або в церкві.Ви, певно, чули про ту страту?

— Виджу, ти настрашився бурі…Таке буває, коли дух виходить з тіла без охоти.Чим сильніший дух, тим більша буря.

— Я тоді не знав того, — сміло відказав Антось. – Значить, так.У той час, про який я оповідаю, на Сліпій горі стояв один замок, трохи нижче – другий, а торговиця збиралася довкола ратуші.Певно, наш вельможний пан Гербурт, староста добромильський, не видів, що діялося в самім низу.А ми думали: він — як янгол-хоронитель над нами усіма.На люди не показується, однак кожний знає, що він пильнує.Як тільки якась суперечка між шляхтою або хтось непоштиво обійдеться з чужим купцем, одразу з"являються стражники: розженуть, а винних до Замку приставлять. Не дивився пан Гербурт, якої ти віри, чи масті, багатий чи бідний аби лиш Закон не порушував...

— Еге ж, а хто зі Стадницьким чубився, аж пір"я летіло? – ущипнув Купець з Добро миля. – Я знаю, не раз пан Гербурт поступався у великім, але добромильські міщани шанували його за справедливість.Проте хто вродився королем, а не може ним стати, ніколи не буде мати доброї фортуни.Усе йому буде здаватися, що він зробив би ліпше, ніж той, хто сидить вище за нього.Велика нудь гризла того чоловіка.Се ще було до тюрми в Кракові, я вгадав?

— Ага.Було се в маю, на третій день ярмарку.Я теж там був.У будні дні ходив по дворах з точилом.Не раз мені витикали, що я був підручним у ката.Але се справи не стосується...

— Ще й як стосується! Чи мав ти злобу в серці на тих людей, що тобі випоминали, хоч самі тяжко грішили?

Антось зітхнув:

— Та троха мав.Бо ні одна порядна дівка не хтіла за мене йти, і в корчмі ніхто не пив зі мною горівки.То я тримався від них віддалік.Але два рази в рік приїжджало стільки люду, бігме, зі всього світу, що я розпливався серед них, гейби крупка солі в морі. Казали, що вода в морі солена як ропа, то крупка солі їй не зашкодить.Любив я бути на людях, тішився з того, що я з такого славного міста, куди з"їжджаються

торгувати, а не воювати.Сидів я собі з точилом , нікому не заважав.А тут, на лихо,став поперед мене якийсь хлоп і заступив мені сонце.Була ще рання година і я трохи змерз.Заступив мені він не хіба сонце, а й прегарний вид на бочівки з вином, одна з яких впала мені в око.До всього цього домішувся дух свіжого печеного хліба й копчених свинячих окостів.От би мені таке снідання! А той хлописько став і я чув запах його поту, і через те ще більше дратувався.Одне мене стримувало: хлоп був моцний і високий, і я не знав, чого від нього чекати.

— Може, би-с мені сонце на затуляв? – мовив я до нього.

А він ані руш, ніби оглух.Правда, гамір довкола стояв страшенний.І зі своїм точилом я не міг порушитись, боз одного боку стояла фіра, а з іншого –був прохід.

-Агов! – крикнув я до нього. – Чого стоїш? Може, щось маєш гострити: шаблю, косу чи голос, аби-с мені відповів нарешті.

Аж тоді хлоп зволив обернутись:

— Ліпше ти, партачу, вигостри собі язик,бо пищиш ніби комар.Ніхто не вчує, що ти продаєш!

Смілий хлоп! Певно, пана Глембіцького, котрий не має часу хлопів приструнювати: не вилазить з Кракова, либонь, чекає, що його польським крулем виберуть.І на додачу мругнув до мене:

— Мені голосу не треба.Маю такий товар, що на нього завше покупець знайдеться.

Виджу, нічого в руках не має, ані в ногах жаден товар не стоїть.Може, найнятися кудись хоче.

— А що ж се за товар у тебе такий, — питаю, — що я не виджу?

Тут дехто став прислухатися, і хлоп трохи посунувся.Став дивитися на небо, буцім то не до нього.Зробив з мене дурного.Якраз принесла баба серп, бо хтіла вже нині його випробувати на майовій траві.Тільки чкркнув я ним до точила, як серп розпався на два кавалки.Баба в плач, а я до неї:

— Таким серпом хіба павутиння обтинати! Іди верни тому, в кого купила.У цигана, еге ж?

Баба закивала головою.

— Тоді поклич стражника, бо циган тобі грошей не верне.Тут сліпий би увидів, що серп з двох кавалків склепаний.Бо зі мною ще не було такого, щоб я щось зіпсував.

Добре я їй нарадив і люди підтакнули.Пішла баба.А хлоп далі стоїть, на небо дивиться.Через якийсь час підходить до нього молодий панич, зразу видно, що не шляхтич, і що не звідси, і щось питає хлопа каліцькою польською мовою.Я наставив і собі вуха.

Панич від чогось почервонів і питає тихенько:

— А панну багату й пишну ?

— Навіть саму крулівну причарує, вашмосць!

А панич був такий собі: проста дівка буде носа вернути.

— То кілько ти за нього хочеш?

— Усі гроші!

— Скільки? Я маю небагато...

— Кілько маєте – віддайте.Тільки, щоб усе.Такий звичай...

Витяг панич такого ж, як і він, мізерного капшука, потрусив ним.Чую, дзенькнуло раз і другий.Ще й питає:

— А як не поможе?

Скупий панич!

— Наші, бусовицькі, найліпші! – і хутко вкинув паничеві щось за комір.Той аж підскочив і увесь побілів.Потім оговтався і процідив крізь зуби:

— Як надурив, великі, дуже великі пани, знаєш, що з тобою зроблять, холопе?

Але хлоп тільки здвигнув плечима:

— Як признаєшся комусь, то всьо піде не туди, куди треба.І матимеш скору смерть!

" Божечку! – вжахнувся я . – Та він же продав антипка...Се ж був бусовицький ворожбит! " Хотів я перехреститись, та боявся, що хлоп увидить.Ще руку мені відніме, або ноги.Недармо, серп розвалився на два кавалки.Буду я ще мати гризоту.Треба тікати звідси, поки не пізно.Подивився услід паничеві, аж того взяли попід руки молоді Мнішки, котрі прицінювались до коней.І старий їхній був там.Бесідують з тим паничем , ніби з найліпшим приятелем.Видно, неспроста.Я став хутко збирати манатки, а тут як з-під землі виріс переді мною пан Купець з Перемишля.

— Що він тут робив? – показує на панича. – Кажи борзо!

І так подивився на мене, що я мало не скам"янів на місці.Звісно, я знав, що він тепер Старший. Але завше був добрий до мене і щедрий, коли йшлося про якусь дрібну послугу.Не його я боявся, а того, що хтось міг нас підслухати. І я шепнув на вухо:

— Купував, ну...того ...в бусовицького хлопа...

— Купив?

— Та купив...

— Пся крев! Не встиг я...Не казав, нащо йому той?

— Та ніби панну хоче собі приворожити.

— Знав би ти, що то за панна! – просичав купець. – Треба було йому завадити.Але не вийшло.Ні, раз не вийшло, значить, так мусило статися!...

Таким лютим я його ще не бачив.Аж трясся від злості.Він махнув рукою, рвонувся у той бік, де стояв панич з вельможними панами Мнішками,та враз обернувся до мене:

— Чуєш, Антосю, як буде шукати мене пан Слуга з Добромиля, скажеш, що я пішов за ним.А ще ліпше – йди до Низького Замку й пильнуй, коли він буде виходити.Чекай коло брами, бо тебе туди не пустять.Тільки, як увидиш , коли на Сліпу гору сідає чорна хмара, назвися гінцем від Купця з Добромиля, і біжи просто в панські покої.Можеш навіть нічого не казати, ніхто тебе не спинить.

Я вже не раз був гінцем від Купця з Перемишля, але тепер мені аж дух перехопило.

— Та, брешуть про мене всяке! – зауважив Купець з Добромиля, погладжуючи бороду.— Не треба усьому вірити...

Проте виглядало, що йому це сподобалося.

— Ну, і що ж далі?

— А далі, вашмосць, не мого куцого розуму діло, що там зайшло між тим паничем і паном Купцем з Перемишля.Він пішов і більше я його не бачив.Зібрав своє причандалля і хутко поніс додому, бо вже одна моя робота скінчилася, і починалася інша.Тепер бочівка з вином точно буде моя. Бо хто я тоді був? Нікчемний чоловік.Але не міг не послухати Купця.Він мав наді мною силу.Більшу, ніж Пан Слуга, котрий завше був усміхнений і привітний.Нагадував мені...

Антось затнувся.

— Кого?

— Пусте! Отож, я перебрався у святочне, і згадав, що Купець мусив мати зброю під плащем.Правда, купцям невільно було носити зброю у місті, тілько шляхті.На таку виправу без шаблі нема чого йти...

— А ти знав, хто той панич?

— Казали різне...Ні, тоді ще не здогадувався, що то за пташок.Мене більше дивувало, що так Мнішки з ним панькаються.Паскудні були люди! Не вартували навіть переступити порогу пана Гербурта.Не дивуюся, що того хлопа з Бусовиськ я більше не видів: мов крізь землю провалився.І антипко йому не поміг.За тих Мішків у Ляшках Мурованих ні одної дівки ладної не лишилось.Котрих забрали ґвалтом, , а кому заплатили гроші, й відвезли до Кракова, а звідти – до турків.І то не хіба хлопські дівки, а й бідні шляхтянки, попівни. Старий Мнішек возив також ворожбитів і знахарів, бо наш круль Жигмунт вельми цікавився

всілякими чарами, себто магією.Втім, чи правда се, чи ні, не мені судити.Я не любив мішатися в чужі справи.

Низький Замок, 1604 рік

-Усе, що вашмосць каже про Закон, те мені до вподоби, але скажіть мені: закони для людей, чи люди для закону? Бо мені здається, що у нашому королівстві закони самі по собі, і люди – самі по собі, тому й користі від тих законів жодної. Перше, коли закон був у голові, а не на папері, нам, купцям, було легше жити.

— Хіба мало вам привілеїв? Ти на се натякаєш, пане Слуго з Добромиля? Я не дивлюся, чи то купець вірменський, чи наш, чи жидівський, християнин чи бусурмен.Торгуйте, аби лиш справно платити невелике мито на користь міста!

— За що ж ви нас так не любите, пане Яне? Не любите і не шануєте.Без нас не було б славного Добромиля, і сіль лежала б у землі, бо хто б її продавав? А чи знаєте ви, що вчені лікарі кажуть? Без нестачі солі чоловік звіріє.А без купців, торговиць і торговельних шляхів – дичавіє, й світ видається йому вузьким і тісним.Чи ви чули колись, щоб купці грабували чужі валки з товаром, побивали хлопів, аби дошкулити сусідові, безчестили дівчат? А досить нам трохи підняти ціну, одразу гвалт: кровопивці, здирники! Цікаво, чи відає шляхта, як працює ся машина? Як усе зав"язано вкупі: війна,моровиця, неврожай, їхні сварки між собою? Певно, що найперше від того терплять бідні люди, і в тім числі дрібні крамарі.А як треба церкву будувати або ратуш обновити, біжать найперше до нас.Проте вважають наш стан нижчим, гіршим від шляхетського.Мусите знати, пане Яне, що се не мої слова, а тільки моїх товаришів, купців.

— А що ж ти від себе скажеш, Слуго з Добромиля? – спитав Ян Гербурт, на прізвисько Щасний, господар цього дому, що мав не багато не мало, а чотириста слуг, котрі нудились без діла.

Староста добромильський і мостиський був трохи злий, бо відчував, наскільки дражлива ся бесіда для його спокою.Трохи заздрив цьому чоловіку, вільного незнаною йому волею. І мудрого незнаною мудрістю.Знав, що той ніби й був, і ніби не був, тому не можна було з ним нічого зробити: ані нагородити, ані покарати, а се справді означає, що його нема.Та роздратування старости добромильського уляглося, як тільки Слуга посміхнувся своєю лагідною світлою посмішкою, затіненою печаллю, яку лиш зрідка дарував, і лиш тому, кому хотів: від жебрака до князя:

-Перепрошую, але я сказав спочатку те, що болить більше, і не тільки мене.Я не думав, ніби потрібна моя окрема думка.Зовуть мене Слугою, а се вказує на моє скромне становисько.Потурбував я вашмосць не за тим, аби чимось дорікати,або просити. Слуга бере те, що дають, але тільки від свого пана.

— Що ж дав тобі, чоловіче, твій пан, Купець з Добромиля? – знову ворухнулась невдоволення в душі пана Яна, прозваного Щасним, і він, дійсно, був у цей період свого життя щасливим, перейшовши через сирітство і чужину; навіть звив собі гніздо на добромильській горі, свідомий того, що перебуває під опікою предків Гербуртів, що вже більше як чотириста літ живуть на цій землі.

Втім, Слуга охоче відповів на його питання:

— Дав мені пан свою опіку, хоча давно вже немає його серед живих.А опіка ся полягає в тому, щоб я завше мав гідне мене місце й не посідав ніколи чужого.І як навчив мене він, так я й чиню.Був би я незмірно радий, якби кожен лишався на місці, определеному йому небом.Се – найважніша річ, особливо, коли йдеться про нинішні тривожні часи.Найменший переступ відгукнеться через віки.Той, хто прибув сюди з далекого й чужого краю, міг би бути відтручений вашою милістю, як авантурник. Ніхто не хоче зрозуміти, що за сим стоїть, і я, по правді, не хотів би знати.Поясню вам алегорично...

— Може, вийдемо в сад чи на гору, щоб не вдаватись до алегорій?

— Ні, моя алегорія не задля стін, що , як відомо, мають вуха, просто так безпечніше для вас.Колись можуть спитати, що ви знаєте, а є такі люди, перед якими не встоїть і найсміливіший лицар.Приміром, боронь, Боже, поставлять дитинку перед вітцем, аби дивився на її біль і страх.Ви стерпіли б таке і далі мовчали?

— Ні, — одразу відповів Ян Щасний, згадавши власних діточок, котрі бавились зараз у саду.

— Се – добре, — знову подарував Слуга з Добро миля свою неповторну посмішку, до якої додалось ще більше смутку. – Немає такої таємниці чи скарбу, що вартували б мізинця дитини.

— Але ж римляни...

— Тому й зник з лиця землі сей славний народ, бо поставив над людьми Закон. Та й хіба звичаї народу, котрий жив тут ще, коли не було навіть Риму й Атен, не відповідають краще його вдачі й серцю?

— О ні, не всі! Ще подекуди старих відводять далеко в ліс, аби вмирали.Сподіаюсь, я не доживу до старості.

— Ну, князь Лев Данилович дожив до глибокої старості, але не знав нужди. Якби на той час, коли ми з ним стрілись, його серце було сухим, як і все тіло старшого чоловіка, мене б скарали на смерть, як опира, хоч я є ним лише наполовину.

— І що з нього був за володар? – жадібно спитав добромильський староста. Ян Гербурт. – Я не надто вірю тому, що пишуть в старих книгах.

— Я був тоді ще дитям нерозумним.На схилі віку, мені здається, останній князь землі Перемиської і Галицької пізнав їх справжню ціну, зрозумівши, що край сей не є місцем покути й боротьби, а царством Божим.Коли царство Боже всередині нас, то воно і скрізь.Знаєте, що він дав привілеї купцям і любив наші Бескиди, проте до самої смерті непокоїли князя духи галицьких лицарів, замордованих його дідом Романом.Дорікали йому, що тримав охоронців із татар.Але він знав, що найліпший слуга – се вірний слуга. До нас відчував спротив, хоч ми помагали йому тримати стіл.Після його смерті все розвалилось.Не знайшлося достойного володаря, котрий хотів би дбати за цю землю, так як він, знайшовши у ній своє місце.Коли не помиляюсь, предки вашої милості, Гербурти, прибули в наш край саме за часів князя Лева. Тим-то й нагадуєте мені про нього: не шукаючи, знайшли своє місце на берегах Тірасу, священної ріки багатьох народів.

— А його отець, Данило?

— На жаль,пам"ятають більше про Данила, котрий прийняв королівський вінець з благословення папи Климентія.Король Данило боровся так довго і тяжко, щоб підкорити собі землю Галицьку, що не знав, де його правдиве місце: в Галичі, Холмі чи у Києві.Якби так не хилитався між ними, то мали б його діти і внуки, хай невелике королівство, але своє, і звалося б воно — Волинь.А сі гори не здолати нікому: сіль зробила б нас багатими й незалежними.Сіль, вівці, ліс, вода...

— А що ти думаєш про запорозьких козаків, і їхнє, як ти кажеш, королівство? Чом не лицарі!

Слуга засміявся:

— Я – купець, а не політик, вашмосць.Ви ліпше за мене в цьому тямите, вашмосць.

— Ти хотів би й з лицарів поробити орачів і купців, еге ж? Зрештою, ми відхилились від теми.Ти хотів оповісти мені якусь алегорію.

— Перепрошую, я не забув, а підводжу вас до неї.Усім відомо, що день настає після ночі, а потім ніч уступає дню, темрява – світлу, і сей, так би мовити, процес відображається і в людській душі.Бджоли збирають мед з ранку до вечора, носять його до вулика, але ніч належить Дракону, котрий грабує вулики й ховає мед глибоко під землю, щоб міг користати з нього сам. Розумієте сю алегорію?

— Таке життя, — розвів руками Гербурт. – Хтось стає на бік бджіл, а хтось служить дракону

— А скажіть-но мені, чи може бджола покинути свій вулик і піти служити дракону, бо він сильніший?

— Такий світ.Людська слабість змушує шукати захисту в сильнішого.

— Хіба я кажу про людей? Бджоли живуть у вулику, добре знають одне одного, і горнуться до матки, коли настає ніч.Се – їхній звичай.Ваш вулик – Добромиль.І от в котрий раз ви хочете кинути його, аби боронити чужий вулик.Але у вас лише одне жало і вік людський, як і бджолиний, короткий.Проте бджоли мені здаються сильнішими за дракона.

— Ну, се залежить від пори дня !

— Теж вірно.А чи відомо вам, що є бджоли, котрі не гублять жала у битві й не сплять вночі?

— Он ти про що? Я маю се розуміти як погрозу?

— Ні, як пропозицію.Кілька таких золотих бджіл оборонять вулик.

— А, їх ще й називають золотими! Я в се не вірю.То – легенда.Як і ти, Слуго з Добромиля, котрий пам"ятає князя Лева і моїх предків.Усе можна вичитати з книжок!

— Я не прийшов сюди, вашмосць, аби щось вам доказувати.Моя ціль – відмовити вас від вкрай небезпечної авантури, призвідцем якої є відома нам обом особа, що хоче собі зломити карк.І щоб ви відмовили інших.Вас є кому підтримати серед шляхти. Не кажучи вже про нас.Скажу тепер,чому цього не треба робити.Се принесе нечувані нещастя не лише тим, хто живе нині, а і їхнім нащадкам.

— Ти собі забагато позволяєш, Слуго з Добромиля! Якби шляхта тебе послухала, то розірвала б на кавалки!

— Я виконую волю свого пана, котрий просив мене не випускати бджіл вночі.Щиро шкодую, що дав привід вам запідозрити мене в непоштивості.Але нема часу, зовсім нема часу!

— Ти хочеш перепинити шлях ріці? Ні, я не хочу покидати Добромиля, жони, дітей і свого найбільшого багатства!

І Ян Гербурт показав на дубові шафи, заставлені книжками, на картини на стіні, на античні скульптури, хоч і понищені, але всеодно прекрасні, на стіл, завалений паперами.Хотів сказати ще щось про дітей, але повстидався.Натомість став мовити спокійніше:

— Я був під час чуми в Лейдені, і се стало для мене алегорією нашого віку: краса і смерть.Сей бурхливий мутний потік забере мене з собою.І річ не у шляхетській честі, а в тому, що маю бути разом зі своїми кревними, Гербуртами.Хіба що вбити того баламута? Добра була б справа!

— Знаєте, що кажуть козаки? Мають одну примівку: "Дай, Боже, нашому теляті вовка з"істи".

Староста добромильський підійшов до вікна.Якби його відчинити, до кабінету одразу увірвався б знайомий віддавна шум торговиці.Але сьогодні він не хотів туди йти.Та й скоро почнуть до замку з"їжджатися гості."Що мені робити?" – подумав , і відвага покинула пана Гербурта.

— Ти міг би його вбити? – обернувся він і подивився просто в очі Слузі.

На обличчі в того з"явився страх:

— Я не убійник! Се противно моєму серцю.

— Се – політика, а не серце.

— Політика без серця до добра не приводить.

— А якби се повелів тобі Купець з Добромиля?

— Вбити можна для самооборони.Ось що сказав мені мій пан.І не раджу вам наймати душогуба.Як буде у вас сей гість, поговоріть з ним, пізнайте його краще, пошукайте дорогу до його серця.

— Мені здається, що й ти міг би це спробувати...

— Хто я для нього? Сей чоловік надто марнославний.А ви – володар цього краю.

— Я – слуга короля.

— Спробую з ним стрітись.Можливо, у тому, що так сталося, теж моя провина.Почалося з того, що десь літ зо тридцять тому в Добромилі втяли голову Мирону Многогрішному...

— Се – відома історія, але не розумію, який зв"язок між цим одержимим і тобою.Навіть мій батько не міг тоді нічого вдіяти.Зрештою, його начебто не було тоді в Добромилі.

Пан Гербурт подивився на молоде обличчя Слуги, гладке й бліде, з делікатними, трохи гострими рисами.Не маска, натягнута на старече лице, а справжнє людське обличчя, тільки очі якісь не такі: занадто глибокі для юності.І порівняв себе, постарілого завчасу, вкритого твердою змертвілою оболонкою, невразливого до малого болю власного і до більшого чужого, хоч дивно було б їх рівняти.Слуга нагадав йому янгола з дзвіниці Спасівського монастиря, що схилився над євангелістом Матвієм, нашіптуючи Ісусові слова.Та чи вірно передав їх, бо кожне Євангеліє по-різному оповідає про Господа Нашого?

— Тоді була буря, — сказав Слуга з Добромиля. – Звук усіченої голови, що впала на поміст, сколихнув землю і небо.Я сам це бачив.А перед тим пробалакав з Мироном цілу ніч.Я нічим йому не допоміг, зате він допоміг мені.Я збагнув тоді, яка величезна різниця між словом вимовленим і словом написаним.Коли вони сходяться докупи, шукаючи правду, вдаряє блискавка і починається буря.

— Той втеклий чернець, про якого ми говоримо, теж один час пристав був до єретиків, — зауважив Ян Гербурт. – Але чи щиро? Радше, вияв слабкості.Мені здається, що ти переоцінюєш можливості того чоловіка.Або маєш приховані наміри. Моя нібито вченість не може мені в цьому допомогти

Він показав рукою на полиці з книгами:

— Сі книжки, більшість з них, вмирають ще за мого життя, хоча, можливо, колись знову воскреснуть, як кості мої струхлявіють.Мені не дано знати якоїсь остаточної істини, але вірю, що наприкінці життя мене чекає прозріння, щоб я не встиг нічого більше зробити, бо сим порушив би якийсь неписаний закон, навіть не вимовлений.А ти кажеш, що я

прагну туди, де мені не місце! Ні, се тягне мене моє становище.Я певний, що таємниця цесаревича Дмитрія скоро відкриється, але твоя – ні.Ти для мене наче алегорія з втраченим змістом.Я б наблизився до її розкриття, якби ти не прийшов просити мене втрутитись в політичну справу.Я міг би навіть послати убивць до Мнішкового замку, бо політика від цього не стане бруднішою.На брудному бруду не видно.

— Йдеться не про політику, а про спасення душі, пане старосто.Душа – важніша.Я не можу бачити того, що станеться.Але знаю, що не прокляття наслав на Добромиль писар Мирон Многогрішний, коли прозрів і прирік себе своїм прозрінням на смерть.Він сам себе убив, бо після того не зумів би жити.Кожен, хто прозріває так глибоко, не може жити.Прозріння – найстрашніша зброя, котра завдає немивовних мук.Я причислив би себе до інших людей,хоча мій пан, Купець з Добромиля, не прозріває, однак видить так добре, що може сміятися і плакати з того всього.

— Ну, і що за прозріння було в того єретика? Чи про се не вільно говорити?

— Я лише здогадуюся.Мирону відкрилася таїна слів Христа, яких немає в жодному з чотирьох признаних Церквою Євангеліях, котрі, як відомо, писані мовою еллінів.Сі слова звучать приблизно так: "Блаженні ті, котрі відають, що вони чинять.І прокляті , хто не відає, що чинить."Але що означають вони насправді, я не знаю.А Мирон знав, коли стояв навколішки, і над ним нависла сокира ката на ймення Савка, а внизу юрба людей дивилась на його смерть.Тисячу тисяч разів це було на світі, але кожного разу по-іншому.Річ у тім, хто відає, а хто не відає, що чинить.Але так само важливо, що кожен може змінити те, що, здавалось, не може змінити.Наприклад, історію.Він може йти дорогою зла чи дорогою добра, але повинен знати, якою дорогою йде.Куди вона приведе – не так важливо.Чи відаєте ви, що чините? Чи відаю я? Ні.

Ісус дав нам не спасінння, а милосердя у вигляді десяти заповідей.А його слова – і є спасіння.Тільки де вони? Я знаю, що вони ніде не

записані.І їх не треба записувати ні чорнилом, ні кров"ю.За те заслужив смерті Мирон Многогрішний, і через те почались являтись всілякі знамення на небі й на землі, а далі – голод, моровиця, війни, у яких брат убиває брата, а син — батька.

Нічого не встиг відповісти на це пан староста добромильський, бо...

Під брамою, того ж дня

— У Низькому Замку я не бував, — розповідав далі Антось, — бо там і без мене було кому гострити ножі, сокири, і, звісно, шаблі.Стояти коло брами, як жебрак під церквою, я не насмілився.Як щось станеться, Купець з Перемишля не зможе втрутитись, бо зайнятий поважною справою.А зачіпатися з шляхтою – небезпечно.Щодо старого Мнішка, то я волів би стати при стрічі з ним невидимим.Отож я сів за кущами так, що видно було браму й Сліпу гору.Брама цікавила мене більше, бо на небі не було ні хмаринки.Я вигрівався на сонечку як кіт, правда, в животі бурчало, однак вдома мене чекав горнець капусти із солониною.Словом, не чув я біди, бо як надворі погідно, то і в серці так само.Трохи хилило на сон, проте від землі тягнуло холодом і бджоли бриніли над самим вухом, тому й не заснув.Так минуло багато часу, а ввечері я знав, до Замку почнуть з"їжджатися гості, панство з Кракова, Львова і навіть з самого Києва.Будуть вони пити, їсти й гуляти, сама шляхта і ксьондзи.Те, що пан Слуга з Добромиля був зараз там, я не дивувався, бо той і раніше приходив до ясновельможного Гербурта, проте ніколи не лишався на шляхетські гульбища.Цього не позволили б навіть йому.Отже, ще трохи і я покину свій пост, й обов"язково розкажу про антипка.Дивувався я, чому панове купці терплять таке безчинство, адже бусовиські ворожбити, продаючи свій, так би мовити, товар, не платять податку.І знають, пся крев, кому продати...

— Ну, се не твого розуму діло! – обірвав його Купець з Жобромиля. – Мов далі, бо час минає

— Нема та й нема пана Слуги.Я настрашився, а, може, не впізнав його, бо з брами виходили й виходили люди..Тоді помітив: щось наче темніше стало.Підняв голову догори – господи, дійсно, хмара, як шапка, спускається на Сліпу гору! Ні вітру, ні інших хмар: невідомо звідки вона взялася та чорна хмара.Тієї ж хвилі ніби щось вдарило мені в груди, і я скочив на ноги й побіг до брами.Як се трапилось, бігме, не пам"ятаю...Я біг якимось коридором, не бачачи людей, тільки щось свистіло мені у вухах і бухало в серці, а далі з розгону впав на підлогу,заїхав у неї носом, аж кров заюшила мені лице, і я мало не осліп від болю. Коли підняв голову, побачив перед собою пана Слугу з Добромиля, котрий вийшов з покою пана Гербурта.Він однією рукою поставив мене на ноги.

— Що сталося, Антосю?

— Купець з Перемишля! – тільки й видусив я з себе, і він побіг, і я за ним, бо мусив вибиратись із Замку, доки мене не схопили, прийнявши за злодія.Думав, що серце мені увірветься.Але те, що побачив за брамою, було ще страшніше: Добромиль зник у темній пелені.Видно було хіба дорогу до нього.Ту дорогу, по якій ми зараз із вами йдемо...

У голосі добромильського жебрака з"явився ніби жаль за тими далекими часами, коли він щось вартував.Аж схлипнув і подивився убік, де колись був Низький Замок, такий, яким він його запам"ятав: освітлений сонцем, байдужий до трагедії, яка розігралася в Добромилі понад триста літ тому.Він уперше розповів те, що не смів нікому розповідати.І на нього ніби зійшло прозріння, не таке глибоке, про яке мовив Слуга з Добромиля пану Яну Щасному Гербурту, але все ж пристойне, аби завершити довгу дорогу життя: що він йде поруч Купця з Добромиля, як рівний. І що незабаром побачить Слугу з Добромиля.І стане вже не свідком, а учасником іншої великої драми.

Добромиль, 1649

Слуга з Добромиля ступив у Діл, оповитий згірклим духом пожарища й запустіння, наче знову повернувся у часи своєї незахищеної безпритульної юності.На площі коло ратуші кричав, голосив і мукав убогий ярмарок, нагадуючи кожному: "Ну, й що, як війна? А нам байдуже.Якось свій гріш заробимо..." Хоч був цілком білий день, із корчми долинали п"яні вигуки вцілілих і злих шляхтичів."Бенкет під час чуми", — згадав почуту десь фразу Слуга з Добромиля. – От я й повернувся." Він йшов пішки, залишивши коня в тернавського священика, разом з грошима, щоб не вводити у спокусу малих світу сього, щоб не вчинили вони шкоди своєму сумлінню.Бо минуло вже стільки часу, що ніхто не впізнав би його.А тернавського священика Слуга пам"ятав дворічним хлоп"ям, тому й пішов до нього, бо знав його вітця, теж священика.

Сумно було на все дивитись.Слуга з Добромиля йшов попід гору, на якій стояв Високий Замок,а далі повз монастир, і так опинився поблизу Низького Замку, що вже не носив імені Гербуртів.

— Sic transit gloria mundi, — пробурмотів він, — І твоя, пане Яне...

Не знав де прихилитись на ніч, хіба що на своєму спаленому у котрий раз дворищі.Оте безконечне коло смертей і пожеж пригнічувало найбільше.Світ вперто не бажав змінюватись, але Слуга всеодно мусив ним опікуватись, ставити на ноги, коли той, втративши рівновагу, падав, заюшившись кров"ю.Це все нагадувало дитячу забавку два війська стоять одне супроти другого й міркують, як би більше повбивати людей чи так настрашити, щоб ті повтікали.І цією забавкою розважаються найсвітліші уми, найшляхетніші серця! Думають, ніби вони інші.Ні, не інші.Варто поглянути на ті закустрані вівці, миршаві телята, мізерні коненята, за яких правлять вдесятеро більше, ніж перед війною А вино? Бочівки менші, а дорожчі.А папір? Скільки коштує тепер десть1 чи лібро2? На такій ціні друкарня пана Гербурта одразу б збанкрутувала й не видала б жодної книги.Та й де тепер вона? Упав у немилість Ян Щасний, і впали в немилість разом з ним його книги.

Як облаштуюся, думав Слуга, заберу свої книги зі Спаського монастиря.Дах поставлю, стіни поштукатурю, вікна повставляю.Він подивився у той бік, де стояв його обгорілий будинок. Ет, у священика переночую!...

Та хоч і вразила його злиденність і дорожнеча товару, в саме серце вцілила незміренна кількість калік, що товпились на базарі, чекаючи, доки щось перепаде, шарпаючи усіх за поли.Треба буде до зими побудувати для тих нещасних лічницю.Від цієї думки стало йому легше.Сіль продати можна, нащо тримати на складі, коли за одною війною суне інша.Акурат поспіє до жнив...

Щось смикнуло його за полу.Слуга подумав, що то знову жебрак, й трохи невдоволено обернувся.Перед ним стояло двоє дітей:хлопчик 10 літ і дівчинка десь семи. Він не встиг сягнути рукою до капшука, як раптом хлопець сказав таке, що чоловік одсахнувся:

— Купіть, пане, антипка!

— Що?!

— Антипка, прошу пана, купіть.Тато лежать при смерті.Послали нас продати другого антипка, бо наш вдома б"є його і грозиться хату спалити.

— Що ти мелеш, хлопче? Як се міг тато послати тебе з таким...товаром? Ще світ такого не видів, щоб діти дідька продавали!

Мала настрашилася, почала хлипати й приповідати

— Видиш, Івасю, я тобі казала! Казала!

— Не бійся, — нахилився до неї високий, у чорне вбраний чоловік. – Я куплю у вас антипка, аби ви лиш його позбулися.Дякуйте Богу, що напали на мене, а не на когось іншого.Ну, кілько за нього хочете?

— Всі гроші, – полегшено видихнув хлопець

" Добре, що хоч антипки не подорожчали," – подумав Слуга з Добромиля, витягуючи капшук з дрібними грошима.Тепер не буде мати за що поїсти, хіба що стріне когось зі знайомих купців-опирів, щоб позичили до завтра.

— А ти не боїшся, що антипко тебе не послухає?

— Ні, тато казали, що з мене буде сильний ворожбит! Та й сей антипко не такий як інші, бо тато вже хорий був, коли носив його під пахою...

— Отак ти продаєш товар! – засміявся Слуга з Добромиля. – Я би не взяв такого як ти до себе. Я сам купець.Ну, добре, давай уже свого антипка!

— Його звати Дідик, — мовила дівчинка вже з розпогодженим личком. – Не давайте йому нічого соленого, паночку!

Він простягнув руку і хлопець вклав у неї щось волохате, а сам ухопив капшук і кинувся тікати, тягнучи за собою сестру.

Слуга розтулив долоню і звідти випурхнула якась незрозуміла розкошлана істотв, запишала і зникла, не побажавши, щоб нею командував Слуга з Добромиля."От і добре, — подумав той, — нехай Дідик шукає сам собі господаря.мені ще дідька в хаті бракувало! От кляті діти! Піти на базар антипка продавати! Добре, що на нього напали.Тепер з цим строго.Певно, з Бусовиськ прийшли, бо там годують

антипків на продаж.Зрештою, міг би жити в нього Дідик, як домашнє звірятко, раз такий кволий..."

Слуга з Добромиля зітхнув, згадавши, що тепер він цілком самотній, бо від літ Купець з Добромиля не давався йому чути. Він знайшов нарешті Золоту Бджолу, привіз її сюди, хоча й знав, що ця бляха тепер нічого не важить.Бджоли розлетілися, вулик зламався.Слуга хотів уже було зайти до корчми, коли відчув на спині чийсь погляд.Він обернувся й побачив скалічену руку, що висовувалась із дрантя.

— Нема нічого, — сказав він, — але як стріну в корчмі когось знайомого, то винесу тобі, чоловіче, поїсти.

— Пане Слуго з Добромиля! Не пізнаєте?

Той приступив ближче, щоб роздивитись жебрака.

— Се я, Антось.Той, хто гострив колись ножі й шаблі.Змінився, еге?

У голосі його відчувався якийсь гіркий виклик.

— Тепер пізнаю.Але ти не дуже змінився.Що це значить?

— Так, я опир.Став ним тієї ночі, коли вбили Купця з Перемишля.

— Ну, що ж, опир, хай буде опир, — мовив Слуга. – А що сталось з твоєю рукою?

— Та всохла, вашмосць, від москальської шаблі.Забрали мене тоді в похід.Вернувся звідти пішки.Хата згоріла.

— Давно вернувся?

— Ще минулого літа.

— Нічого, Антосю, я тепер подбаю про тебе.Мій дім теж згорів, але я його відбудую.Ти де живеш?

— Та у вашому домі, в пивниці.Нікого не підпускаю Ліпше, пане, вам тут не стояти.Люди почали зглядатись.Подумають, що я шпиг…

— Так ти ж опир1 Ніхто тобі не завдасть шкоди.Ні, ти не опир! Що ти собі вигадав?

— Ліпше бути опирем, ніж покутником.Йдіть, пане.Увечері я буду на вашому дворищі.Й не треба мені нічого.Я просто так сиджу, аби не нудитися.Йдіть!

Замість того, щоб йти до корчми, геть спантеличений Слуга з Добромиля повернув назад.Думав, що Антося давно вже немає на світі.Щось тут було не те.Він вийшов на дорогу до Тернави, але не ту, що попід ліс, а ту, яка вела через поле.День був ясний, земля підсихала на очах, і хоч так іти було довше, але він сам хотів, щоб довше, спокушуваний цілком природнім бажанням після руїн і згарищ побачити весняну землю.За одним з поворотів зник і Добромиль, дорога сходила вниз.

На вузькій і довгій нивці руда корова тягнула борону, коло неї йшла молодиця, а позаду – дівча-підліток сипала з торби зерно.На вербах чатували чорні птахи.Слуга визув чоботи, скинув кирею, і пішов по важкій мокрій землі.

— Дай, Боже, щастя! – привітався до незнайомої жінки.

— Дякую, дай, Боже, й вам!

Слуга більше нічого не казав.Зняв з дівчинки торбу і став сам розкидати зерно.Жінка здивувалась не так цьому, як тому, що більше пасувало б такому молодцю тримати борону.Але тут вона побачила, що птахи знялись і полетіли.Усі до одного."Сівач, — подумала вона. – Бігме, сівач!" І загризлась, чим йому заплатить.Хотіла вже кликати малу Орисю, аби та збігала до хати за трьома яйцями, що ними хотіла підсипати квочку, але горло їй щось здусило, не могла й слова вимовити.Та й треба було поганяти корову.

Як нивка була засіяна, і дивний чоловік, сей янгол-хоронитель, не кажучи ні слова, пішов на межу, взув чоботи й накинув чорну кирею до п"ят, молодиця здогадалась, хто це, й перехрестилась від великого зворушення.

Потім Слуга з Добромиля сів на березі Вирви просто місця, де стояла церква, покинута через нашестя злих духів.Мала провалений дах, скошені набік стіни, а всередині щось аж двигтіло, певно, бігали куниці.Довкола зеленіла свіжа молода трава.Видно, хтось косив її, бо не стриміло поміж неї торішнє бадилля.Там же й стояла обчухрана від кори смеречина, на яку накладали сіно, щоб швидше сохло.Що ж, худобині треба їсти, хоч край геть спустів, але не так, як раніше бувало.Слуга подумав, що годилося б поїхати до Лопушанки. Оленка, Миронова сестра, мала лиш одного сина і той став, як його батько, пастухом.Втім, ні сина, ні тієї доброї жінки, що дотримала слова, давно нема на світі, але є онуки й правнуки.У Лопушанці знали, що якийсь пан опікується тією родиною, тільки невідомо за які заслуги.

Коло церкви на покручених старих липах виспівували пташки, але сама вона виглядала ще понурішою в золотому весняному сяйві.Здавалось, що від того щебету й подмуху легенького вітру гойдається дзвіниця, де повісився колись старший Миронів брат.Слуга забрав із проклятої церкви ще багато літ тому образ Діви Марії, мальований добромильським майстром, дав обновити, і подарував Спасівському монастиреві. Й подумав тепер – чи варто було се робити.Варто, зітхнув він, переводячи погляд на бистру воду, що текла

поверх замуленого дна, варто.Бо робити треба те, що підказує тобі серце.Мені жаль було того образу, і я його врятував.Якби взяв собі, то чуся б недобре.Нагадував би йому про Мирона-єретика.Однак, рід не пропав, і доки сей образ існує, доти бережеться рід.Звісно, це не так, але я звик помічати знаки.І безперечно знаком було те, що я вперше через багато літ , знову став сівачем, після якого птахи не видзьобують людську кривавицю, а шукають собі поживи у природі.Я не міг його витлумачити по-іншому, тільки як те, що моє місце в Добромилі. Останні роки зневірили мене; пошуки Золотої бджоли здались не вартими уваги, бо книжки я шанував більше ніж золото.Цей привабливий сам по собі метал нагадував мені, що за все у цьому світі треба платити, попереджав про людську корисливість і скарби, які марнує в землі Дракон.Та коли вони випадково потрапляють на людські очі , мало хто витримує цю мерзенну спокусу: у легкий і короткий спосіб здобути владу і славу.Не можна спокушати малих сих.І це нас об"єднує з Драконом, доки він пильнує скарби.А книжки...Вони нагадують мені про бажання стати на ноги, не залишатись вічно лежати в пилюці посеред битого шляху людського життя.Книжки мали наді мною, сином опира і відьми, незбагненну силу.Я без кінця дивувався мистецтву творення книги й цілими днями простоював за спиною переписувачів, а пізніше в друкарні Йвана Шеліги, котрий друкував книжки для пана Яна Щасного Гербурта.світ розширювався завдяки не лише торговельним шляхам, а й книжкам, кожна з яких мала власну долю й могла жити довго, як я чи Купець з Добромиля.Книги ставали ворогами і друзями, однак я помітив, що чим тісніше зближувались вони з людиною, тим щораз більше втрачали своє божественне призначення.

Тому я був розчарований і се мені боліло.Щоб знайти Золоту Бджолу, я, котрий так вперто намагався відмовити старосту добромильського від московської авантури, опинився у вирі того безславного походу, що знекровив Річ Посполиту й призвів до смерті багатьох людей. Ніколи я ще не був так далеко від Добромиля, як тоді коли намагався забрати оберіг назад, бо просив мене про це мій пан, Купець з Добомиля.Тільки шкодую, що того дня стратив час на бесіду з вельможним паном Гербуртом, котрий був залежний від свого стану і вірив, що Закон може

змінити світ,саме тоді, як мій товариш і опікун Купець з Перемишля потребував помочі.Його заманили в пастку і вбили люди Дракона. Такого сильного, мудрого, відважного і вірного Перемиській землі й Королівству Галицькому.Тепер знак, на який я потратив стільки часу, не вартував нічого.Я носив його на шиї під сорочкою, однак жодної миті не вважав своїм.

Того дня єгомость Миколай умовив мене залишитись на ніч, і я дізнався від нього всі добромильські новини, і наша статечна розмова була для мене ніби бальзамом на незагоєну рану.Врешті, я зрозумів, що і в священика є своя таємна рана.Він спитав, чи переходити йому в унію, а чи триматись православної віри.Я відповів йому, що се справа політична і мені не подобається , коли християнські церкви ворогують між собою.

— Дивіться, — сказав я, — Гербурти помагали кожній церкві, мирили між собою народи, бо сказано ще Ісусом : Бог всередині тебе і довкола тебе. Усе сотворенне Богом – се Його храм і святиня.

Однак я змусив себе замовкнути, бо часи змінились, і якби єгомость їх повторив комусь, мав би велику біду.Просто перевів розмову на інше:

— Бачив я нині стару церкву.Чом би її не розібрати, а дошки попалити?

— Та казав я вже не один раз про се владиці, але той одне каже: не руш! Він ще більше боїться за мене.Я боюсь, щоб мої діточки не лишились сиротами, а він — своїх синів...

— Чого йому боятися синів?

— Кажуть, ніби ті окрадають церковну казну, поки владика постить і молиться.Ех, прийшла наша церква в упадок! Москва з ляхами свариться, а ми мусимо терпіти.

І я розповів йому, як самозванець переходив з однієї віри в іншу: від православних до соцініан, а відтак до римокатоликів, а потім знову до православної віри повернувся. Не те, що б я вважав се гріхом, ні, я до подібних речей ставився спокійно, але ненавидів політику, бо вона звела зі світу Купця з Перемишля.Та про нього хтозна чи вже хтось тут пам"ятає.

На те єгомость зауважив, що чув , ніби самозваний царевич закладав з нечистою силою і завдяки їй рік втримався на московському престолі.І чи правда, що Мнішки, батько з синами, і донька Маринка, були опирами.Я лиш розвів руками:

— Їх уже нема на сім світі, отче.

Хоча насправді не був у цьому впевнений.Бачив хіба, як вмерла Маринка.У тюрмі.

— Що ж насправді було? – ожив, було вже заколисаний розповіддю, Олексій Іванович.

...Надворі світало і голосно щебетали птахи.До воріт підійшли Купець з Добромиля і Антось.Тільки якби нагодився хтось цієї світанкової пори, то побачив би самого Антося. Купець існував лише у свідомості добромильського жебрака.

— Сядь тутка, Антосю, й чекай.Се— твій день.Ми ще стрінемось!

Не перший раз Антосю доводилось чекати, і він покірно сів на лаву під брамою.Чорна кирея на його плечах стала галкою, крикнула щось і полетіла в Діл, де на схилі трактор тягнув за собою сівалку, і за ним волоклася ціла хмара птахів, збираючи зерно.

— Хмара, — сказав уголос жебрак й повернув голову до Сліпої гори, на якій стриміли понищені мури Високого Замку панів Гербуртів. – Як

сяде чорна хмара на Сліпу гору, я мушу бігти до пана Слуги з Добромиля.

Проте ніхто йому не відізвався.

" Був би я опирем, — подумав Антось, — то теж би зміг би витерпіти біль і муки, і не мерз би так." Він притулився до муру, що був шорсткий і , здавалось, теплий.На нього найшло якесь отупіння.Ледве пригадував собі, про що говорив з Купцем з Добромиля, а, може, й не говорив? Хіба посмів би щось розказувати Самому? Мав таке відчуття, ніби прокинувся в зовсім іншому місці.

...Слуга з Добромиля замовк, прислухаючись до чогось, ак тоді зітхнув:

— Не думав, що так боляче переживатиму цю втрату.Усе в Добромилі нагадувало мені про Купця з Перемишля...

Добромиль, 1604 рік

— Не пам"ятаю, як скотився я у Діл, навіть для мене се було незвично.У задній кімнаті корчми лежало обезглавлене тіло купця.А в грудях стримів свіжотесаний кіл.Був із правого, а не лівого боку, де серце,з чого я зрозумів, що Купця з Перемишля вбив дхампір.Але котрий з них? Маю на увазі трьох Мнішків і самозваного царевича..Жодної хвилини я не вірив, що він справжній.Я гукнув корчмаря і вхопив його за комір:

— Кричи на гвалт! Бо не знаю, що з тобою зроблю.

Я відчував, що той чоловік невинний, що збродня сталася без його участі.Кричати гвалт – се був такий звичай.Той, хто перший побачив, або в його домі сталося вбивство, мусив вийти коло ратуші й оголосити про це чотири рази, щоб відвести від себе підозру.Та корчмар вперся:

— Не можу1 Бігме, не можу!

— То будеш винен у вбивстві.Ти пропав, чоловіче!

Він побілів і почав трястися.Мені стало його шкода, і я мовив лагідніше:

— Послухай мене, Петре.Оголоси, а тоді втікай до Перемишля.Там сховаєшся в домі купця.Тобі дадуть грошей, щоб виїхав якнайдалі, перемінивши свій образ.

— А жінка, діти?

— Їм нічого не буде.Я про се подбаю.Якщо просто втікнеш, скажуть, що ти вбив.Хіба не знаєш нашого закону?

Щойно в Замку я говорив про писані й неписані закони, а тут вони збіглися докупи.

— А, може...тіло сховати?

Мені стало гидко.

— Ти що не знаєш, дурню, що брехня — як полова , спливає у воді? Скажи, що у твоїй корчмі замордували Купця з Перемишля.

Я думав, що правди не приховаєш.Такий тяжкий злочин викличе обурення в добромильській громаді, й відверне частину поряднішої шляхти від Мнішків і самозванця. Та я погано знав шляхту.І Мнішків... Корчмар Петро був із тутешніх, і як казали про тих, хто доробився статку, мав антипка на стриху.Однак вберегти чоловіку життя чи огородити його від чужої заздрості, ця маленька істота не потрафить.І рано чи пізно, господар його зазнає кари за те, що задля грошей віддав

душу на поталу нечистій силі.Та й антипко –дух домовий, мусить мешкати під власним дахом, чого не знав лже-царевич.Не слід забувати, що той, хто виносив антипка під пахою дев"ять неділь, разом з ним віддав покупцеві й свої негаразди.

— А як щодо кохання? – спитав Олексій Іванович. – Лжедмитрій хотів, щоб Марина в нім закохалася.

— Е, пане докторе, — посміхнувся Слуга, — ви живете у світі, де партійний квиток дорожчий за гроші, і не знаєте, що у ті часи за гроші можна було купити все, в тім числі й кохання прекрасної панни.Не тієї панни хотів самозванець, а іншої.Вам задурили голову романтичною історією.На той час самозванець уже підписав контракт зі старим Мнішком, і Марина була його.Він присягнув з нею оженитись.А присяга навряд чи збільшує кохання.

— Що, була інша дівчина?

— Еге ж, і звалась вона Московія.Тільки навряд антипко, виплеканий бусовицьким хлопом, поміг би завоювати сю кралю.Мнішки займались магією, і, либонь, підказали самозванцю цю ідею, щоб потім мати змогу звинуватити його в чарах, якщо не отримають усього.Треба знати, пане докторе, людську натуру, а натура самозванця була вщент зіпсута гординею й ницою хитрістю.Він мав усіх за ніщо, як кожен, хто прагне ощасливити людськість.Але слухайте, що було далі.

Я вивів Петра надвір.Саме заходило сонце, криваве сонце того нещасливого дня.Люди трохи розійшлися, але багато хто ночував на торговиці просто неба.Гамір трохи стих. Корчмар вийшов перед ратушу, де було місце для оглашення, невисокий поміст.Ніхто не звернув на нього уваги.Я залишився стояти внизу.Чомусь згадав Мирона, писаря Многогрішного, й подумав, що чоловік опиняється часом у такій ситуації, коли ніхто йому не може допомогти, тільки він сам.Ніколи корчмар не

стояв так високо у своєму житті, як стояв тепер.І се допомогло йому подолати страх.

— Люди добрі, — мовив тихо, а тоді голосніше: Люди добрі! У мой корчмі сталася нечувана збродня. Вбито славного Купця з Перемишля!

Він перехрестився.

— Люди добрі! Присягаюся, що я найшов тіло без голови, а при самім убивстві не був, і не міг йому завадити.

Люди, котрі були ближче, врешті почули його.

— Зголошую вам другий раз!

Тепер корчмар повторив се сміливіше, перейшовши останній рубіж страху.Та й бачив він, що світ не похитнувся й земля не розступилася під ним.Не виглядав смішним, хоч ціле життя ним попихала п"яна шляхта і нищила у бійках його добро.Мав їх десь і мріяв на старості літ жити десь віддалік, на пасіці, передавши синам корчму.Він повторив свої слова утретє, водячи очима по людях, наче шукав у них підтримки й розуміння того, що опинився у біді.А люди, що ж, люди! Кожен думав, як добре, що се трапилось не зі мною, що не я там стою.Корчмар збирався повторити свою новину вчетверте, коли надлетіла галка.Наче кимось сполохана,ковзнула коло Петрового лиця, черкнувши крилом по чолі.Аж свиснуло, і чоловік, відхилившись назад, упав навзнак.У грудях його стриміла оперена чорним стріла.Збагнувши, що нічим бідоласі не допоможеш, я вибрався з тлуму.Смерть завжди викликала у мене подив, і я увесь тремтів.Люди посунули до корчми, та я дістався туди раніше, бо вмів пересуватись блискавично, як опирі.Мої лихі передчуття справдились: тіло щезло і підлога була змита.Аж тоді я згадав про знак, який носив Купець з Перемишля на грудях – бляху із Золотою Бджолою.Бачите, я й зараз переконана, що без Купця бляха нічого не важила.На моїх очах він із не зовсім багатого купця, що лише завдяки

власній кмітливості, вибився у люди, став правдивим лицарем-заступником нашого краю.Якби за се нагороджували почестями і багатством, мій товариш і брат упав би в низько і підло.Але він терпеливо збирав докупи всіх бджіл, підтримуючи їхній дух, щоб наша земля стала колись незалежною і процвітаючою.Свобідним край стає не тоді, коли на трон сідає мудрий володар, а коли з"являється багато вільних людей серед різних станів.Тоді немає потреби йти по коліна в крові, шукати ласки в сильніших сусідів.Бог проливає благословення на такий край, а не плаче над його нещасливою долею.

Та все ж я не хотів, щоб сей оберіг потрапив до рук убивць.Може, Купець передав його Антосю.Де він? Однак я не одразу вирушив на пошуки того чоловіка, котрий з переляку забився у якийсь куток, а сів на коня і поїхав до Замку.Вже стемніло.Ніч була така темна, як у скрині, завішаній чорним сукном.Тільки в Замку світилося.Було спокійно, бо шляхта ще не напилася і не почала стріляти з мушкетів, зводячи між собою рахунки, або ще гірше: плюндрувати села своїх недругів.Хіба може боронити закон той, хто не дотримується його в себе вдома?

Власне, я був настільки переповнений гіркотою і смутком, що сам не знав, чого шукаю в замку Гербуртів.Краще було б, щоб дорога туди була не милю, а десять миль.Я став спинатися угору, коли раптом кінь став дибки, і щось вдарило мене в груди так, що я перекинувся і впав навзнак.Руки й ноги мені відняло.Я хапнув повітря, і вже не міг його видихнути.Чорна в"язка субстанція з усіх боків насувалась на мене, і я подумав: ось так виглядає смерть.Коли ж наді мною схилилось лице мого пана, Купця з Добромиля, грізне й сердите.

— Дурню, — сказав він, — куди прешся? Голова Купця з Перемишля у Вирві, тіло в яру, присипане торішнім листом, неподалік водяного млина.Ти сподівався знайти в Замку голову на срібному тарелі в руках Маринки Мнішкової? Її там нема.Хочеш і ти згинути?

— Віддай мою силу!

— Тобі не треба сили, а мудрості.Вертай додому й проспись.Ти й досі вважаєш себе моїм слугою? Силою я тебе не тримаю, сам знаєш...

— Що я маю зробити, мій пане?

— Се вже інша розмова! Можеш зробити дві речі.Знайди тіло нашого брата і відвези до Перемишля.Там його поховають, як належить.Голови не шукай.Нехай буде у воді, як і моя, на віки вічні.

— А друга справа?

— Можеш шукати золоте кружало, якщо хочеш.Відтепер я знову буду Старшим.Ворог може скористатись нашим оберегом, проте я вже розіслав гінців, щоб не вірили золотому кружалу, лише срібному, яке носить Купець з Дрогобича.

— А помста? – усе ще тяжко дихаючи, спитав я.

— Ти й досі нічого не второпав, Слуго з Добромиля! – дорікнув мій пан. – Мстяться лиш слабі й підлі духом.Ти вже раз вчинив негідно, пімстившись мерцям.І те, що Купець з Перемишля, не втримав тебе, відгукнулося йому аж нині.Розумієш?

— Ні, — процідив я крізь зуби. – Я хотів очистити землю від злих духів.

— Се може зробити Слуга Божий, а не слуга Купця з Добромиля.А ти поліз не в свою справу.Йди собі, доки я не розсердився ще більше!

І Купець щез.Я почував себе наче малим хлопцем, який було почав себе вважати дорослим і напросився пасти коні, але ті розбіглися, і він плаче, вертаючись додому.

— Ось так, — помовчавши, сказав Слуга з Добромиля. – Треба відпровадити нашого хворого, бо за ним прийшли.

— Звідки ви знаєте? – здригнувся головлікар, виринаючи зі сну, що звався історією.

— Сойка прокричала три рази.А ви помаленьку будіть своїх.Спршу хворих, а тоді інших, щоб хлопці встигли вийти.

— А ви певні, що йому можна пересуватись?

— Його понесуть на ношах.А мені слід підготуватись ще до одних гостей.

— А історія? Ви ж її не докінчили!

— Вибачайте, пане докторе, то вже іншим разом.

Побачивши, як засмутився Олексій Іванович, він посміхнувся:

— У нас ще буде трохи часу, не переживайте!

Добромиль, 1649 рік

Звісно, йому вже не раз доводилось вертатись на попелище, як власне, так чуже, однак тепер усе було якось не так.Слуга відчував це в повітрі.Воно бриніло, наче самітна бджола, що опинилась у зачиненому помешканні, й б"ється об шибу, не розуміючи, як прозорість може бути непроникною і твердою.

Він опинився знову в Добромилі, стрінув Антося, сіяв ярину, думав про те, як заново відбудує дім, однак все було не так. Світ змінився і з нього зникла радість життя.Аж прогинався під тягарем минулого, не

мав часу випростатися під шаленим вітром.І тепер у ньому годі було знайти безпечне місце, тільки десь у горах, де ще не ступала людська нога . Але як бути слузі, котрий не має бажання стати паном самому собі? Найважливіше для нього – лишатись вірним своєму призначенню аж до останнього віддиху.Те, що допомогло витримати Слузі з Добромиля безконечно довгий час його існування – була можливість розповісти комусь свою історію.Але не на папері, ні, а голосом.Не тими знаками, що звуться буквицями, й мають зовсім іншу мету – повчання, або й розвагу читача.Їм не ймуть віри, над ними сміються, вони призначені для зовнішніх очей, а не для очей душі.Голос шукає порозуміння.Тільки так оповідач може відчути полегкість, поповнити нестачу солі, відсутність якої доводить людей до безумства, штовхає на нерозумні вчинки.Він мав свою соляну криницю, наглухо запечатану, бо не було кому помпувати у шахту воду, рубати дрова, виварювати сіль і накладати її у топки.Самі каліки та старці, й діти, у котрих очі сиві від голоду.А для бесіди і поради – нещасний Антось, підручний ката і вічний покутник, якого ніхто не пам"ятає в лице, бо хто заглядає жебракові в очі? Хто шукає в ньому серце й душу? Тільки такий, як він: відлучений від світу людей, що пам"ятає себе на попелищі висохлого від голоду, нікому непотрібного, чужого.Не помічали в ньому ні смутку, ні дару надсилати сон і прикликати смерть.Він був для них ніхто.І коли став Слугою з Добромиля, утвердився у своєму імені, його стали шанувати.Проте, чи любили? Бо правду кажуть: як не полюбиш на брудно, то на чисто – трудно.І цілий світ такий, окрім тих добрих пастухів, що він стрів, тікаючи з Лаврова по дорозі на Добромиль.Ті люди прийняли його без страху й підозри, сміло дивились йому в очі, й вислухали б усе, бо вміли бачити у Сущому відсвіт Божественного.Хіба можна зичити Божому твориву зла? І його пронизала тривожна думка: якби Купець з Добромиля, його єдиний пан і господар наказав йому битися зі силами зла і помститись за його смерть, він не зміг би служити йому так довго і терпляче. То ж він послав його тією дорогою в той самий час, вберігши від нещастя.І зараз він з ним.Завше дбає за нього...

І з цим Слуга заснув у світлиці тернавського священика, як дорогий гість.Не тому, що щедрий, а тому, що мирний. Бо у ті часи се було

важливо, коли вояки ставали священиками і ченцями. І не були вовками у своїх отарах.Майже відразу приснився йому сон.Як опускає він золоте кружало в прозору воду великої ріки, разом з шовковим шнурком, яким коливає невидиме джерело, що б"є з-під землі.Тому прокинувшись, не здивувався, що більше немає в нього оберега.Навіть втішився, бо ніколи не вважав його своїм.Зрештою, служив Купцеві з Добромиля, котрий опікувався вуликом, у якому жило небагато золотих бджіл.

Добромиль, 1949

Коли Слуга вийшов, Олексій Іванович деякий час сидів нерухомо."Ще рано їх будити, — думав головлікар, — треба зачекати.Хіба що понесуть Ілька потаємним ходом". Він зовсім не відчував полегкості від того, що лікарня позбудеться страшної небезпеки.Тільки якусь нелюдську печаль і порожнечу.Він простягся на ліжку, щоб випростати спину, і одразу полетів у якусь діру, супроводжуваний протяжною урочистою музикою.

" Се смерть?" – запитав у неба лицар галицький Судислав.Найбільше він шкодував, що не взнає, кого народила його Мелася: сина чи дочку.Свого тіла він давно не відчував, закопаний у землю по саму шию.Він хотів покликати свого служку, Олелька,та згадав, що того не закопали, а повісили на дубі, зовсім ще хлопчину., і ті два дні, доки він віддавав тепло власного тіла землі, бідолаха гойдався на вітрі. Як тільки боярин розплющував очі, бачив босі ноги, для яких батько й мати не пошкодували сап"янців.Коли Судислав скошував очі, то зліва бачив голову Ярослава, а десь позаду були Юрій і Беринда.Вночі земля вкривалась інеєм, ніби з неї виступала сіль.Дружинники лежали порубані коло копиці з торішнім сіном, по яке так і не прийшов господар, п"ять його найліпших воїв. Ранкова сірість розвіювалась і сонце знову сліпило очі, піднявшись над горою." Чому я досі живий?" – дивувався Судислав.— Інші померли і мені пора." Від найменшого руху його починало душити.Нестерпно боліла голова, від чого ранок набув кривавої барви.Усе частіше він впадав у безпам"ятство і тоді плавав на водах, котрі не вгамовували спраги.

Світ оточив галявину стіною байдужості й страху.Лицар не бажав йому такої ганебної і довгої смерті – бути похованим живцем.Пощо було його заривати? Щоб проріс? Але сім"я чоловіче проростає у жіночому лоні, а не в землі. Коли він розплющив очі, сонце не встигло увійти в них пекучим болем, бо його затулила темна й висока постать Купця з Добромиля. Судислав хотів щось йому сказати, але не знав що.Купець вийняв ніж, розітнув собі зап"ястя, сів на землю поруч із головою лицаря й мовив :

— Пий, брате, і будеш жити так довго, скільки захочеш!

— А ті? – повів очима Судислав.

— У мене не вистачить крові на всіх.Та й мають вони синів, а твоя жона вмерла при пологах разом з дитям.

Судислав почав пити кров, чуючи у вухах пісню життя.Але й жаль було йому бояр, що конали в землі, як і він.Ні, вже сконали, не переживши зимної ночі.

— Не бійся, пий ще.Я поспішав, але не встиг.

" Ти ніколи не встигаєш", — подумав гірко Судислав.

— Доста з тебе! – сказав Купець і відняв руку, другою продовжуючи розгрібати землю довкола плечей боярина.Далі той почав вивільнятися сам, бо став сильнішим від чужої крові.Купець тільки перетяв ремені на руках і ногах.

— Треба перепочити, щоб кров поновилась, — буркнув Купець. – І ти поспи, брате. Тільки вибачай, що не сказав одразу: будеш тепер купцем.Нема в тебе дружини, нема дому, а воювати можна не хіба мечем.Аби лиш хотілось...

— Купцем той купцем, — згодився Судислав, якому було однаковісінько, аби лиш жити.

— Будеш Купцем з Перемишля!

— А чому з Перемишля?

— Бо там тебе ніхто не знає.І Перемишль близько від Добромиля.Спи!

Купець розстелив на траві чорну кирею й ліг, лишаючи місце для Судислава.Мабуть, купцева кров була сонна, бо колишній боярин одразу заснув, незважаючи на іней, котрий блищав довкола.

...Олексій Іванович схопився після короткого сну й прислухався.

Слуга з Добромиля тим часом прощався з Ільком та його жінкою Олею.Ілько лежав на ношах, вкритий лікарняним коцом, і четверо хлопців готові були нести його в гори.

— Бережи себе, — нагадав Слуга. – Маєш для кого.

— Як Бог так захоче, буду жити.

— А ти, молодице, коли вже будеш газдувати в своїй хаті? – звернувся він до Олі.

Та блимнула на нього синіми очищами:

— Як Україна буде вільна!

— Ти справді Слуга з Добромиля? – запитав наймолодший з лісових хлопців.

Той посміхнувся, кивнув і сказав:

— Все, йдіть, хлопці, бо довше сю облогу я не смію тримати.Не дайте згинути дитині, чуєте?

— Не дамо.

Іван, Дмитро і Гриць Басараби зі Старої Солі були виставлені в Добромилі на площі перед ратушею через три місяці якраз у другу косовицю.Їхня мати признала своїх мертвих синів і вмерла на місці від розриву серця.

Наймолодший з хлопців, Стефко з Бусовиськ, ховався з дитиною на стриху, потім дивом утік, передавши малого Василька родичам Ілька, псевдо Сокіл, в Лопушанці.Сам помер у 1950 році від ран.

На Ілька й Олю доніс сусід тих людей, де вони ночували. Вони підірвали себе однією гранатою.

Проводжаючи їх того ранку з монастиря, Слуга з Добромиля не знав, що буде саме так, проте міг передбачити, що це трапиться рано чи пізно, згідно Закону війни.

...Олексій Іванович вийшов у тихий темний коридор, відчинив двері до першої палати.Хворі спали з відкритими обличчями, вільно розкинувши руки, як діти, і в приміщенні було тепло від їхнього дихання." А раптом вони всі прокинуться здорові? – подумав головлікар. – Я їх випишу і вони зійдуть у Діл, в цей небезпечний світ, у якому кожної хвилини хтось гине і хтось плаче." Згадав слова Адама Віцентійовича, що на місці одних душевнохворих з"являються інші.А що таке, власне, душевнохворя людина? Хто провів межу поміж здоров"ям і хворобою?

Зрештою, не мав часу над цим думати.Мусив збудити кожного, легенько торкаючись плеча.Не пам"ятав, коли йому доводилося взагалі когось будити.Хворі продовжували перебувати в якомусь іншому світі, мружились, відвертались, не пізнаючи в ньому пана доктора.Зрештою, не було куди поспішати.Найкраще, коли сон відходить повільно, не шкодячи серцю.Тоді пробуджену душу заповнює не тривога, а радість від того, шо сьогодні може статись щось гарне.Але вже сурми сурмлять , коні іржуть...Олексій Іванович відігнав від себеману і вийшов у коридор. Там стояв уже Адам Віцентійович у білому халаті, вмитий і поголений.

— Щось рано ви встали, Олексію Івановичу, — сказав старий лікар. – Не йдіть туди, я вже усіх побудив.

— Усіх?

— Так.Нікому не стало гірше.Сонце пригріло й у людей з"явилась воля до життя. Нехай ідуть снідати.Чого ви так на мене дивитеся? Хтось помер у першій палаті?

— Ні, всі живі й здорові.

Олексій Іванович подумав, що, мабуть, сніданок ще не готовий, бо він не розбудив кухарк Ганн.Але на кухні було тепло.В плиті глухо тріщали дрова, а кухарка мішала в баняку кашу.Виглядала якоюсь збудженою, очі блищали.

— Олексію Івановичу, — сказала Ганна і затнулась.

— Що, Ганнусю?

— Можна вам щось сказати?

Впіймавши його підбадьорливий погляд, жінка випалила:

— Мене збудив нині Слуга з Добромиля! Йой, коби скорше моя зміна скінчилась! Мушу повісти дітям...

— Ну, й що з того, що ти його побачила?

— Як то що, Олексію Івановичу? Хіба ви не знаєте, яке то велике щастя увидіти Слугу з Добромиля.? Так ніби..

— Як ніби що?

— Ніби янгола! – сміло відказала Ганна. – Ну, не знаю...Кажуть, що то дуже добре..

Олексій Іванович почав пригадувати все, що розказував йому Слуга , і не погодився з нею.Проте не став сперечатись.Узяв горнятко з чаєм, повернувся, щоб іти, коли раптом спинився і запитав через плече:

— А що ж він такого доброго зробив той Слуга з Добромиля?

Не чекав на відповідь.Його слова були ніби викликом, і Ганна відповіла йому навздогін теж виклично:

— Він має нас за людей, а не за бидло!

Головлікар не мав часу замислитися над її словами, бо на сходах його ледь не збив з ніг завгосп Стефан:

— Олексію Івановичу!

— Що, знову Слуга з Добромиля?

— Ходіть до брами, ні , за браму! Борзо!

" Я знав, що мусить щось статись", — пожалкував Олексій Іванович за тією півгодиною, коли світ перемінився на кращий.Він побачив свіжу траву на подвір"ї, відчув запах лісових квітів.Вдихнув повітря, щоб якомога довше втримати його у собі." Ні, я не буду боятися, – вирішив для себе. – Мені вже нема чого боятися."Звісно, то було неправда.Понад усе він боявся, що в нього відберуть цей чудовий світ, який зараз аж дзвенів свободою, переповнений могутньою силою землі, нашої спільної матері, котрій байдуже добрі ми чи злі, вродливі чи потворні.

Завгосп йшов попереду, майже біг, не цінуючи тієї прекрасної миті, що могла стати останньою, бо за Брамою завжди так — небезпечно.Олексій Іванович наздогнав його, коли той опинився за брамою, якою, очевидно, щойно увійшов.Чому він кинувся шукати саме його, було зрозуміло.Олексій Іванович тут вважався старшим.Не пробачивши за воротами війська, наїжаченого зброєю, головлікар полегшено зітхнув:

— Ну, що там таке, Стефане?

Зрештою, побачив сам, як тільки завгосп відступив убік. в золотому з білим світлі весняного ранку, що огорнуло Діл, з самої середини міста повзла темно сіра валка.Ні, не валка, а наче довга змія з майже чорною головою."Дракон," – майнула думка в Олексія Івановича, не його, а того лицаря галицького, Судислава, а, може, належала навіть Купцеві з Перемишля..Повзла та смуга диму чи туману, чи ще якоїсь невідомої субстанції, дорогою, хоч можна було й навпростець через поле, сюди.Часом навіть спинялася, ніби перепочивала.Олексій Іванович глянув на завгоспа.Той тремтів, але то було якесь радісне збудження, очікування того, що нарешті мусить статися.

— І що з того? – спитав Олексій Іванович. – Хіба я можу щось вдіяти супроти Дракона? Він переповзе через браму, обів"ється довкола дзвіниці. Проникне у твоє і моє серце, щоб отруїти його насмерть.Немає більше Золотих бджіл, щоб збирали мед для люду галицького, і жалили,

не лишаючи жала.Духи безтілесні — ось хто нині Золоті Бджоли, а лицарі галицькі порубані, посічені, спливають кров"ю яко тури...

" Дивно я говорю", — подумав Олексій Іванович і глянув на свою одіж.Ні, така ж ,як і була: білий халат поверх старого костюма.

— Купець з Добромиля знає, що він робить, — відізвався хтось за його спиною. – Він роздрочив Змія в його лігві, щоб всі його увиділи...

— Се ти, Антосю? – обернувся Олексій Іванович. – Що ти тут робиш?

— Чекаю , пане.Купець з Добромиля сказав, що нині – мій день.Я маю першим його

стріти...

Потім той мене вб"є, бо я не пускатиму його до святої обителі, аби він стрівся зі Слугою, і щоб не згинули обидва.

— Чому обоє?

— Коли дхампіри б"ються між собою, то обидва гинуть.А Слузі з Добромиля не можна згинути, навіть, коли він сам цього хоче.

— Чому? — пошепки спитав Олексій Іванович.

— Бо він має нас за людей, а не за бидло, мій пане.Тому й не можна.Поможіть мені, бо я боюся!

— Добре, Антосю, ми всі тобі поможемо.Се ж твій день! Але пощо тобі вмирати? Може, ще поживеш трохи? У нас, в монастирі.Будеш мати дах над головою, своє ліжко, будеш їсти три рази в день, га, Антосю? Я не виджу смерті ані в тебе в ногах, ані в головах.

— Але я мушу дочекатись його!

— То почекаємо удвох.

Олексій Іванович кинув погляд нв завгоспа й отямився:

— Стефане, йдіть до роботи ! Пошукайте для нового пацієнта місце, щоб було ліжко і все, що треба.

Стефан здивовано глипнув на нього.

— Йдіть, ми самі дамо собі ради.

— Я приніс молока.У нас корова втелилась.

— Дуже добре! Нехай Ганна дасть до каші.Ми скоро прийдемо.

Завгосп розпогодився на лиці й, намагаючись не дивитись на сіро-чорну смугу, що повзла до них, шморгнув у браму.

Олексій Іванович сів поруч Антося й обидва стали дивитися на дорогу.Лікар уявив собі вечір, коли сонце буде сідати за Добромилем.Чи буде він у цьому вечорі? Чи будуть там всі? Відчув, що трохи змерз, бо дощ, який падав два дні й дві ночі, не зовсім був ілюзією.Те, що повзло їм назустріч , все більше нагадувало клубок закопченого диму.Він бачив таке на війні, коли горіли шини.

— Йой, мені серце зараз увірветься, — заскімлив Антось. – Видите, хто то? О, я знав, що він непростий! Хто би зміг так довго бути в Добромилі, й нічого би з ним не сталося?!А йшов би-с уже до пекла!

Те, що впізнав у диму Антось, за хвилю розпізнав і Олексій Іванович: до них наближався капітан НКВС власною персоною.Був якийсь не

такий, як сновида.Без кітеля, босий, на нозі кривавився збитий палець.Він дивився попереду себе і був би одразу зайшов у браму, якби невидима рука не зачинила її перед самим носом.Це його спантеличило.

— Пся крев! — вилаявся капітан по-місцевому.

Обернувся й побачив двох під муром на лавці.Їхні обличчя були такі сірі, що зливались з ним.

— Хто такі?

— Продри очі, увидиш, скурвий сину! – несподівано густим і сильним голосом сказав Антось. – Чого тобі треба в святому місці, ти, катюго?

— Диви, який! – взявся в боки воєвода. — Сам був підручним у ката, бидло!

— Зате катом ніколи не був! Згадай Саліну...Са-лі-на-а!

Олексій Іванович затулив вуха руками й побачив, як енкаведист, що почав було роздиматися від гніву, сплас, і знову перед ними стояв мізерний чоловічок з чорними кругами під очима

— Я виконував наказ мого..мого...пана! – глухо сказав капітан й озирнувся кудись на Діл.

— А хто ж твій пан, воєводо? – спитав Антось, чи хтось інший, чий дух вселився у нього.

Той аж наче засоромився:

— Певно, не знаєш!...

— Нема над тобою жодного пана, дурний воєводо! Над нами є лиш один Пан, якого ти не признаєш,Ти зрадив його ще тоді, коли в турецького султана був заложником? Чи коли, сам боячись зради, садовив своїх же бояр на палі?

Воєвода похитав головою:

— Ти не той, на кого виглядаєш! Ти – Купець з Добромиля! А се хто? — зміряв очима Олексія Івановича: Десь я тебе бачив...Ні, вас обох мені не треба.Я прийшов до Слуги з Добромиля, от до кого!

Антось при згадці про Слугу дрібно затрясся.Олексій Іванович заступив його собою:

— А звідки ти знаєш, що він тут? Се – шпиталь, чоловіче!

Воєвода наморщив лоба, бо в голову знову уступив біль:

— А де ж йому бути? Тут кості його пана, Купця з Добромиля.Ні, я не вступлюся звідси...Я щось придумаю...

" А й справді, такий щось придумає," – згодився Олексій Іванович, дивуючись різкій зміні поведінки капітана НКВС: від цілковитої апатії до надлюдської сили.Він то виростав, то зменшувався.Не насправді, а так, ніби набирав повітря і випускав його з себе.Вдихнув – став сильним, видихнув – слабим .Й озвався спокійно:

— Добре.Якщо знайдеш тут Слугу з Добромиля, він – твій.Не знайдеш – підеш собі геть.Але спершу ходи поснідаємо.Ти, певно, не снідав?

— Ні.

— Ходімо.І ти, Антосю,ходи.Тепер ти вже ніколи не будеш ночувати під костельним муром.І не підеш жебрати влітку.Ніхто не піде...

Брама сама перед ними відчинилась.

— Бачиш, ніхто перед тобою брами не зачиняв! Сюди легко увійти, але тяжко вийти.

На подві"ї не було нікого.І з вікон ніхто не виглядав.Усі були в їдальні, внизу.У тому був якийсь добрий знак."Може, це просто сон? – подумав Олексій Іванович. – Я дві ночі не спав і міг заснути"

Раптом капітан спинився і показав на церкву:

— Кров більше не тече?

— Не тече, все добре, — заспокоїв його Олексій Іванович й, обнявши за плечі, повів униз східцями до лікарняної їдальні.Антось дибав позаду.

У їдальні за довгим столом сиділи усі: пацієнти, санітари, Адам Віцентійович, завгосп.Перед кожним стояла миска перлової каші, забіленої молоком, шматок хліба і чай без цукру.Лишалося ще місце.І ще на столі горіла церковна свічка, майже ціла.Якась жінка схлипнула, проте відразу замовкла.

— Сідайте тут обидва, — сказав Олексій Іванович і сів першим.

— А Слуга з Добромиля тут?

— Тут, тут. Їж, бо вистигне.

Він зачерпнув ложкою рідкої каші й підніс до рота.Каша була зовсім без смаку.

— Хтось може передати мені солі? – роззирнувся головлікар.

— І мені дайте, — попросив капітан.

Він щедро посолив кашу, з"в одну ложку, а тоді підняв очі й спитав:

— Де я?

Олексій Іванович розгубився .Он де сидить Слуга з Добромиля, поруч з Тимошем.Навіть не піднімає голови.

— Де я? – знову спитав капітан.

— У шпиталі, — відповів Олексій Іванович.

— Як я тут опинився? Ага, знаю, мені треба Слуги з Добромиля!

— Навіщо?

Присутні заворушились, а жебрак Антось зірвався з місця:

— Я – Слуга з Добромиля , воєводо!

— Не бреши, — спокійно відказав капітан і знову почав рости. – Ти точно не він.Завше плутався мені під ногами...

— Тоді шукай, — втрутився Олексій Іванович. – Але дай моїм людям поїсти.

Капітан ковтнув ложку каші й скривився:

— Ще солі!

Тут з-за столу встала кухарка Ганна й поставила перед ним бочівку солі.

— На, — сказала вона, — може, згадаєш, чому мої діти лишились сиротами!

— Звідки мені знати? – здвигнув плечима капітан і всипав до миски цілу жменю солі.

— Спокійно, Ганнусю! – мовив Олексій Іванович. – дай чоловіку поїсти. Він давно не їв солі.

Але Ганна не могла того витримати й вибігла, гримнувши дверима.

Капітан всипав до каші другу жменю солі, з"в кілька ложок.

— Тепер можна й пошукати!

Він підвівся і став обходити стіл.Один з пацієнтів обхопив голову руками й став нею стукати об власні коліна.

— Шановний! – раптом обізвався Адам Вікентійович. – Я не бачу тут жодного Слуги з Добромиля.Олексію Івановичу, що це за новий метод лікування?

— Певно мені теж треба з"їсти солі, — сказав Олексій Іванович й знову посолив страву.

— Я вже накуштувався тієї солі, коли витягав убитих з шахти в Старій Солі, як прийшли німці!

Капітан подивився на нього, прижмурившись:

— Ні, ти теж не Слуга з Добромиля! Де ж він? Хто мені скаже?

— Пізнавай сам! – визвірився Олексій Іванович. – І скоро, бо пацієнтам

треба дотримуватись режиму, а інші мають роботу!

— Почекай ще трохи, боярине! Ну, де ж він?

— І що ти скажеш? – спокійно відізвався Слуга з Добромиля, котрий нічим не різнився від пацієнтів цього закладу, хіба що незворушністю.

— Я так думаю, що нам треба було стрітися..Добре тебе берегли! Тільки не знаю, нащо?

— У кожному разі не для тебе.І, гадаю, також не для битви, бо ми усього лиш слуги, а вони не б"ються між собою.Як ти вважаєш, воєводо, ні, царю московський?

Зачарований усмішкою Слуги, яка нікого не залишала байдужим, і не дратувала зараз навіть воєводу, той відповів:

— Не знаю, чого хоче твій пан,Купець з Добромиля, але і я не бажаю битися з тобою.Бо згинемо обоє.

— Я думаю, що мій пан не бажає, аби ми билися.Кому вигідна смерть простого слуги?

— То чого він мене сюди прислав?

— Певно, щоб ти з"їв солі.Знає, що від нестачі солі чоловік дуріє і кров його кипить.

— Як усе в тебе просто! І не шкода тобі Купця з Перемишля?

— Так он він сидить! – і Слуга показав на Олексія Івановича.

— Правда? – здивувався воєвода. – Хто б міг подумати! А він се хоч пам"ятає?

— Пан доктор гнівається, що ми заважаємо роботі.Тут все-таки шпиталь, а не корчма.Пора йти звідси, воєводо, а то він розсердиться.

— Пора, то й пора.

Слуга з Добромиля вийшов з-за столу й вклонився:

— Бувайте здорові, люди добрі!

— Йди здоровий! – відказали йому люди з Лаврова, Бусовиськ, Спаса, Тершова, Мурованого, Тернави, Старої Солі, Княжого, Хирова...

— Дякую, пане докторе, за терпіння і поміч! – вклонився Слуга Олексію Івановичу. – Тільки не списуйте на папері того, що я вам повів.

— Я не письменник.

— Пане Слуго, се ж мій день? – тремтячим голосом спитав антось.

— Таки твій, Антосю.Видиш, нічого злого не сталося? Ти нам обом поміг.

І вони вийшли, двоє слуг, один темний, другий світлий, а куди ніхто не знає.Може, в гори, може, в долину, бо зараз за брамою Добромильського монастиря розійшлися.Що їм історія, що їм пам"ять?

Добро не має історії.Зло не має історії.Є лише історія Землі, на якій випадково оселились люди.

Добромиль, 1649 рік

Увечері Антось виліз із пивниці й розпалив огнище у дворі Слуги з Добромиля.Чекав, коли прийде господар і принесе вина.Той прийшов і приніс ще й кошик з харчами.Ніч була зимна,але вогонь зігрівав їх , стріляючи іскрами в темносинє небо, всіяне зірками.

— Завтра сюди прийдуть майстри і відбудують мою хату.Я чув, що є доми, що стоять триста-чотириста літ, і нічого їм не стається.

— Треба вам, пане Слуго, купити собі антипка.

— Та я купив учора, в дітисьок, але він від мене втік, бо я сіллю торгував і знову торгувати буду.

І додав:

— Якщо Бог так захоче.І мій пан не пошле мене кудись далеко.Бувають часи неспокійні, бувають страшні, а от миру на сій землі не видати.А все ж я відбудую дім.

— Таке життя, — похитав головою Антось й надпив з пляшки вина. – Але й добре ж!

— Із самої Франції привезене.

— Я хотів спитати вас, пане Слуго..І не одне питання, а два, бо вони мене те так, що тривожать, а просто цікавлять...

— Питай!

— Хто вбив пана Купця з Перемишля?

— Двоє: молодий Юрко Мнішків і Самозванець.Старий наказав лже-царевичу встромити кіл в серце, а той був ліворуким і встромив у правий бік замість лівого.Однак, він був дхампіром, тобто сином опиря і відьми, як і я, тому й згубив Купця.Але спершу Юрко втяв голову шаблею.Я се взнав від Маринки, у тюрмі, коли скінчилось її недовге царювання.

— А золоту бляху де ви знайшли?

— Вона мені віддала, Маринка.То був її шлюбний презент від старого Мнішка.Я розповів їй, що бляха приносить нещастя тому, кому вона не належить.Вона жила ще з двома по тому, як вбили Грицька.Чую, що він ще вернеться, сей вовк у овечій шкурі....

— Так просто віддала?

— Хотіла, щоб заграв я їй пісню смерті.Хотіла від мене трутки.Але я не дав їй нічого.Окрім поради: молити Бога про спасіння душі...Бо смерті й отрути довкола повно.І вона прокралась навіть у мене всередину.Я бачив, як вовки поїдали вмерлих із голоду й холоду, й подумав, що се не світ Божий.Але потім...

— Що потім?

— Побачив, як зірки відбиваються у воді, й збагнув, що се мені знак.Розумієш?

— Нє, — відповів Антось і аж трохи відсунувся від Слуги з Добромиля.

Львів, 2005— 2006 роки.